

www.oriental.com

SEDEMDESATPÄŤ ROKOV ZÁVODU
A DVADSAŤPÄŤ ROKOV STROJÁRSKEJ VÝROBY
v národnom podniku

Elektrosvit

NOVÉ ZÁMKY

SEDEMDESIATPÄŤ ROKOV ZÁVODU
A DVADSAŤPÄŤ ROKOV STROJÁRSKEJ VÝROBY
v národnom podniku

Elektrosvit

NOVÉ ZÁMKY

Zostavovateľ

JÁN POLAKOVIČ

Autori textu a spolupracovníci

Ing. Eduard Benc

Ing. Daniel Drenka

Gejza Fehérváry

Ján Grunský st.

Helena Halmešová

Alžbeta Hlavačková

Blažej Hrušovský

Ján Krpelán

Karol Ladunga

Pavol Lukáčik

Jozef Medek

Štefánia Medeková

Tatjana Milková

Miloš Peterka

František Polák

Ján Polakovič

Vasil Sigeti

Matej Vašíček

Autor fotografií

Ladislav Andris

Archívne fotografie z archívu podniku

© Elektrosvit, n. p., Nové Zámky, 1975

História kraja, mesta, kde sme sa narodili a kde žijeme, je nepochybne vďačnou tému svojou blízkosťou, v ktorej cítiš bezprostredný tep dávneho i súčasného, odkaz minulosti pre súčasnosť. Je domovom v domovine, kam sa rád vraciaš, kde ti je všetko milšie, všetko drahšie.

Jedným z domovov v našej kvitnejúcej vlasti a v omladzujúcim sa meste s nedlhou, ale zaujímavou historiou je naše každodenné pracovisko — náš závod. Poznať ho nielen z pohľadu všedných dní súčasnosti, ktoré dnes nevieme dostatočne oceniť, vniknúť do tajov uplynulých desaťročí, je iste túžbou každého pracovníka.

S rovnakým pocitom sme sa podujali zozbierať čriepky, čo zanechal čas, a poskladať ich v obraz života generácií: života — boja o každodenný chlieb, keď z robotnických mozoľov bohatli iní. Chceme zachovať činy, z ktorých sa rodil dnešok, na poučenie najmladšej generácie, budúcim pokoleniam.

Chceme ukázať aj život nepokorených a zočelených, grandióznu epochu slobodného života a veľkých spoločenských premien, v ktorých sa staločnou prácou jednej generácie zrodila socialistická súčasnosť. V závode — i v celej našej spoločnosti.

Dúfame, že čitateľ nájde v tejto publikácii o veľkom diele garbiarov i strojárov trvalý odkaz staločnej a úspešnej práce pre ďalší rozkvet našej vlasti, pre šťastný život súčasnej i budúcej generácie.

nizačných snáh Habsburgovcov, ale už koncom storočia preniká do verejného života a teda i do škôl maďarský jazyk. Súčasne sa v mestách zriaďuje vyšší typ ľudového školstva, tzv. hlavná škola. Škola tohto typu bola aj, v Nových Zámkoch, ale vo veci nákladov na jej udržiavanie bolo na rozhraní 18. a 19. storočia veľa sporov medzi arcibiskupstvom a mestom, čo bolo na škodu vyučovania a vzdelania.

Z 19. storočia máme už konkrétnie správy, že nielen v strede mesta, ale aj v jeho predmestiach, v prenajatých miestnostiach na Gúgskej a Nasvadskej ulici boli troj-triedne školy alebo aspoň niektoré triedy pre deti chudobnejších rodičov v záujme rozšírenia vyučovania v najširších vrstvách obyvateľstva.

V oblasti škôl treba vyzdvihnuť existenciu tzv. Flengerovo ústavu, ktorý zriadili roku 1829, pôsobenie dvojročného Vzdelávacieho ústavu pre učiteľov od roku 1840 a založenie gymnázia 2. októbra 1842, ktoré až do výstavby gymnázia na ul. Obrancov mieru bolo umiestnené v budove starej učňovskej školy na Jánošíkovej ulici.

K rozvoju školstva, k zvýšeniu vzdelanostnej úrovne a k pozdvihnutiu kultúrneho života Nových Zámkov v tomto období významne prispeli Anton Bernolák a Gergely Czuczor, rodák zo susedných Andoviec, ktorý vyrástol v Nových Zámkoch. Bol spolutvorcom veľkého šestzväzkového slovníka maďarského jazyka.

Anton Bernolák sa za svojho pôsobenia v Nových Zámkoch v rokoch 1797—1813 venoval významnej literárnej činnosti. Tu dokončil svoje životné dielo — päťjazyčný *Slovár*, ktorý má 6 zväzkov s 5302 stranami. Patrí ním k najvýznamnejším slovenským jazykovedcom. Zomrel roku 1813. Jeho pozostatky sú pochované v kaplnke sv. Trojice na parkovom námestí, ktoré nesie jeho meno.

V druhej polovici minulého storočia sa ľudové školstvo v Nových Zámkoch ďalej rozrástlo. Roku 1861 založili dievčenskú školu, tzv. Šimorov ústav, a štvortriednu židovskú školu. Raritou bola cigánska ľudová škola, založená roku 1856, ktorá však dlho netrvala.

Miestne gymnázium prešlo dlhším historickým vývojom. Prechodne bolo zatvorené pre nedostatok učiteľov. Od roku 1861 nahradili vyučujúcich františkánov civilní

profesori. Až do roku 1893 bolo štvortriedne, ale od školského roku 1894 otvorili piatu triedu a tak v školskom roku 1897/98 boli na novozámockom gymnáziu prvé maturitné skúšky. V sporoch o riadenie školy medzi mestom a cirkvou zvíťazilo nakoniec mesto a tak gymnázium roku 1893 prešlo do štátnej správy. Do novostavby na ul. Obrancov mieru sa prešťahovalo až na jeseň roku 1910.

Do rozvoja kultúrneho života na úseku tlače a osvety zasiahli viaceré vzdelávacie, dobročinné a zdravotné spolky a krúžky. Na tlač boli Nové Zámky pomerne bohaté. Od posledných rokov minulého storočia tu vychádzalo niekoľko týždenníkov, ako *Érsekujvár* és vidéke, *Érsekujvár* és környéke, *Érsekujvári lapok*, *Érsekujvári ujság* a *Kiss Magyar Alföld*. Tlač zabezpečovali štyri tlačiarne, pravda, noviny boli drahé a neprístupné širokým vrstvám ľudu. Politický systém a maďarizačné úsilie v období desaťročí na prelome 19. a 20. storočia nedovolili kultúrny rozvoj v meste a na okolí žijúcich príslušníkov slovenskej národnosti.

TOVÁRENSKÝ KOMÍN NAD MESTOM

Vývoj hospodárskeho života v druhej polovici 19. storočia charakterizovalo upevňovanie kapitalizmu, ktorý urýchliло aj nové politické a štátoprávne usporiadanie, vytvorené rakúsko-uhorským vyrovnaním. Maďarskej buržoázii sa tým umožnilo účinnejšie využívať vlastnú štátu moc na podporu svojich hospodárskych záujmov.

Upevňovanie kapitalizmu v uhorskom poľnohospodárstve a priemysle znamenalo čoraz väčšiu účasť uhorského trhu na európskom, ale súčasne lámalo hrádze hospodársky uzavretých oblastí v rámci štátu. Kapitál začal prenikať z centrálnych oblastí štátu do okrajových.

Revolucionizujúcim činiteľom v urýchľovaní rozvoja hospodárstva bola už výstavba železníc. Železničná sieť smerovala do centra krajiny. Nové Zámky ležali na jednej z hlavných dopravných — železničných tepien, ich výhodná poloha v súvislosti so spojením severnejších miest železničnou dopravou bola základom utvárajúceho sa železničného uzla s rozvíjajúcimi sa dielňami.

Robotníci železničnej stanice a dielní patrili k prvým

NYITRAMEGYEI KÖZLÖNY

ELADÁSI ES VEGYES TARTALMI HETILAP.

Közgyűlés Érsekújvárott.

Érsekújvár város képviselő-testülete 1. évi augusztus 10. 25-én Kukan Imre polgármester elnöklete alatt rendkívüli közgyűlést tartott, melyen 60 képviselő-testületi tag vett részt.

Ezen közgyűlésben tárgyaltaik a elintézetést nyertek a következő ügyek:

Báuhegyi C. J. budapesti cég a város területén felállítandó cipőfelsőrész és lőbör-gyár érdekeiben ajánlatot tesz a városnak, s tervényében felsorolja azon feltételeket, melyek megvalósához köti ezen vállalat létesítését. A tanács javaslatba hozza a közgyűlésnek miszerint tekintve, hogy ezen ajánlat nemcsak ipari, hanem közgazdasági szempontból is a városra nézve felette előnyös, az ajánlatot egész terjedelmében fogadja el. A pénz s jogugyi bizottság a tanácsi javaslathoz egész terjedelmében hozzájárul. A közgyűlés a tanácsi javaslatot egyhangulag elfogadja, s ehhez képest elhatározza, hogy a gyárfolyó bal partján, a báthi közeliében levő – mintegy 12 két holdnyi területet 700 frt vásárol összesen mellett a nevezett cég tulajdonába bocsátja, s a gyepmesteri lakot ounan egy má-

- 9.—10. Fotokópia článku o zasadnutí predstavenstva mesta, na ktorom sa rozhodlo o výstavbe závodu na výrobu konských koží a zvrškov

najlepšie organizovaným kolektívom, i keď mlyny a tehelne mali staršiu tradíciu.

Poľnohospodársky charakter mesta narušila aj zmena štruktúry obyvateľstva podľa zamestnania. V meste rástol počet remeselníkov. Dobové štatistiky, napr. údaje z roku 1880 evidujú v meste 992 poľnohospodárskych rodín a 1258 remeselníckych rodín. Z tohto počtu bolo napr. 49 kováčov, 24 zámočníkov, 54 krajčírov, 17 murárskych majstrov, 54 hostinských, 33 obuvníkov, 124 čízmárov atď.

Popri početnom obuvníckom a čízmárskom remesle malo v Nových Zámkoch tradíciu aj kožiarstvo. Jeho existenciu v meste potvrdzuje upozornenie v Požiarnom poriadku Jeho cisárskeho veličenstva z 12. novembra 1788, v ktorom sa píše: „Na statok vyedený z miesta

alkalmas területre áthelyezi. A gyárvállalatot az 1900. évi május 1.-éra tüzetik ki – 12 év egymásután folyó évre mindenennemű jelenleg fennálló s jövőben támádható es behozandó városi adók a pótadók fizetése, közterhek s szolgalmányok vezetése alól fementi. A város megengedi a vállalatnak s telekkönyvileg is biztosítja a gyár javára, azon szolgalmat, hogy a Nyitra-folyóból a szükséges vizet meríthesse s elhordathassa. Jogsorad a város a vállalatnak abhoz, hogy a Nyitra-folyó medréből most és a jövőben annyi homokot és kavicsot kiemelhessen s elhordathasson, amennyire szüksége van. Az átengedett terület tulajdonjoga a vállalat javára szonnan átkelbelezendő leszen, mihelyt a gyár épületei nyers állapotban fel lesznek építve, — ugyanakkor lesz a mondott 700 frt lefizetendő. A város közönsége teliratot intéz úgy a tek megyei torvenyhatalmag, valamint a nagymélt m. kir. keresk miniszter urhoz ezen vállalat támogatása érdekében. A vállalat köteles az építkezést szonnan megkezdeni, az épületeket még a tel beálita előtt tetőzettel ellátni, s az egész üzemet 1900. évi május 10. én megkezdeni. — azon esetre, ha a kilátásba helyezett általmi kedvezmény iránti kérénye kedvező elintézést nyerend. A közgyűlés továbbá megbizza a tanácsot, hogy a noszt körlürt feltételek mellett a szerződés s állandozóval hatádetkalanul kösse meg, s azt óvahagyás végett a képviselő-testületnek beteressze. — Az e végből megtartandó közgyűlés z 1886. XXII. t-c. 110. §-a rendelkezésének legfelöléig f. évi szepember hó 25-ik napjara üzetet ki.

požiaru nech dávajú pozor garbiari, hrebenári a trhovci.“

Kusá, ale vzácna spomienka o predchdochcoch tých, čo založili slávu kožiariskych majstrov neskoršieho závodu.

Tieto zmeny v zložení obyvateľstva sa však dlho neprejavovali v riadení verejných záležitostí mesta. Predstavensvo mesta tvorili väčšinou bohatí rolníci s im príznačnými charakterovými vlastnosťami a intelektuálmi. Dvere mestského domu boli ešte zatvorené pred zástupcami remeselníkov, drobných obchodníkov, bezzemkov a robotníkov.

Takéto riadenie zanechalo, prirodzene, nepriaznivé dôsledky v rýchlejšom rozvoji mesta dovtedy, kým sa v jeho rovnováhe neprejavili v posledných rokoch 19. storočia vážne nedostatky. Poľnohospodárstvo nestačilo

odčerpať všetky pracovné sily, hľadanie riešenia bolo viac ako aktuálnym.

V nepriaznivej situácii prišla ponuka budapeštianskeho obchodníka C. J. Bánhegyiho, ktorý v lete roku 1899 požiadal mesto o poskytnutie vhodného pozemku na výstavbu továrne na spracovanie konských koží a výrobu zvrškov. Predstavenstvo mesta s oduševnením prijalo tento návrh a poskytlo podnikávemu obchodníkovi nie len potrebné pozemky, ale aj ďalšie služby a výhody.

Pre závod i mesto historicky významné zasadnutie sa uskutočnilo 25. augusta 1899 a vtedajší Spravodajca Nitrianskej župy (Nyitra megyei közlöny) priniesol o čom 3. septembra 1899 túto správu:

„Zastupiteľský orgán mesta Nové Zámky sa za predsedníctva mešťanoštu Imricha Kukana zišiel 25. augusta t. r. na mimoriadnu plenárnu schôdzku, na ktorej sa zúčastnilo 60 členov zastupiteľského orgánu.

Na tejto plenárnej schôdzi sa prerokovali a vybavili tieto záležitosti:

Budapeštianska firma C. J. Bánhegyi podala mestu návrh na postavenie továrne na zvršky a na spracovanie konských koží. V žiadosti vymenúva podmienky, na splnenie ktorých sa viaže založenie podniku. Mestská rada navrhuje plenárnej schôdzi — prihliadnuc na to, že návrh je výhodný pre mesto nielen z priemyselného, ale i zo všeobecne hospodárskeho hľadiska, — aby bol návrh prijatý v plnom rozsahu. Právna a finančná komisia sa pripojili v plnom rozsahu k návrhu mestskej rady.

Plenárne zasadnutie návrh mestskej rady jednohlasne prijalo a uznáša sa, že na výstavbu továrne a všetkých vedľajších budov prepustí do vlastníctva firmy za obnos 700 zlatých 12 katastrálnych jutár pôdy, ležiacich povyše mesta na ľavom brehu rieky Nitry a byt šárhу premiestni.

Továrenský podnik počnúc dňom otvorenia závodu, ktorý sa určuje na deň 1. mája 1900, bude 12 rokov oslobodený od platenia akýchkoľvek terajších i v budúcnosti vymáhatelných daní, náhradných daní a verejných tiarch a povinností. Mesto povoľuje a pozemoknizne potvrzuje podniku, že môže z rieky Nitry čerpať a odvážať ťubovoľné množstvo úžitkovej vody. Mesto dáva ďalej podniku právo tažiť a odvážať z koryta rieky Nitry teraz i v budúcnosti také množstvo piesku a štrku, aké bude potrebovať.

Vlastnícke právo na poskytnuté pozemky sa prevádzka na podnik ihneď, ako budú zhruba postavené hlavné budovy a práve vtýdē bude splatných i uvedených 700 zlatých.

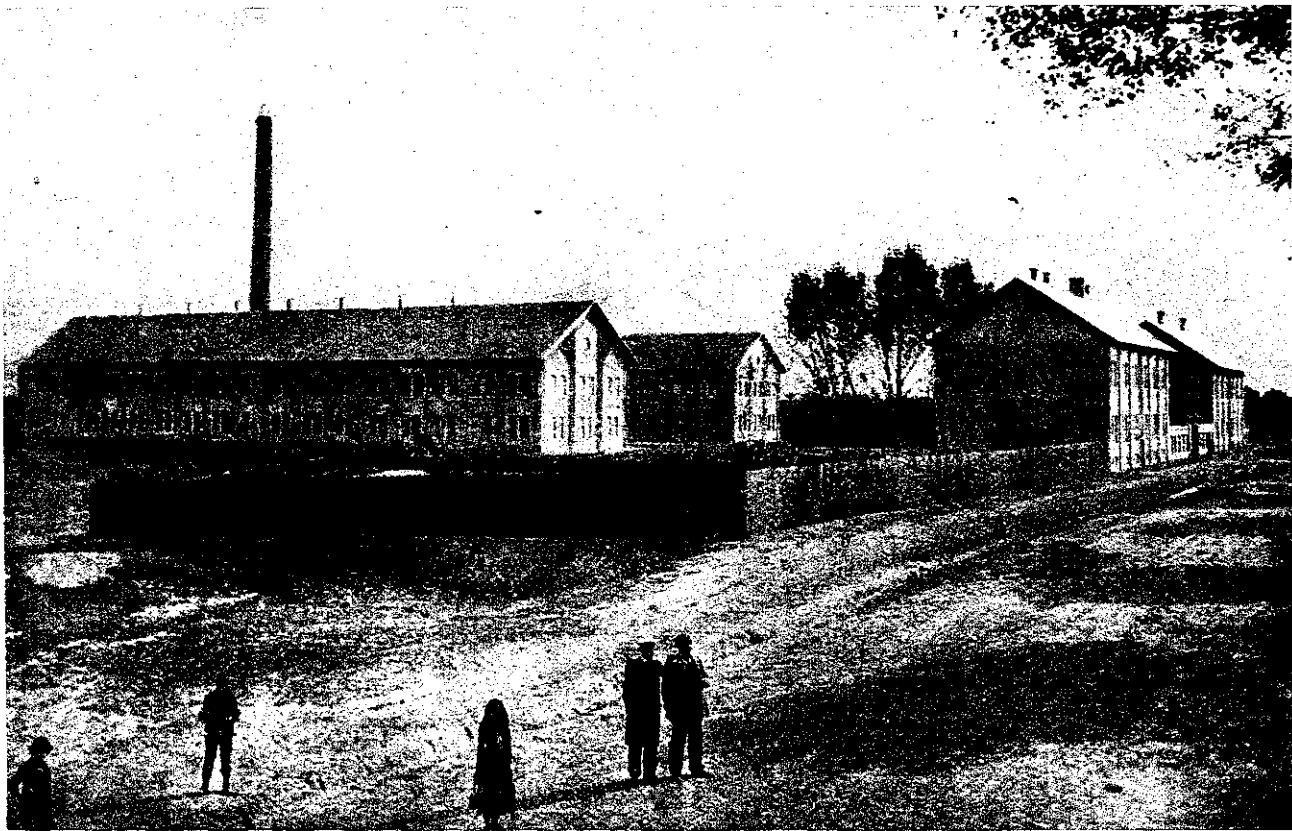
Predstavenstvo mesta pošle prípis župnej súdnej vrchnosti, ako aj slovutnému pánovi ministru obchodu v záujme podpory tohto podniku. Podnik je povinný začať s výstavbou ihneď, ešte do príchodu zimy dat pod strechu budovy a celú továreň uviesť do prevádzky 1. mája 1900 v prípade, že bude priaznivo vybavená žiadosť o štátnu úľavu. Plenárne zhromaždenie poveruje mestskú radu, aby ihneď uzavrela s podnikateľom zmluvu za podmienok, ktoré tu boli uvedené, a aby túto zmluvu predložila predstavenstvu mesta na schválenie. V záujme toho sa v zmysle § 110 zákonného článku XXII z roku 1886 stanovuje termín plenárnej schôdze na 25. september t. r.“

Na základe rozhodnutia a poverenia plenárneho zasadnutia uzavrela mestská rada s Bánhegyim zmluvu, ktorú schválili na plenárnej schôdzi 25. septembra 1899. Definitívne bolo rozhodnuté o výstavbe novej továrne, o ďalších osudoch generácií, o budúcnosti závodu, ktorá spočívala v pracovitých rukách novozámockých kožiarov, neskôr i obuvníkov. Bolo rozhodnuté o desatročiach obetavých bojov a utrpení, ktoré sa stali súčasťou života našich otcov a starých otcov, ale aj o vzdialenej nádejnej budúcnosti.

V jesenných dňoch roku 1899 sa novozámockí robotníci chytili lopát a krompáčov, aby vyhíbili prvé základy nových budov závodu, murári so stavebnými robotníkmi rýchlo „ťahali“ múry, lebo budovy museli byť nielen podľa zmluvy, ale aj vzhľadom na ročné obdobie pod strechou ešte pred príchodom zimy.

Na mieste, kde pred stáročiami sa vlnilo iba rákosie a trstina, ktoré našli živnú pôdu v močiaroch, obklopujúcich nespútaný tok rieky Nitry, rýchlo rástli prvé budovy závodu. Na týchto miestach sa podľa zachovaných rytín týčila k nebu šibenica ako prostriedok tvrdej exekúcie feudálneho práva. Odtiaľ sa musel po rozhodnutí predstavenstva mesta odstahovať i šarha, ktorý tu na neobývanom okoli vykonával ctihodné povolanie všeobecného hygienického záujmu.

Pozemok o rozlohe 12 katastrálnych jutár bol dosť veľký na výstavbu hlavných i vedľajších objektov továrne.

11. Závod na výrobu koží a zvrškov krátko po výstavbe

Jeho poloha bola výhodná, keďže ležal naproti južnému predmostiu novopostaveného mosta v nedalekej vzdialosti od obývanej časti i námestia. Vedľa neho viedla cesta do Bajča a ďalej smerom na juh do Komárna. Na druhej strane severovýchodným smerom bola cesta spájajúca mesto s obcou Dvory nad Žitavou a vzdialenejším okolím. Pozemok obklopovali nedozerné úrodné polia historickej Ragone.

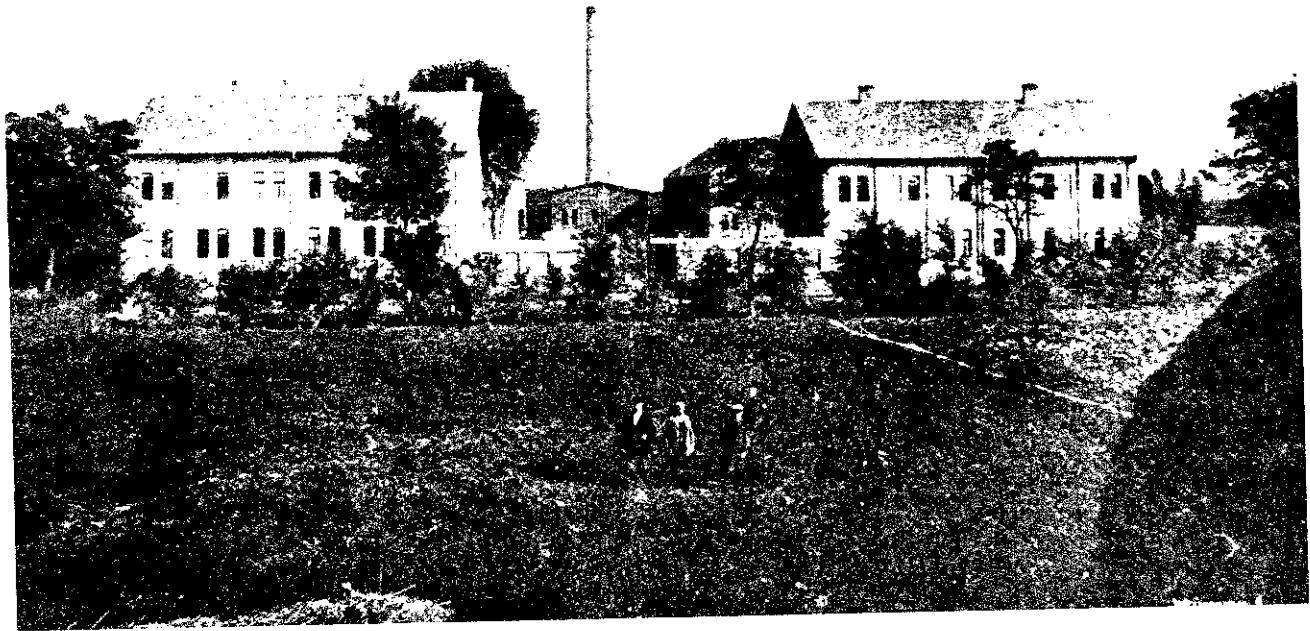
Budovy novej továrne, ktoré v jeseni roku 1899 stavali murári, stáli na ľavom brehu rieky Nitry osihotené. V ich okolí neboli žiadne domy.

Stavba prebiehala veľmi rýchlo. Všetky budovy boli zastrešené ešte roku 1899, v zime a v prvých jarných týždňoch prebiehali vnútorné práce a osadzovali sa stroje, aby továreň v stanovený termín — 1. mája 1900 — uviedli do prevádzky. Termín sa dodržal.

Budovy, ktoré ešte aj dnes tvoria jadro tzv. starej časti závodu, postavili za 7—8 mesiacov. Sú zachytené na fotografiách, ktoré pochádzajú z obdobia po otvorení závodu. Patrili k nim dve jednoposchodové budovy, ktoré stoja dodnes len s tým rozdielom, že budova bližšie k mestu nemala druhé poschodie s miestnosťou ateliérového typu na južnej strane.

Za týmito dvoma budovami sa rozprestieralo malé nádvorie. V jednej línií s nimi sa vypínali vo dvoch radoch hlavné prevádzkové budovy, každá o dĺžke 60 m s 34 oknami. Ľavá budova od cesty na Dvory nad Žitavou bola široká temer 16 m, pravá z južnej strany 13 m.

Medzi týmito budovami bola kotolňa s vysokým komínom, ktorý sa hrdo vypínal nad mestom, čnel vysoko do oblohy a začal písat do prelietavých mrakov prvé stránky dejín závodu.

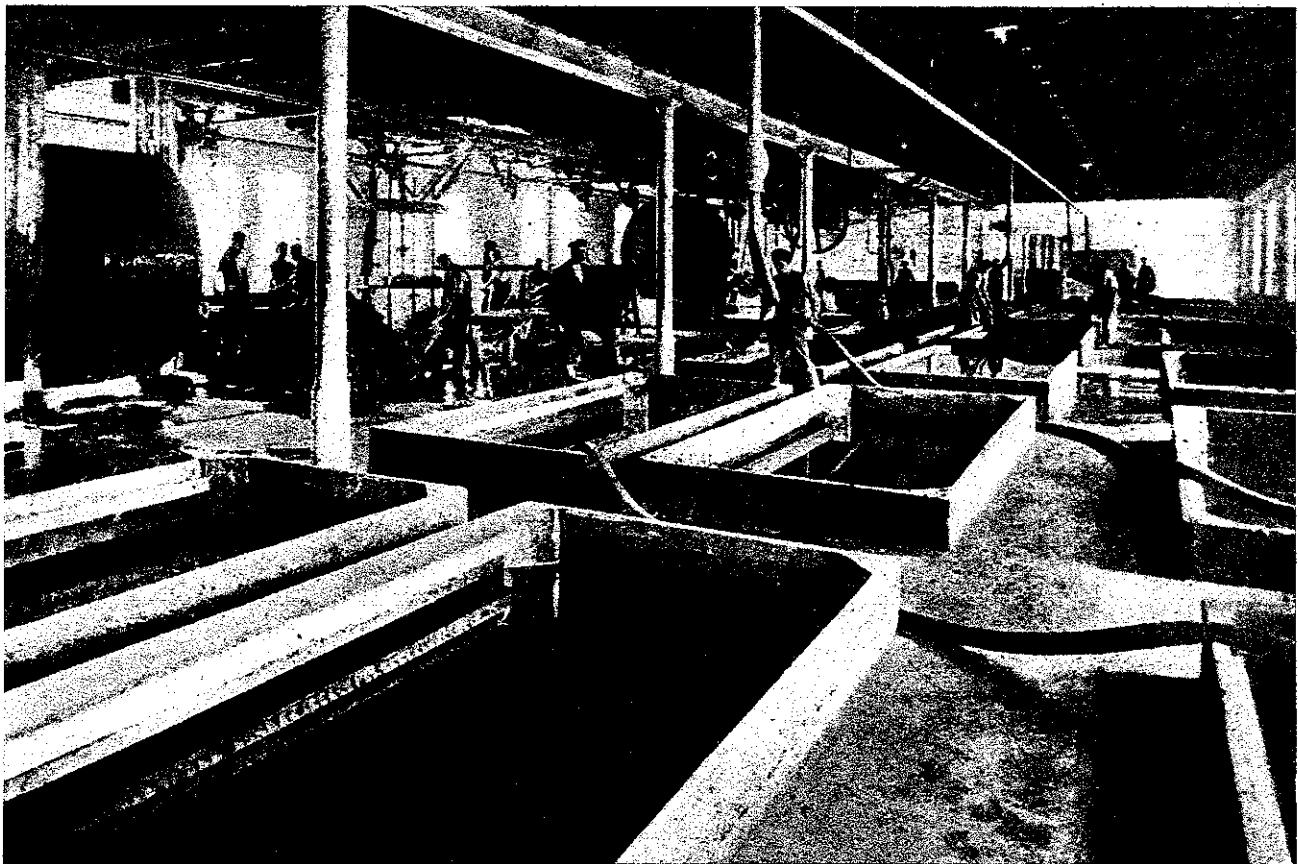
12. Hlavný vchod do továrne

Zrodil sa v deň Sviatku pracujúcich. Plných päťdesiat rokov šíril dobré meno novozámockých kožiarov a obuvníkov, aby neskôr v nových politicko-spoločenských podmienkach otvoril ešte slávnejšiu kapitolu svojich dejín.

PRACOVNÝ PORIADOK V PROSPECH TOVÁRNIKA

Nová továreň bola na začiatku vybavená mechanizačnými prostriedkami len skromne. V dielňach prevládala ručná, fyzicky náročná práca. Záujemcov o ňu bolo i napriek tomu dosť, viac, ako ich mohla továreň potrebovať. Majiteľ továrne C. J. Bánhegyi využíval miestnych robotníkov a bezzemkov; veľmi lacno získaval potrebné sily. Ani ich tak veľa nepotreboval, začal s asi 95 pracovníkmi. V ďalších rokoch sa počet robotníkov zvýšil na 150.

C. J. Bánhegyi bol dobrý obchodník. Mal dobré skúsenosti z kožiarskej výroby, ktorou sa už dávnejšie zaoberal vo svojom budapeštianskom sídle na Gerlóczyho ulici. Uvedomoval si, že jeho nová továreň bude dobre prosperovať a zisky sa budú zvyšovať len vtedy, ak lacné sily novozámockého robotníctva doplní dobrými odborníkmi, ktorí zabezpečia vysokú kvalitu výroby konskej kože. Vedel, kde ich hľadať. Našiel ich v Bošanoch, v závode so starou kožiarskou tradíciou. Hned

13. Mokrá dielňa — začiatok kožlarskej technológie

na začiatku výroby v Nových Zámkoch získal dobrých garbiarov, medzi nimi Jozefa Hodála, Jozefa Mišejeho, Jána Mišejeho, Františka Fabiána, Michala Gulčíka a ďalších. S ich pomocou začal spracúvať najprv konské kože, neskôr však i hovädzie a teľacie, z ktorých vyrábal zvršky na topánky. Predbežne však nedoviedol výrobný program do konca. Kompletné topánky sa v prvých rokoch prevádzky v novom závode nevyrábali.

Výrobná činnosť prebiehala podľa technologického postupu v jednotlivých dielňach. Prvou dielňou bola lúhovňa, kde sa po predchádzajúcim očistení surovej kože od srsti ručne odstraňovalo spodné väzivo — mäso a tuky. Potom sa po namočení koža zmäkčovala v tláčiacich sudech, aby bola súča na ďalšie spracovanie.

V ďalšej dielni — činiarni — boli jamy na trieslové činenie koží. Počas tohto procesu sa konzervovaná koža dostávala do pôvodného a prirodzeného stavu mäkkosti a pružnosti.

V úpravni sa stiahnutá a scvrknutá koža vyhládzala tupými nožmi. Hladenie sa robilo na sklenených tabuľach, ktorých hladký a tvrdý povrch nedovolil, aby sa koža poškodila.

V ďalšej dielni — v strihárni — sa už vypracovanej koži dávala forma. Pomocou špeciálneho noža sa z kože vyrezávali diely vrchnej časti obuvi — tzv. zvršky.

Napokon sa vyrezané dielce lepili a zošívali, výroba sa dostávala do posledného štátia a do sféry obuvníckej technológie. Na dokončenie výroby topánok — obuvi

14. V lúhovni sa koža zbavovala tukov a srsti

už chýbala len spodná časť s podrážkou. Táto kompletizácia sa však v závode v období Bánhegyiho firmy nerozbila. Bánhegyi končil spracovanie koži výrobou zvrškov, ktoré predával obuvníkom, výrobcom obuvi, obchodníkom a ďalším podnikateľom.

Jeho výroba obsahovala široký sortiment zvrškov na detskú, dámsku a pánsku obuv. Prevládala výroba zvrškov na celé až polovysoké topánky, zodpovedajúce vtedajšej móde a vkusu, s bohatým zdobením a šitím.

Roku 1902 sa vyrábalo v závode najmenej 60 typov rôznych zvrškov z teľacej a kônskej kože s vysokou úpravou a kvalitou, ktorá zaručovala dobré meno firme C. J. Bánhegyi, používajúcej už v tom čase honosnú ochrannú známku.

Začiatocná hospodárska prosperita umožnila Bánhegyimu doplniť a lepšie vybaviť nový závod strojovým zariadením. Dobre kalkuloval, keďže nové stroje zvýšili produkciu továrne a umožnili vo výrobe zvrškov použiť takú technológiu spracovania kože, ktorá vyhovovala obchodným zámerom a cieľom.

Bánhegyi sledoval vývoj výroby kože a zvrškov v prie-myselne vyspelejších štátov, osobne študoval najmodernejšie a najúčelnejšie stroje a ich využitie a pre svoj závod zaobstaral dokonca také stroje, ktoré doveddy neboli známe a nepoužívali sa v celom Rakúsko-Uhorsku. V prospech vlastného mena využil i meno inej — svetovej firmy.

Pôvodné stroje doplnil 12 novými modernými šijacimi

15. Úprava usní — tvrdá chlapská robota

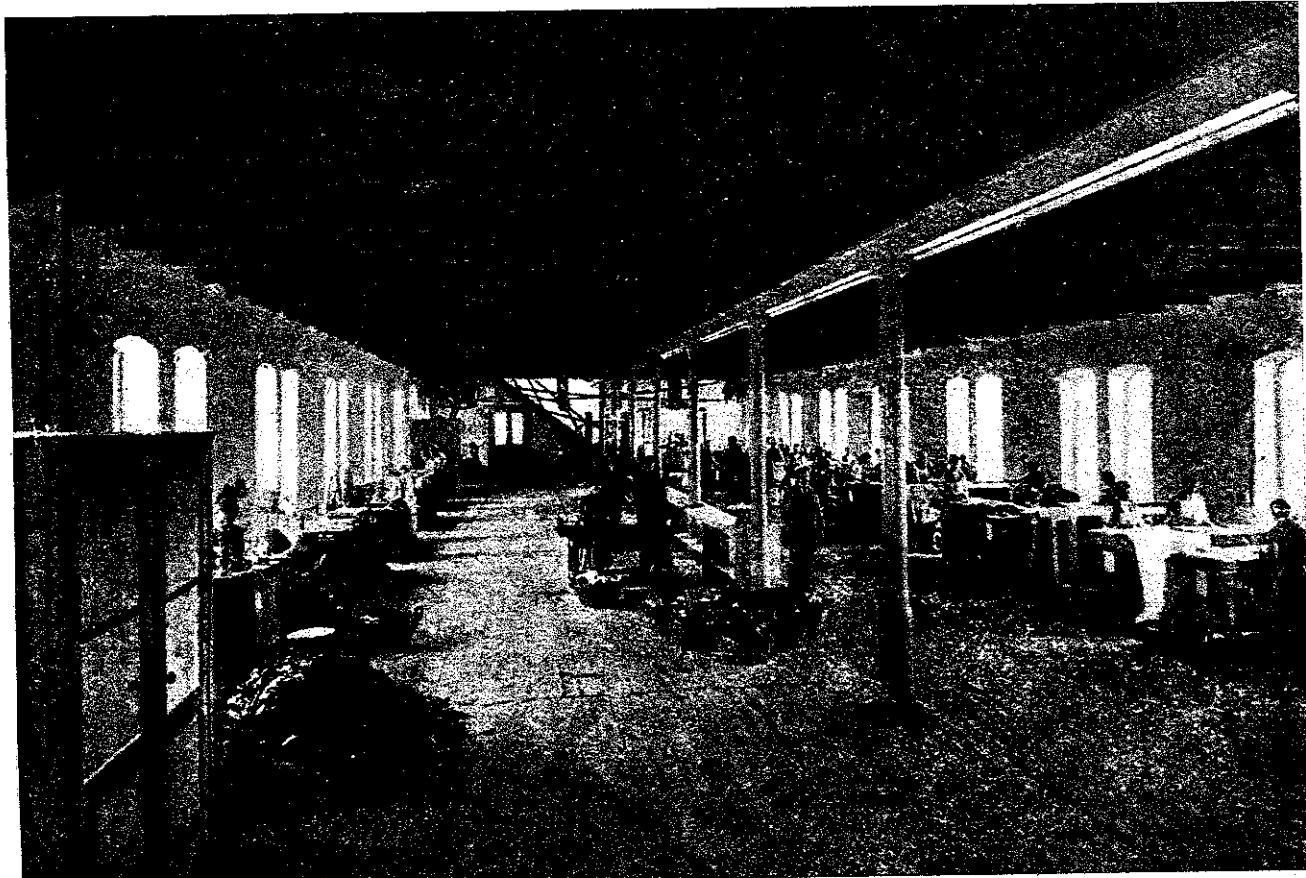
strojmi. Na ich obsluhu vyučil novozámocké a vidiecke dievčatá a mladé ženy. Pracovali na zošívani dielcov zvrškov, obšívani dierok a vyšívani ozdôb rýchlo, bez poruchy a kvalitne.

Nové stroje slúžili podnikavému majiteľovi na rýchle zbohatnutie, ktoré bolo nepochybne jeho hlavným cieľom. Na jeho dosiahnutie bol Bánhegyimu dobrý každý prostriedok. Najjednoduchším z nich bolo vykoristovanie robotníkov, zamestnávanie detí vo veku 12—14 rokov a minimálne mzdy, čo sa Bánhegyimu dobre darilo najmä preto, že príležitosti na zamestnanie v meste bolo veľmi málo.

Ján Hlavačka, narodený roku 1888, dlhoročný pracovník závodu, ktorý v ňom prežil celý život a pracoval

v ňom prakticky od založenia továrne, spomína na pracovné podmienky robotníkov za Bánhegyiho čias nie v najlepšom. Bánhegyi ho prijal do zamestnania ako 12-ročného. Pracovné zadelenie nemal presne určené, robil všetko, čo prišlo, čo bolo treba. Uprednostnili ho pri prijatiu najmä preto, že bol urastený, na detský vek pomerne silný a že majiteľ závodu mohol na ňom zarobiť už aj tým, že mu platil nižšiu mzdu ako dospelým.

Pracoval denne 12—14 hodín. Len neskôr bol pracovný čas určený v rozsahu 10 hodín, čo sa však len málokedy dodržiavalo. Nikdy nevedel vopred, akú odmenu dostane za jednotlivý druh práce, koľko si zarobí. Takéto otázky nebolo možné ani len vyslovíť. Spočiatku zarábal denne 30 grajciarov, čo sa rovnalo cene 3 kg chleba a dvoch piv.

16. V opracovni dostávala koža požadované vlastnosti farbením a hladením

Pracovné podmienky v závode boli veľmi ťažké. Dielne boli veľké a vysoké. V zime boli nedostatočne vykurované napriek tomu, že výroba v prevažnej časti pracovísk bola spojená s používaním vody a chemikálií. Mokré a vlhké prostredie vyvolávalo prechladnutia a iné ochorenia. Sociálne miestnosti neboli, robotníci pracovali vo svojom odevu tak, ako prišli z domu, uviažúc si najviac zástery. Neraz sa stalo, že počas cesty po práci domov zamrzli na nich premočené šaty.

V treťom roku prevádzky, v období, keď sa už začali ozývať prvé hľasy robotníctva o neznesiteľných podmienkach, keď sa najmä robotníci v stavebnictve a v starších závodoch mesta, ako boli železničné dielne, dožadovali úpravy najzákladnejších pravidiel vo vzájomných vzta-

hoch so zamestnávateľmi, vydal Bánhegyi 1. mája 1902 pracovný poriadok, aby upokojil vlastné osadenstvo a preukázal veľkolepým spôsobom úpravu pracovných vzťahov.

V slovenskom preklade mal pracovný poriadok, vydaný v maďarskom a nemeckom jazyku, toto znenie:

Pracovný poriadok

novozámockých mechanických tovární na zvršky a konskú kožu C. J. Bánhegyiho

§ 1

Každý pracovník bez ohľadu na vek a pohlavie musí mať pracovnú knižku, ktorú má v opatere vedenie továrne, kým je pracovník v nej zamestnaný.

17. Na výrobu zvŕškov sa už v prvých rokoch používali šijacie stroje

Ak pracovník pri prijatí nemá ešte pracovnú knižku, alebo má iba služobnú knižku alebo preukaz robotníka, je povinný si miesto nich zaobstarať pracovnú knižku.

§ 2 -

Pracovný čas trvá od 7. hodiny ráno do 12. hodiny a popoludní od pol druhej hodiny do pol siedmej hodiny večer.

§ 3

Ak pracovník vyniechá prácu v dôsledku ochorenia, je povinný túto okolnosť zahľásiť ihneď v deň ochorenia vedeniu továrne. Bezdôvodné zmeškanie alebo vyniechanie práce, alebo predčasné opustenie práce sa trestá pokutou. V prípade opakovania sa prepustí pracovník bez výpovede.

§ 4

Výpoved neexistuje, ale zamestnávateľ i pracovník majú

právo kedykoľvek ukončiť pracovný pomer buď prepustením alebo vystúpením.

§ 5

Mzda pracovníkov sa vypláca každý týždeň v sobotu, z nej sa zrazia nemocenské dávky a prípadne vyrúbené pokuty. Oprávnené námiestky proti vyplatenej úhrannej mzde alebo zrážkam možno vzniesť vedeniu továrne iba do 48 hodín nasledujúcich po výplatе mzdy.

§ 6

Každý pracovník je povinný prísne dodržiavať všetky rozhodnutia tohto pracovného poriadku, v čistote a dobrom stave udržiavať zverené pracovné náčinie, stroje a tovar; pracovník zodpovedá za ich úmyselné poškodenie a je povinný nahradíť škody.

Bánhegyi C. J.
**Ersekújvári mechanikai cípőfűrész és lóbőrgyártalmak
munkarendje.**

Minden munkásnak teljesi a nemre való tekintet nélküli munkakomplexel kollektívne mérce, melyet minden nap 4 óra munka a gyárban végzésével mazza, ugyanazon időben.

Ezidrogatásba a munka a felvétel alkalmával meg munkakomplex elvállalásban nem bír, vagy csak cselekedtve vagy munkás irányításával kölcsön meghozzá, illetve munkakomplex beszerzési.

A munkaadó tartalékbeli országi díj 12 óraig, s délután ½ 2 órával esti a 7. óraig.

Ha a munka meghosszabbítva történik munka előtt a munkabón, kötés ezen körülmenet meghosszabbítva napján azonnal a gyár vezetőségek bejelenteni.

A munkabón való indokolatlan elkeses vagy elmaradás vagy a munkának idő alatt elhagyása penitenciális utat, illetve lemondás esetében a munkás felmondás nélkül elbocsátatuk.

Elmondásban minden, hanem jogabban ill. ugy a munkaadónak, mint a munkásnak munkaviszonyt bármikor megszűnteti, illetve elbocsátani vagy kiemeli.

A munkásnak mindenhet szombati napján lesz kifizetve, melyben belül a hétvégely közbeni munka és az esetleg kirobbant penitenciális lejárathat.

A kifizetés borítékok vagy leponások miatt jogos felszámolásnak csatlak a berendezés körébe 40 óra alatti emelhető a gyár vezetőségenél.

Minden munkás köteles minden munkarend minden határozatnához szigorúan követni, és minden munkaeszközökkel, gépeket és arukat tisztán és jökrőben tartani, melyek szükséges megrongálásért az illető munkás felelős és köteles a szükséges karotát megtéríteni.

Köteles minden munkás ha éry más munkaadóhoz, önmű tény elkövetéséhez, azonban teljesen átjárak bejelenteni.

A dohányzás az összes munkahelységeken valamint azok környékén szigorúan tiltva van.

Minden munkás teljeskörűen és nemre való tekintet nélküli valamely heterogenitásban penitenciális jogai lennének. A foglalkozásokat ad részben a munkaadó hozzák lezérni.

Tanek részben kap a beteg munkás árvosi segélyt gyógyszer imyen esetben.

Ersekújvár, 1902 május 10. 1. em.

Bánhegyi C. J.

18. Bánhegyiho pracovný poriadok z roku 1902

Ak pracovník vidí, že jeho spolupracovník spáchal činy tohto druhu, je povinný to ihneď oznámiť svojmu najbližšiemu nadriadenému.

§ 7

Na všetkých pracoviskách a v ich okolí je fajčenie prísne zakázané.

§ 8

Každý pracovník bez ohľadu na vek a pohlavie je povinný byť členom niektoréj nemocenskej pokladne. Členský poplatok vo výške dvoch tretín platí pracovník, jednu tretinu platí zamestnávateľ. Na základe tohto sa chorému pracovníkovi poskytne lekárska pomoc, lieky zdarma a nemocenské.

Nové Zámky 1. mája 1902

C. J. Bánhegyi

Nie je ľahké postrehnúť, aké jednostranné výhody vyplývali z tohto pracovného poriadku pre majiteľa továrne. Výchovné pôsobenie nemusel uplatňovať, prvým trestom bola pokuta, čiže ďalší peniaze do vrecka podnikateľa. Ďalším trestom bolo prepustenie bez výpovede, ktoré neustále hrozilo všetkým, ved vonku boli desiatky, ba stovky nezamestnaných, ktorí čakali na prácu.

Z toho dôvodu si mohol Bánhegyi dovoliť poskytnúť pracovníkom „právo“ na ukončenie pracovného pomeru bez výpovednej lehoty, lebo rovnaké právo za daných okolností slúžilo bezvýhradne jemu.

Za takéhoto stavu sa nikto neopovážil namietať proti vyplatenej mzde. Nebol odvolací orgán ani proti výrubeniu pokút, žaloba na súde bola pre pracujúcich nákladná a beznádejná. Jednotlivci ani nepomysleli na možnosť uplatnenia takýchto prostriedkov, ani vo väznych prípadoch ohrozenia ich práva nemohli žiadať nápravu.

Ochrana záujmov a práv pracujúcich bola možná iba v kolektívnej jednote a súdržnosti robotníctva.

ROBOTNÍCKE BAŠTY NA PREDMOSTIACH

Na oboch predmostiach, ktoré spájal masíny, len pred niekoľkými rokmi postavený most, sa hned v prvých rokoch nášho storočia vytvorili dve významné bunky robotníckeho a neskoršieho politického diania v meste. Jednu predstavovala továreň na výrobu kože a zvrškov, druhú tzv. Janischov hostinec, ktorý ustúpil bytovej výstavbe iba roku 1971.

Továreň bola každodenným pracovným domovom všetkých robotníkov. Hostinec zase miestom schôdzok vyspelejších a uvedomejších robotníkov, ktorí sa postavili do čela bojov o najzákladnejšie záujmy pracujúcich. Obe tieto miesta vošli do histórie robotníckeho hnutia Nových Zámkov a ostanú v nej zapísané aj pre budúce veky.

Už 18. septembra 1902 pripravili robotníci továrne v hostinci u Janischa štrajk, ktorý mal byť prvým na území mesta. Bol vyvrcholením nespokojnosti robotníkov, ktorá sa musela prejavíť i navonok.

Organizátorom prvého štrajku v dejinách závodu

a mesta sa však nepodarilo zámer realizovať. Boli prepradení. Miestny časopis *Kis Magyar Alföld* (Žitný ostrov) 21. septembra 1902 priniesol o tom správu plnú škodoradosti a cynickej spupnosti.

Zdá sa, že organizátori štrajku neboli dostatočne ostražení. Niekoľko z ich radov alebo z hostí prezradili ich zámer a umožnil, aby policajti — ochrancovia vládnúceho režimu — „vzali do ochrany“ iniciátorov smeľej myšlienky. Štrajk bol zmarený.

Článok potvrdzuje skutočnosť, že už v tom čase existovalo pokrokové hnutie bojujúce za spravodlivejší spoločenský poriadok aj na vidieku, ku ktorému patrili i Nové Zámky. Pravdepodobne odborníci, ktorí prišli do Nových Zámkov z tradičných centier kožiarskeho priemyslu — a to nielen z Bošian, ale aj z rakúskej časti monarchie, priniesli so sebou nové názory. Zaiste neboli spokojní s pomermi, ktoré panovali v novej továrni a pomýšiali na lepší život.

O dva roky sa v Nových Zámkoch uskutočnil ďalší štrajk, ktorý zorganizovali železniční zamestnanci. Do 500 železničiarov vystúpilo v dňoch 20.—24. apríla 1904 vo všeobecnom štrajku so svojimi mzdovými požiadavkami. Opustili svoje pracoviská a organizované odpochodovali na vtedajšie vojenské cvičisko za železničnou stanicou (dnes kolónia „za troma mostami“).

Štrajk potlačili až po privolaní vojenskej posily z Budapešti, ktorá najprv vytlačila štrajkujúcich z priestorov železničnej stanice a cvičiska. S pomocou miestnych husárov sa vojsko ujalo úlohy „ochrancu“ železničnej stanice a neskôr, keď štrajk potlačilo, uplatnilo násilie a donútilo železničiarov nastúpiť do práce.

Ohlas revolučných udalostí z roku 1905 v Rusku sa prejavil v Nových Zámkoch až v nasledujúcom roku. Dokonca predstavenstvo mesta vydalo vyhlásenie, ktorým sa stavalo za zachovanie ústavnosti a slobody, odmietlo súčinnosť pri odvodoch do armády a vyberanie daní. Odvolávalo sa pritom na revolučné tradície mesta z kuruckých čias a na udalosti v Rusku.

Revolúcia v Rusku zaktivizovala aj robotníctvo mesta a závodu. Prvý máj roku 1906 oslávilo revolučnejšie ako predtým. Asi 150 robotníkov pochodovalo do Berku s červenou zástavou. V hoteli Zlatý lev, ktorého budova prežila protiturecké obdobie i turecké panstvo, uspo-

riadali zábavu robotníkov, ktorí sa už začínali organizovať v odborovej organizácii. Svoje zmýšľanie a sympatie s udalosťami, ktoré vtedy hýbali Európu, vyjadrovali červenými klincami, muži mali červené viazanky a ženy červené sukne. Aj stavební robotníci štrajkovali za zvýšenie miezd a zníženie pracovného času na 10 hodín, takisto aj kovorobotníci strojárskej dielne J. Poppera. (Časopis *Kis Magyar Alföld*, 8. júl 1906.)

Do tohto obdobia spadá aj založenie sociálnodemokratickej strany v Nových Zámkoch, na ktoré mali priamy vplyv revolučné udalosti v Rusku. Zakladajúca schôdza bola 15. augusta 1906. (Časopis *Kis Magyar Alföld*, 19. august 1906.)

V druhej polovici roku 1907 začali miestne orgány a podnikatelia uskutočňovať ostrejšie opatrenia proti robotníkom. Trepárne ťanu prepustili v tomto roku viac ako 60 žien, pretože sa zúčastnili na štrajku za zvýšenie miezd. Tieto protirobotnícke opatrenia nadzavázovali na rozhodnutia vlády, ktorá okrem iného zakázala aj činnosť odborových organizácií. (Časopis *Kis Magyar Alföld*, 3. november 1907.)

Z toho dôvodu v ďalších rokoch štrajky a boje robotníctva ochabli. Protirobotnícke opatrenia oslabili robotnícke hnutie, kapitalisti si znova čoraz viac začali dovoľovať voči robotníkom. Ich postavenie ešte viac posilnili výnimcočné opatrenia, vydané tesne pred vypuknutím prvej svetovej vojny.

PRED PRVOU SVETOVOU VOJNOU

Hospodársky vývin na začiatku 20. storočia, charakterizovaný striedením konjunktúry s poklesom výroby, odrazil sa aj vo výrobe továrne, ktorá sa pravidelne nevyvíjala. Jej vzраст ani v tzv. dobrých rokoch neboli zvlášť významný.

Karol Henrich Bienfeld, prvý riaditeľ továrne, ktorého dosadil majiteľ Bánhegyi, neprejavil sa ani ako dobrý obchodník, ani ako dobrý vedúci výrobného závodu. Bánhegyi, ktorý sídlil v Budapešti a zaoberal sa prevažne obchodnou činnosťou, ho zakrátko vymenil. Už roku 1903 viedol novozámocký závod nový riaditeľ, žiaľ, jeho meno zostalo neznáme. Bol však schopnejším riaditeľom,

lebo nakrátko zastihla továreň prvá mierna vlna konjunktúry a v rámci nej aj stavebný rozvoj. Pravda, nešlo o stavby väčšieho rozsahu, skorej o doplnenie základných a hlavných objektov, o prístavby, oplotenie, terénné úpravy a pod.

Program továrne sa rozšíril o výrobu obuvi. Z miestnych zdrojov obuvníckeho remesla získala továreň obuvníkov. Bánhegyi takto dovršil svoje dielo a zabezpečil svoju najvlastnejšiu — obchodnú činnosť výrobou. Stal sa na tie časy veľkým výrobcom obuvi, ktorú predával „vo veľkom“ maloobchodníkom s obuvou.

Prechodný hospodársky rozvoj továrne však netrval dlho. Roku 1906 postihol závod úpadok. Hospodárska situácia v krajinе sa zhoršila, znížil sa odbyt. Výroba v továrnach bola obmedzená, na krátke časy i zastavená. Robotníci prvý raz od výstavby závodu pocitili trpkosť nezamestnanosti.

Bánhegyi mal veľké ťažkosti obchodno-hospodárskeho charakteru, o čom svedčí jeho nasledujúce konanie. Už roku 1906 predal novozámockú továreň na kožu a zvršky viedenskej firme A. H. Suess a synovia, aby udržal aspoň svoju firmu v Budapešti a získal potrebné financie. Využil náhodnú príležitosť výhodného odpredaja, keďže Suess práve v tom istom čase musel zrušiť svoj závod na výrobu kože vo Viedni. Jeho závod totiž ležal v centre cisárskeho veľkomesta, ktoré nemohlo znášať pach garbiarne.

Suess priviezol z Viedne ďalšie stroje a odborníkov. Zmodernizoval výrobné dielne, skvalitnil výrobu. Prilákal so sebou z Viedne nových dobrých odborníkov, naslovovzatých garbiarskych majstrov, ako Jána Malitsa, Jozefa Adamca, Ľudovíta Peischla a neskôr Pavla Fassela, Aloja Krümmera a ďalších, ktorí sa natrvalo usadili v Nových Zámkoch.

Dovezené stroje na štiepanie koží, ako aj tzv. „šerovačky“, (zmäkčovacie a leštiace stroje) umožnili nahradit ručnú prácu dokonalejšou a hospodárnejšou technológiou. Nový majiteľ sa najprv vzdal výroby zvrškov a obuvi. Využíval miestne zdroje surovej kože a obmedzil sa iba na jej spracúvanie. Výrobu zvrškov a obuvi prenechal bratom Kelemanovcom. Táto firma so sídlom v Budapešti súčasne začala v susedstve továrne na kožu v dielňach Jozefa Singera s výrobou obuvi. Pre oboch

podnikateľov — susedov sa nesporne začala výhodná kooperácia.

Roku 1908 rozšíril Suess hlavné i vedľajšie budovy továrne. Spojil výrobné objekty s novostavbou a tak vytvoril dnešný komplex najstarších budov závodu v podobe U, v ktorom sa nachádza kotolňa s komínom. Južné krídlo takto uzavreté budovy predĺžil viac ako o polovicu — na 93,5 m.

Úspešný hospodársky rozvoj továrne vyvolal záujem ďalších inštitúcií a súkromných podnikateľov. Hlásili sa i miestni veľkoobchodníci. A. H. Suess a synovia spolu s peštianskou Maďarskou obchodnou bankou a s novozámockými veľkoobchodníkmi, medzi ktorých patril Beno Freund, obchodník so železiarskym tovarom, majiteľ tehelne Šalamún Grünfeld, Ján Holota a ďalší, spojili svoj kapitál a z továrne na výrobu kože utvorili od roku 1907 účastinársku spoločnosť.

Peniaze účastinárov pomohli zvýšiť produkciu a rentabilitu továrne. Denná výroba konských koží sa v krátkom čase zvýšila viac ako o 25 %. Z novozámockých garbiarn už vychádzalo denne viac ako 200 kusov koží. Hrubý zisk továrne roku 1909 predstavoval 388 351 K, čistý zisk 86 488 K. Pôvodný účastinný kapitál, ktorý podnikatelia vložili pri vytvorení spoločnosti, činil milión korún ale roku 1912 sa už zvýšil na 2 milióny korún.

Odborné vedenie, slušné zisky a konjunktúra, ktorá predchádzala prvej svetovej vojne a pokračovala a potom, umožnili účastinárskej spoločnosti ďalej rozširovať a zvyšovať výrobu.

Okrem konskej kože sa spracúvala i ďalšia surovina najmä kravská a teľacia koža. Začalo sa i s výrobou krupónu, vojenských bagančí a ďalšieho vojenského výstroja, ako boli puzdrá na náboje, náprsné chrániče a iný vojenský materiál z kože.

Súbežne rástol i počet robotníkov. Napríklad rok 1910 pracovalo v továrnach 223 zamestnancov, roku 1911 — 300, neskôr už vyše 500. Prisunuli sa ďalšie stroje a zavedla sa výroba lakovaných koží.

ROZVOJ TOVÁRNE ZA PRVEJ SVETOVEJ VOJNY

Vypuknutie prvej svetovej vojny prišlo vhod aj účastníkom továrne. Monarchia potrebovala pre armádu výstroj, továreň dostala vojnové objednávky, ktorým prispôsobila svoju výrobu. Na čas prestala vyrábať boxovú a lakovanú kožu a prešla na výrobu mastnej kravskej kože. Nestačili ani výrobné kapacity, bolo treba stavať. Ľavé severné kriďlo budovy, súbežné so štátou cestou smerom na Dyory nad Žitavou, predĺžilo sa o 33 m a k nemu sa ešte pristavala budova do tvaru L o ploche viac ako 500 m². Ani to nestáčilo. V krátkom čase roku 1915 postavili novú priestornú jednoposchodovú budovu, ktorá v súčasnom období slúži 2. cechu, — výrobni kovových svietidiel.

Stavebná výstavba v rokoch 1908 a 1915 je pozoruhodná aj zo súčasných hľadísk. Okrem výstavby prvých objektov v roku založenia továrne patrí k najvýznamnejším obdobiam rozvoja závodu v prvom polstoročí jeho existencie. Prvá svetová vojna však čažko doťahla na robotníkov továrne.

Vojna žiadala stále viac od majiteľov továrne a tí ešte viac od robotníkov. Vojna prinášala majiteľom veľké zisky, robotníkom ukladala tvrdú prácu a strach pred možnosťou dostať sa na front. Slovo front bolo tvrdým prostriedkom pri žmýkaní výkonov, pri udržiavaní pracovnej disciplíny, pri umľúvaní tých, ktorí sa opovážili povznieť čo len tvrdšie protestné slovo.

NÁDEJE NA RUINÁCH MONARCHIE

Na európskych frontoch tiekla ľudská krv, milióny ľudí umierali „hrdinsky“ za svojich vládcov a ešte väčšie milióny nešťastných ľudí oplakávali svojich drahých, trpeli núdzou a biedou pre záujmy mocipánov imperializmu.

Fronty odčerpali všetko, čo vedelo ľudstvo produkovat a čo potrebovalo alebo mohlo užiť v každodennom živote. Rozmáhal sa nedostatok, rástla bieda, hlad a utrpenie a s nimi nespokojnosť a nenávist voči pôvodcom vojny.

V dôsledku zlého zásobovania došlo v celom Uhorsku k rozsiahlemu štrajku robotníkov železničných dielni. Aj robotníci železničných dielni v Nových Zámkoch sa pridali ku štrajku. Zotrvali v ňom od 23. mája do 2. júna 1917 a získali čiastočné zvýšenie miezd. Začiatkom októbra toho istého roka štrajkovalo 140 robotníkov výhrevne. Neuplynul dlhý čas a v januári i júni roku 1918 opäťovne vypukol v miestnych železničných dielňach štrajk, ktorý zaradil novozámockých železničných robotníkov medzi najagilnejšie centrá robotníckeho hnutia.

Zvest o udalostiach v Rusku — o Veľkej októbrovej socialistickej revolúcii — sa bleskurýchle šírila svetom. Už koncom roka 1917 a začiatkom roka 1918 sa dostala do celej Európy, i do nášho kraja. Príklad ruských proletárov nachádzal živý ohlas i medzi národmi monarchie, ktoré sa nástojivejšie začali domáhať práva na sebaurčenie. Praskali putá monarchie — odvekého žalára národov.

Kontakt robotníctva továrne na výrobu kože so zástupcami tých, ktorí zapálili oheň revolúcie a svetlo spravodlivejšej budúcnosti, začal sa ešte za vojny, keď aj v novozámockom závode „pomáhali“ zvýšené úlohy

vojnovej výroby zdolávať ruskí zajatci. Do práce ich sprevádzala vojenská stráž s bodákmami na puškách, ale aj tak si našli cestu dorozumenia s civilnými robotníkmi. Čiastočne ich rozdeľovala reč, v podstate si však rozumeli, lebo ich zmýšľanie bolo rovnaké, zapaľovali sa pre jeden spoločný cieľ.

Na toto obdobie a na prvé kontakty s ruskými zajatcami si zaspomína aj bývalý pracovník továrne Jozef Sudor, narodený roku 1901, ktorý začínal v závode ako 16-ročný. Už od mladého veku nosil v sebe semeno revolučného pokroku a patril aj v neskorších rokoch medzi popredných predstaviteľov robotníckeho hnutia.

Zo svojich bohatých spomienok na udalosti z posledných rokov prvej svetovej vojny uvádzia:

„Ruských zajatcov bolo v našom meste v rokoch 1917—1918 veľa. Viacerých z nich používali na práce v tunajšej továrnii, niektorí vykonávali poľnohospodárske práce v rodinách miestnych rolníkov. Pamätám sa na dvoch ruských zajatcov, Seriožu a Ivana, pochádzajúcich z Ukrajiny. Správali sa priateľsky, sympatizovali s robotníkmi a tí s nimi. Ich relatívny pokoj narušili správy o udalostiach v Rusku, ktoré sa dostali aj k nám do závodu. Najmä Serioža veľmi pozorne načúval hovoru robotníkov. Neraz som videl, ako sa dorozumieval so svojím kamarátom — zajatcom. Po čase sa začínať správať trochu inak ako predtým. Bol viac zamyslený, menejvýravný. Obchádzal dokonca aj mňa, hoci sme sa predtým stretávali vždy, keď to bolo možné. Až raz ráno sme sa stretli na najbezpečnejšom mieste, s prepáčením na záhode. Serioža ma objal, pootočil sa so mnou a s iskrou v očiach, rozradostený ma požiadal, aby som odovzdal lístok Ivanovi. „Idi k Ivanu“ — povedal. S Ivanom som sa stretol za kašou. Keď prečítal lístok, videl som, ako sa mu zalesklo v očiach, keď vyslovil „spasibo“.

Večer, keď sme odchádzali z práce, stihol mi Serioža iba silne stisnúť ruku. Ráno už neprišiel do roboty ani on, ani Ivan."

Idey Veľkej októbrevej socialistickej revolúcie sa rozleteli sťa blesk na všetky strany sveta, podnetili národy Európy a pracujúci ľud k vystúpeniam, ktoré urýchli ukončenie vojny, povalili panovnícke stolce, staré a zhniťe zriadenie a dali nový smer spoločenskému vývoju.

V ohni prvej svetovej vojny ľahol popolom aj žalár národov — Rakúsko-uhorská monarchia. Na jeho troskách vznikli nové štátne útvary. Jedným z nich celkom nový štát — spoločná vlast Čechov a Slovákov — Československá republika, vyhlásená 28. októbra 1918.

NOVÝ ŠTÁT — STARÉ PORIADKY

Monarchia padla, svetová vojna sa skončila, ale vytúžený pokoj ešte nenastal. Stáročné problémy, bezprostredné dôsledky vojny, sociálna a národnostná nespravidlivosť, ktorá vyústila až v prehnaný nacionalizmus a šovinizmus, skomplikovali politickú situáciu na južnom pohraničí Slovenska. Obyvateľstvo nevedelo pochopiť, že naraz padlo to, čo trvalo tisíctročie, že sa skončila príslušnosť k uhorskému štátu.

Na rozhraní rokov 1918 a 1919 sa Nové Zámky stali strediskom odboja proti Československej republike. Nemožno poprieť, že občianstvo a najmä stredné a nižšie sociálne vrstvy sa nadchýňali za sociálne idey proletárskej revolúcie, ktoré rozobili spráchnivené zriadenie. Maďarské obyvateľstvo, ktoré bolo v prevažnej väčšine, uplatňovalo právo na sebaurčenie a protestovalo proti rozhodnutiam mocnosti — Dohody o hraniciach československého štátu. Maďarskí šovinisti dokonca organizovali dobrovoľníkov, aby so zbraňou v ruke prekazili postup československého vojska, ktoré postupovalo smerom do Bratislavu, aby nastolilo československú štátnu moc v hraniciach nového štátu.

Celé toto hnutie odporu malo však slabé základy a keď maďarská vláda oznámila, že prestáva bojovať a podporuje mierovú politiku, akcie proti novej štátnej moci prestali. Vedenie mesta sa 8. januára 1919 rozhodlo

odovzdať Nové Zámky československému vojsku. Sest-členná deputácia parlamentárov privítala veliteľa československého vojska pri Tvrdošovciach a československí vojaci vpochodovali do Nových Zámkov 8. januára 1919 v skorých popoludňajších hodinách.

Ani táto skutočnosť dostatočne neovplyvnila konsolidáciu života v meste. Nový buržoázny režim nedával záruku správneho riešenia národnostnej otázky. Na druhej strane silné nacionálne cítenie maďarského obyvateľstva brzdilo vytvorenie potrebnnej pokojnej atmosféry žitia a spolužitia v nových politicko-spoločenských pomeroch.

Priaznivému vývoju neprospelo ani ukončenie vyplácania drahotných a vojnových poplatkov, pre ktoré neboli ešte vytvorené vhodné podmienky, čo bolo impulzom vyhlásenia štrajku železničných zamestnancov 3. februára 1919. Štrajk zapôsobil aj na pracujúcich továrne na kožu. Za ich pomoc dosiahli vypracovanie pracovného poriadku. (Okresný archív Nové Zámky, 81/1919.)

Odpoveď správy ČSD na štrajk železničných zamestnancov bola v danej situácii veľmi necitlivá a tvrdá. Na nacionálne tendencie štrajkujúcich a ich odpor proti novému štátu odpovedala prepustením štrajkujúcich maďarskej národnosti z práce a ich nahradením novými pracovníkmi nielen z okolia, ale až z českých krajín.

V tejto nepokojnej atmosfére došlo k významnej politickej udalosti — k vyhláseniu Maďarskej republiky rád v Budapešti a neskôr Slovenskej republiky rád v Prešove. Obe mali spoločný cieľ vytvoriť podľa vzoru Veľkej októbrevej socialistickej revolúcie diktatúru proletariátu a nastoliť nový politický režim sociálnej spravidlivosti pre pracujúcich.

Víťazné západné kapitalistické mocnosti však nemohli strpieť, aby sa podobne ako v Sovietskom zväze ujal vlády ľud aj inde. Podnetili preto novoutvorené štáty — Československo, Rumunsko a Juhosláviu, aby začali útok proti vláde ľudu v Maďarsku a zvrhli diktatúru proletariátu. Československá armáda začala koncom apríla 1919 priamu vojenskú intervenciu proti Maďarskej republike rád.

Vplyv Maďarskej republiky rád a jej Červenej armády bol v Nových Zámkoch a na našom okolí pozoruhodný. Pred ozbrojeným konfliktom Maďarská republika rád

informovala a propagovala svoje ciele letákmi, ktoré nad Novými Zámkami zhadzovali maďarské lietadlá. V nich sa zdôrazňovalo právo národov na sebaurčenie v duchu leninskej národnostnej politiky a vyzýval sa ľud, aby vytvoril robotnícke, vojenské a roľnícke rady. Zároveň sa odhaľovali nepriateľské úmysly československej a juhoslovanskej buržoázie a volali o pomoc proletariát a pracujúcich týchto krajín.

Ked maďarská Červená armáda zastavila postup česko-slovenského intervenčného vojska a 20. mája 1919 začala protiofenzívou, stali sa dejiskom bojov i Nové Zámky a ich široké okolie. K revolučnej situácii prispel aj štrajk zamestnancov mlyna a závodov Embe a László a tak nie div, že v takejto situácii sa vyostrovali i vzťahy medzi občianstvom a predstaviteľmi štátnej moci. Krátke bitky a zrázky boli predzvestou ďalších väčnejších udalostí. (Noviny Érsekújvár és vidéke, 25. máj 1919.)

Maďarská Červená armáda sa 1. júna 1919 priblížila až k Novým Zámkom a vo večerných hodinách dosiahol jej pancierový voz okraj mesta na železničnej trati Štúrovo—Nové Zámky. Československé vojsko opustilo v noci mesto a tak na druhý deň v zdanlivo pokojnom ovzduší očakávali obyvatelia Nových Zámkov príchod maďarskej Červenej armády. Československé vojsko sa však predsa vrátilo, došlo k pouličným bojom, ktoré trvali do rána 3. júna 1919. V nich prvá brigáda Červenej armády obsadila Nové Zámky a 3. júna 1919 zaviedla poriadok Rady robotníkov a vojakov. Československé vojsko začalo 6. júna útok proti mestu. Malo technickú prevahu, použilo i lietadlá, a tak vytlačilo maďarskú Červenú armádu, ktorá ustúpila smerom na Dvory nad Žitavou.

Nové Zámky mali v pláne maďarskej Červenej armády veľký strategický význam, lebo boli na ceste smerom do Bratislavu a Nitry, kam chcela maďarská Červená armáda preniknúť. Z toho dôvodu sústredila v priestore Štúrovo—Levice—Nové Zámky veľké vojenské sily a zaútočila na Nové Zámky. K najurputnejším bojom o mesto a v meste došlo v dňoch 19. a 20. júna 1919 najmä v priestore železničnej stanice a priemyselnej štvrti, vrátane továrne na výrobu kože a obuvi.

Prevaha československého vojska, ktoré podporovali z technickej stránky západné mocnosti, prejavila sa

ukončením bojov o Nové Zámky. Maďarská Červená armáda v snahe pomôcť Slovenskej republike rád usmernila svoje útoky na oblasť stredného Slovenska a oslabila svoj západný front. K rozhodujúcomu útoku Červenej armády na mesto už v ďalšom období nedošlo v dôsledku politických a vojenských rokovania západných mocností, ktoré sa v konečnom dôsledku pričinili o pád Maďarskej i Slovenskej republiky rád.

Vývoj v oboch štátach — trianonskom Maďarsku i buržoáznom Československu — sa ďalej vyvíjal nepriaznivo pre pracujúci ľud.

Československé štátne orgány hneď po definitívnom skončení bojov o Nové Zámky a bojov s maďarskou Červenou armádou na juhozápadnom Slovensku podnikli viaceré represívnych opatrení. Mnohých účastníkov bojov na strane maďarskej Červenej armády a podozrievávých zo spolupráce s ňou internovali v Terezíne, menej nebezpečných a ženy uväznili alebo izolovali v meste, ba dokonca i v domácnostiach. Bezpečnostné a vojenské orgány zasiahli s plnou dôslednosťou, aby uhasili iskru veľkej nádeje, ktorá sa zapálila aj u nás.

Pracujúci továrne na výrobu kože prežívali tieto mimořiadne dramatické udalosti obzvlášť citlivovo. Výroba koncom roku 1918 silne poklesla, zásoby sa minuli, nebolo už objednávateľov výrobkov vojenskej povahy. Po vzniku Československej republiky sa ešte nevytvorili také pomery, ktoré by dovoľovali alebo vyžadovali výrobu na mierové civilné účely. V dôsledku toho sa v továrnach na rozhraní rokov 1918 a 1919 asi tri mesiace vôbec nepracovalo. Potom sa začala práca iba s malým počtom zamestnancov, ktorí sa zaobrali prestavbou a prípravou budúcej výroby.

Robotníci továrne, ktorých pokrokové zmýšľanie bolo výrazné už za prvej svetovej vojny, neostali nečinní ani za bojov maďarskej Červenej armády o Nové Zámky. Bojovali v jej radoch na obranu Maďarskej republiky rád, medzi nimi i súčasnej staršej a strednej generácií známi Ján Hlavačka, Ondrej Hlavačka, Jozef Racek, František Nagy, František Ternovský a mnohí ďalší.

Čas definitívneho víťazstva robotníctva vtedy ešte nedozrel. Iba zasvitlo na lepšie časy, na spravodlivejší a lepší život pracujúcich. Fakta revolúcie, ktorá zažiarila v mrazivom Leningrade, však natrvalo rozohriala srdcia

pracujúcich, viedla ich pomaly, ale iste k budúcim víťazstvám. I keď sa život ešte načas vrátil do starých koľají, i keď slovo a moc mala naďalej buržoázia a kapitál.

VIEDLA ICH KOMUNISTICKÁ STRANA

Oblasť Veľkej októbrevej socialistickej revolúcie v Nových Zámkoch bol silný. Revolučné hnutie nebolo možné udusiť. Len čo sa usporiadali pomery po prvej svetovej vojne a začal sa rozbiehať hospodársky život, začína sa v meste i v továrnach na výrobu kože rozvíjať hnutie robotníckej triedy. Na podnet tesára Jána Mecíka vznikla v meste už roku 1918 prvá bunka odborovej organizácie, ktorej predsedom sa stal kominársky majster Jakub Csóza. V jej vedení pôsobili aj robotníci továrne na výrobu kože Gustáv Suchý a Ľudovít Mikulka (STANO, J. — MAJOR, F. — FORRÓ, M.: *Z kože a ocele*, 1960.) Založenie odborovej organizácie bolo veľmi správnym a potrebným krokom. Predstavovalo organizovanú základňu robotníkov závodov mesta na čele s vedením, ktoré aktívne pôsobilo v záujme ochrany práv pracujúcich a organizovalo ich boj s buržoáziou.

Hospodárska situácia po vzniku ČSR bola ťažká, preto už začiatkom roka 1920 žiadajú robotníci v dôsledku veľkej nezamestnanosti nedostatku potravín a vysokých cien dodržiavanie kolektívnych zmlúv a zvýšenie miezd. Už v marci štrajkovali v meste robotníci temer všetkých podnikov za mzdové požiadavky (STANO, J. — MAJOR, F. — FORRÓ, M.: *Z kože a ocele*, 1960.) Stranou nezostalo ani robotníctvo továrne na výrobu kože, keď jej vedenie ešte stále praktizovalo staré metódy, využívalo vysokú nezamestnanosť a pod rôznymi zámenkami ukracovalo robotníkov na mzde. Robotníci dosiahli marcovým štrajkom uzavretie kolektívnej zmluvy a zvýšenie miezd. Podobne aj pracujúci ostatných závodov v meste dosiahli v zásadných otázkach uspokojenie svojich požiadaviek a tak sa výroba rozbehla vo všetkých novozámockých závodoch.

Oslavy 1. mája 1920 — Sviatku práce — sa v Nových Zámkoch niesli v znamení revolučných požiadaviek robotníckej triedy a všetkého pracujúceho ľudu. Významne prispeli k vytvoreniu ľavicovej orientácie v ro-

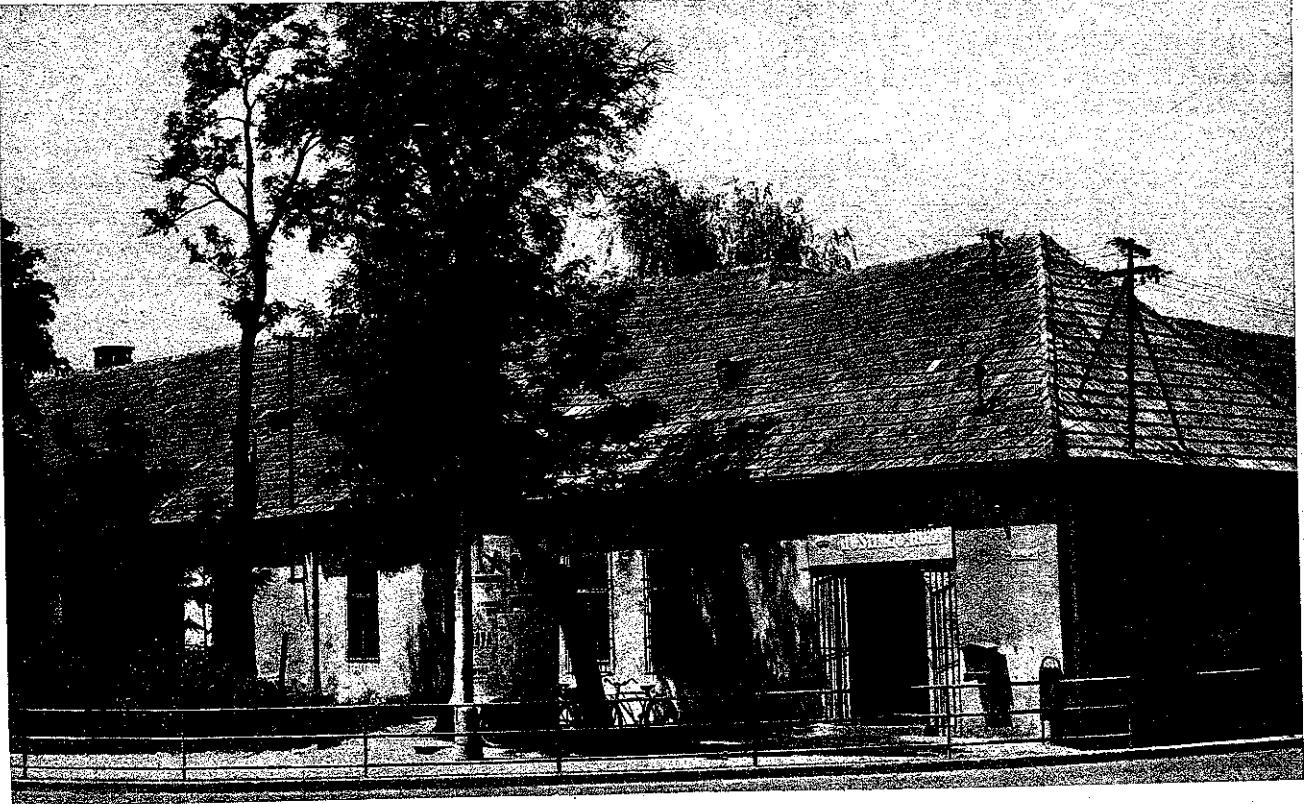
botníckom hnutí, ktorá sa výraznejšie prejavila v neškoršom období.

Všeobecná a veľká drahota vyvolávala trvajúcu nespokojnosť aj v nasledujúcom období. V júni a júli 1920 sa uskutočnili v meste za účasti až 500 osôb ľudové zhromaždenia, ktoré sa pod červenými zástavami dožadovali poriadku v zásobovaní a riešenia bytovej krízy a nezamestnanosti. Účastníci ľudového zhromaždenia vypracovali memorandum, v ktorom žiadali právo na kontrolu zásobovania, ľudovú kuchyňu pre nezamestnaných a vyplácanie podpôr v nezamestnanosti. Nevyriešené sociálne problémy a nespokojnosť vyvolali začiatkom októbra 1920 v Nových Zámkoch ďalší štrajk. (KOČIŠ, L.: *Nové Zámky v minulosti a súčasnosti*, 1967, s. 92.)

Za tohto štrajku odborársky funkcionár a robotník továrne Gustáv Suchý spoločne s členom mestského odborového vedenia predložili zástupcovi riaditeľa továrne požiadavky robotníkov, ktorí ich však neprijal, tímotočníkov robotníctva neuznal za oprávnených rokovať s odôvodnením, že ide o mestský odborový orgán, ktorý nemôže vystupovať za pracujúcich továrne. Štrajk robotníkov továrne sa skončil zradou, ktorú využilo vedenie továrne a vyvesilo na bránu závodu oznam, podľa ktorého sa mal považovať za prepusteného každý pracovník, ktorý na druhý deň nenastúpi do práce. Takáto hrozba mala primeraný účinok. Robotníci postupne nastúpili do továrne a medzi poslednými i členovia štrajkového výboru a odboroví funkcionári (STANO, J. — MAJOR, F. — FORRÓ, M.: *Z kože a ocele*, 1960, s. 33.)

Rok 1920 bol z hľadiska organizovaného odporu uplatňovania požiadaviek robotníctva v mzdových otázkach významným obdobím. Štrajky v októbri a generálny štrajk v decembri 1920 boli najintenzívnejšími na celom území Dolnej Nitry. Na generálnom štrajku v decembri 1920 sa zúčastnilo všetko robotníctvo továrne na výrobu kože, ako aj pracujúci ľanovej továrne, malých závodov Embe a László na výrobu obuvi a ďalších tovární v meste. (GOSIOROVSKÝ, M.: *Príspevok k dejinám slovenského robotníckeho hnutia*, s. 129.)

Vedúcou silou robotníckeho hnutia bola v tom čase organizácia sociálnodemokratickej strany, ktorej predsedom bol Alojz Chmelár. Spolu s tajomníkom Jozefom Ölveckým a ešte s niektorými ďalšími patrili k marxistic-

19. Robotnícky dom u Janischa, ako sme ho poznali v rokoch pred asanáciou

kej ľavici sociálnodemokratickej strany, ktorá už roku 1920 mala v Nových Zámkoch silnú pozíciu. Po septembrovom zjazde sociálnodemokratickej strany sa zostril boj ľavičiarov a pravičiarov aj v Nových Zámkoch, ktorý vyústil do otvoreného rozporu. Prívrženci ľavice na schôdzke 7. novembra 1920 zvolili nové marxistické vedenie. Jej prvým významným činom navonok bolo zorganizovanie spomínaného decembrového generálneho štrajku v Nových Zámkoch. (KOČIŠ, L.: Nové Zámky v minulosti a súčasnosti, 1967, s. 92.)

Do robotníckeho hnutia už vtedy prenikal vplyv Komunistickej internacionály, ktorej 21 podmienok obsahovalo ideologické, organizačné a taktické základy nových komunistických strán. V januári 1921 rokoval o nich Šubochniansky zjazd marxistickej ľavice sociálnodemokratickej strany, na ktorý miestna marxistická ľavica

vyslala svojich zástupcov — Juraja Jankyho a Jána Pekárika (STANO, J.—MAJOR, F.—FORRÓ, M.: Z kože a ocele, 1960, s. 35.)

Po ich návrate došlo aj v Nových Zámkoch k výraznejšej orientácii doľava a k prihláseniu sa k III. internacionále. Založeniu miestnej organizácie komunistickej strany predchádzal vznik miestnej organizácie Zväzu komunistickej mládeže a premena miestnej organizácie RTJ na revolučnú organizáciu FRTJ. (KOČIŠ, L.: Nové Zámky v minulosti a súčasnosti, 1967, s. 92.)

Na ustanovujúcom zjazde KSČ v Prahe v máji 1921 zastupoval Nové Zámky Juraj Janký. Po jeho návrate sa zákratko ľavica miestnej organizácie sociálnodemokratickej strany premenila na miestnu organizáciu komunistickej strany.

Táto mimoriadne významná udalosť — založenie mest-

20. S robotníkmi továrne na kožu a obuv boli solidárni aj robotníci ostatných závodov, ako aj stavební robotníci. Fotografia je z ich štrajku proti znižovaniu miezd roku 1923

skej organizácie KSČ — sa odohrala 15. mája 1921, ako to dokumentuje pamätná tabuľa na novostavbe obytného domu na mieste, kde na rohu ulice Červenej armády a Pavlovovej stál Robotnícky dom u Janischa.

Do dejín miestnej organizácie komunistickej strany sa trvalo zapísal jej prvý predseda Gustáv Suchý, robotník továrne na kožu, ktorý aj dovtedy stál na čele revolučného robotníckeho hnutia. Ďalšími funkcionármi výboru z radov robotníkov boli Jozef Sudor a z radov robotníkov z mesta Juraj Janky, František Guliš, Vilma Maráková, Ján Janky, Jozef Procházka, Ján Farkaš, Karol Alföldi a František Osvald.

Po založení miestnej organizácie KSČ v Nových Zámkoch dostal proletariát v meste i v závodoch revolučnú vodkyňu, ktorá ho viedla v ťažkých politických i hospodárskych bojoch. Komunistická strana získala po svojom

založení vedúcu pozíciu v robotníckom hnutí i v továrnach na výrobu kože, v susednej ľanovej továrnach, medzi stavebními robotníkmi a pracujúcimi ostatných závodov mesta. Pracujúci závodov, najmä mladí robotníci, nezaťažení dlhorčou výchovou v režime poklonkovania a bezvýhradnej úcty voči panstvu, začali si osvojovať idey komunistickej strany.

Sídлом miestnej organizácie KSČ sa stal Janischov hostinec, ktorý sa nazýval i Robotníckym domom. Tu sa konali v miestnostiach alebo na dvore schôdze strany, ako aj kultúrne a telovýchovné podujatia. Tu sa pripravovali a organizovali štrajky, tu sa schádzali účastníci manifestácií, demonštrácií, štrajkov a revolučných akcií, odtiaľto sa riadilo stranické a robotnícke hnutie v Nových Zámkoch.

Janischov hostinec — dom robotníckej lavičky — bol

21. Predvolebné zhromaždenie na Hlavnom námestí roku 1933. Na zhromaždení prehovoril Štefan Major

baštoú na jednej strane mesta. Dôstojným partnerom a dobrým zázemím mu bolo robotníctvo na druhej strane mesta — v tovární na výrobu kože. V tomto období i v ďalších rokoch potrebovalo mocnú ochranu, lebo politická a hospodárska situácia bola čoraz zložitejšia a nepriaznivá pre robotnícku triedu. Komunistická strana sa stala ochrankyňou záujmov robotníckej triedy, nebojáčne sa postavila proti vykoristovaniu.

V tomto období sa KSČ riadila taktikou jednotného frontu proletariátu. Cieľom bolo stmeľovať rady robotníkov na boj za denné požiadavky a upevňovať ich jednotu. V rámci jednotlivých foriem triedného boja požadovala skrátenie pracovného času. Bojovala proti prepúšťaniu robotníkov z práce, vypracúvala rezolúcie nezamestnaných, v ktorých požadovala tzv. núdzové

práce a vyplácanie podpory v nezamestnanosti. Početné akcie, protestné zhromaždenia a štrajky v rokoch 1921—1923 sú dôkazom neúnavného boja straníckej organizácie a jej predstaviteľov.

Praktická politika KSČ poskytla robotníkom nemalo dôkazov o tom, že komunistická strana je skutočnou stranou robotníckej triedy, lebo sleduje jej najväčnejšie a najoprávnenejšie záujmy. Preto už v prvých rokoch existencie miestnej organizácie KSČ v Nových Zámkoch členskú základňu tvorili väčšinou robotníci továrne na kožu, ľanovej továrne a stavební robotníci.

O vzájomnom skĺbení činnosti miestnej organizácie KSČ s robotníctvom továrne na kožu svedčí aj existencia základných buniek strany, orgánov Červených odborov, Zväzu komunistickej mládeže, Robotníckej telocvičnej

jednoty — neskôr Federatívnej telocvičnej jednoty. Skutočnú jednotu robotníkov továrne s miestnou organizáciou KSČ predstavovali čelní funkcionári strany a robotníckeho hnutia, ako súdruhovia Suchý, Sudor, Hlavačka, Hentek, Rizi, Fučík, Racek, Slávik, Štanc, Adler a celý rad ďalších. S ich menami je späťa história robotníckych manifestácií, štrajkov a demonštrácií, prvomájových pochodov, ale aj kultúrnych a spoločenských podujatí, s ktorými žilo celé pracujúce osadenstvo továrne.

JEDEN Z MNOHÝCH

Významnú úlohu v robotníckom hnutí, v odboroch a v miestnej organizácii KSČ v Nových Zámkoch zohral Gustáv Suchý. Roku 1918 sa vrátil z ruského zajatia, odkiaľ priviedol so sebou nielen mladú ženu, ale aj skúsenosti a revolučný zápal Veľkej októbrevej socialistickej revolúcie, čo podnecovalo v ňom myšlienky na sociálnu spravodlivosť a vieru vo víťazstvo robotníckej triedy.

Po návrate zo zajatia dostal prácu ako vyučený remenár v tovární na kožu. Okrem tejto práce ho však čakala ī ďalšia. Vojnová konjunktúra pominula, robotníkov bolo mnoho, robiny málo. Majitelia tovární začali útok na mzdy robotníkov, prepúšťali ich z práce, vzrástala bieda a nezamestnanosť.

Verejná práca súdruha Suchého sa začala v odborovom hnutí. Robotníci továrne ho zvolili do vedenia odborov. Často bol predsedom štrajkového výboru, čím vyvolal pozornosť zamestnávateľa, ktorý si ho osobitne všimol, keď vystúpil s požiadavkou 25-percentného podielu zo zisku, ktorý žiadal rozdeliť medzi robotníkov.

Už roku 1921 sa súdruh Suchý stal predsedom mestského výboru KSČ. Táto funkcia mu ešte viac zhoršila jeho pozície u zamestnávateľa. Stal sa tŕňom v oku, obeťou prenasledovania, súdov a väzenia. Nakoniec sa ocitol na čiernej listine, ktorá znamenala stratu nádeje na zamestnanie v Nových Zámkoch a v okolí. Žiadny zamestnávateľ nechcel zamestnať pracovníka, ktorý sa svojím politickým postojom a bojom za záujmy robotníkov tak výrazne angažoval. To ho priviedlo na myšlienku vystaňovať sa do Sovietskeho zväzu, vrátiť sa do vlasti

svojej manželky, aby tu našiel pokojnú prácu a nový život v prvom socialistickom štáte na svete.

Mocenské orgány Československej republiky mu robili ľažkostí aj v dosiahnutí tohto existenčného cieľa. Napokon sa mu to podarilo roku 1925, keď sa usadil v Kupiansku v Charkovskej oblasti.

Na roky bojov v Nových Zámkoch uprostred robotníkov a spolupracovníkov továrne na kožu však nikdy nezabudol. Udržiaval, i keď sporadicky, styk s funkcionárm a predstaviteľmi robotníckeho hnutia v Nových Zámkoch, ktorý sa v nových podmienkach rozvoja socializmu u nás ešte prehíbil. Po tridsiatich piatich rokoch navštívil Nové Zámky a nás závod. Roku 1960 sa zúčastnil na oslavách 60. výročia založenia závodu a 10. výročia zavedenia strojárskej výroby.

Stretol sa s mnohými svojimi starými spolupracovníkmi a spolubojovníkmi. Sotva vedel uveriť zmenám, ku ktorým došlo u nás za krátke obdobie od oslobodenia našej krajiny slávnou Sovietskou armádou. Namiesto kedysi utláčaných garbiarov videl pred sebou napospol slobodných ľudí, ktorí sa pričinili o výsledky politického, ekonomickeho a spoločenského rozvoja. Videl výsledok vlastnej práce, ktorú tak vytrvalo a húževnaté odvádzal na začiatku dvadsiatych rokov.

Trpkú spomienku na niekdajšie časy pripomenal mladšej generácii týmito slovami:

„V politickej a ekonomickej situácii, ktorá sa utvorila po prvej svetovej vojne a vznikom Československej republiky, bolo počinanie majiteľov vtedajších tovární a závodov vyslovene vecou panskej špekulácie. Továrnici nepotrebovali, aby sa zapĺňali sklady hotovými výrobkami, lebo takýto stav im hrozil nebezpečenstvom poklesu cien a ich osobných ziskov. Nezaujímal ich, z čoho budú žiť robotnícke rodiny, ich cieľom bol obchod a čo najvyššie výnosy.

Podstatu špekulácie a dobré podmienky na jej uplatnenie treba vidieť v tom, že továrnici mali pre svoje potreby možnosť získať robotníkov z radov nezamestnaných, uskutočňovať politiku znižovania miezd aj v situácii, keď všeobecne všade panovala drahota. Mali možnosť prepúšťať robotníkov a najmä funkcionárov robotníckeho hnutia a pokrovových robotníkov vôbec. Táto panská politika sa realizovala aj na mojej osobe.

V takýchto pomeroch bola ľačká práca s organizovaním robotníkov pre spoločné akcie, lebo obava pred stratou zamestnania a teda zárobku bola veľká. Nefudkost a necitlivosť kapitalisti často načasovali tak, aby svoj vykoristovateľský zámer a tlak využívali v období, keď nebolo dostatok práce v iných sektورach, najmä v poľnohospodárstve a v stavebnictve. Nebránilo im špekulačné využiť Vianoce, alebo iné sviatky roka, pred ktorými zvykli uskutočňovať svoje tvrdé protirobotnícke opatrenia.

Časom sa však situácia postupne zmenila. Pôsobením KSČ sa dosahovalo organizovanějšie zabezpečovanie ochrany a boja robotníctva. Tieto boje, ako môžeme dnes posúdiť, neboli märne, lebo dovedli už mojich spolupracovníkov a celé ich pokolenie do nových pomerov, do šťastnej súčasnosti budovania socializmu u vás i v ďalších krajinách strednej Európy.“

Tešili sme sa z nej spolu so súdruhom Suchým, ktorý už vtedy žil na dôchodku, prejavoval dobrú duševnú a fyzickú aktivitu a najmä optimizmus, ktorým aj nadálej oplýval vo svojich listoch a pozdravoch.

SMUTNÉ VIANOCE

Továreň na výrobu kože, ktorá sa v období pred prvou svetovou vojnou i za nej vedela vždy prispôsobiť výrobným programom, odbytovým možnostiam, ktorá bola pripravená podľa potreby vyrábať zvrškovú kožu, krupón i lakovanú kožu, ale aj iné výrobky pre armádu, ocitla sa v prvom desaťročí existencie Československej republiky na vlnách meniaci sa hospodárskej situácie. Ani obnovovanie sortimentu výrobou zvrškovej kože rôzneho druhu, boxcalfu, pittlingboxu, hovádzieho boxu, štiepeniek, sedlárskych koží, lakovaných koží a ďalších výrobkov nezarúčovalo továrnemu stálu konjunktúru a robotníkom trvalé zabezpečenie zamestnanosti.

Majitelia továrne neboli voči robotníctvu štedrí ani v období najvyššej prosperity. Využívali situáciu v pracovných príležitostiach a nezamestnanosti, ktorá im dovoľovala vytiažiť z mozoľov pracujúcich maximum a podržať Damoklov meč nad robotníkmi vo forme hrozby z výpovede a prepustenia.

Hospodársku situáciu v štáte najlepšie vystihuje prí-

pad, keď vyrúbená daň tovární ohrozovala roku 1928 po krátkom období relatívnej hospodárskej prosperity zamestnanosť vyše 350 vtedajších pracovníkov, z ktorých bolo 338 živiteľmi rodín. Štátne finančné úrady vyrúbili spoločnosti továrne z titulu rôznych daní celkom 20 miliónov Kčs, proti čomu sa vedenie továrne odvolalo až na najvyšší súd, ktorý znížil daň na 1,5 mil. Kčs. Čiastočne posúdiť, či pôvodne vyrúbená daň bola neodôvodnená alebo prisúdená čiastka správna. Jedno je však isté, že tento neúmerný rozdiel medzi dvoma hodnotami bol zaiste predmetom ďalšej panskej kartelovej špekulácie na účet štátnej pokladnice, bola to ďalšia nová forma hrozby 350 rodinám, ktoré v období rozhodovania v daňovej záležitosti boli vystavené nebezpečenstvu straty každodenného chleba. Napriek tomu, že v tom období bola továreň na kože už dobre zabezpečená a rozkvitala aj vďaka vývozu.

Nasledujúce roky však priniesli opäť veľmi búrlivé zmeny. Hospodárska kríza sa rozrástla. Stovky robotníckych rodín žili v stálom strachu o každodenný chlieb. Desiatky rodín z času na čas postihlo prepustenie. V meste sa čoraz viac rozširovala nezamestnanosť.

Pred Vianocami roku 1930 sa rozšírili správy, že riaditeľstvo novozámockej továrne na kožu sa rozhodlo zastaviť prácu a prepustiť všetkých zamestnaných robotníkov. Správa vyskolovala v Nových Zámkoch a v celom okoli Nitry veľký poplach. Toto počinanie vedenia továrne súviselo so všeobecnou hospodárskou krízou, ktorá mala pred začiatkom zimného obdobia tvrdzo zasiahnuť pracujúcich továrne. Bolo reálnym existenčným nebezpečenstvom pre celé osadenstvo.

Továreň bola skutočne na pokraji bankrotu. Účastinná spoločnosť sa v období hlbokej hospodárskej krízy nevedela vyrovnať so zložitými problémami. Nevidela iné východisko, ako zastaviť výrobu a vyhlásiť likvidáciu. Len vysoká nezamestnanosť v meste a celkové posúdenie ďalšieho zhoršenia situácie ovplyvnilo pôvodný zámer a vedenie továrne nezastavilo prácu naraz, ale ju postupne redukovalo a týždenne až dvojtýždenne prepúšťalo asi 50 robotníkov: najprv ženy, potom mužov. Podľa plánu sa malo postupne prepúšťanie pracovníkov továrne ukončiť vo februári 1931. Vtedy sa mala práca v tovární načisto a celkom zastaviť.

Nádeje sa vkladali do deputácie k vláde, ktorá mala poskytnúť tovární naliehavú pomoc. Však už bolo pripravené na zastavenie výroby, mestské i župné orgány považovali takýto záver za ľahko odvrátitelný. Osud 350 robotníckych rodín visel na vláske.

Pomoc od pražskej vlády neprišla. Vynorili sa však správy o zámere továrnika Baťu zo Zlína odkúpiť továreň. Bola tu iskierka záchrany a nádeje, že aspoň časť robotníctva neostane bez chleba. Taký bol vtedajší zákon a skutočnosť: robotníci neraz museli myslieť iba na to, aby zarobili toľko, čo postačí na udržanie holej existencie a na nasýtenie hladných úst členov rodiny.

HOSPODÁRSKA KRÍZA HROZÍ ZÁHUBOU

– Odborárska skupina sa snažila všemožne čeliť nepriaznivej situácii. Závodná rada sa 15. decembra 1930 obrátila na vedenie továrne v období najvyššieho nebezpečenstva, že všetci robotníci zostanú pred vianočnými sviatkami a Novým rokom bez práce, s týmto apelom:

„Robotníci továrne na výrobu kože v uplynulom roku ľahko znášali bremená, ktoré na nich boli kladené ako následok krízy. Ako následok stavu bez kolektívnej zmluvy stále im stfhali z úkolovej mzdy, pri najnepatrnejších chybčíkach im neodoberali zhotovené výrobky, čo znamenalo pre robotníkov obrovské straty na mzdách. Za najmenšie meškanie alebo chybčiku trestali robotníkov tým, že ich poslali na neplatenu dovolenku. Bez akejkoľvek náhrady pracovali robotníci často kratší pracovný čas a často zasa pracovali viac ako 8 hodín bez akýchkoľvek príplatkov.“

Tieto skutočnosti uvádzame preto, lebo chceme dokázať, že všetci robotníci v tovární cez celý rok môžu žiť zo svojich skromných zárobkov iba v najstiesnenejších pomeroch. Z blednych príjmov nemôžu robotníci ušetriť ani halier, ba čo viac, všetci ženatí robotníci boli nútieni sa zadlžiť.

V takýchto podmienkach zastihli robotníkov vtedajšie mimoriadne opatrenia riaditeľstva továrne: kratší pracovný čas, so znížením miezd, posielanie na neplatenu dovolenku a výpovede. Zvlášť rozhorčili robotníctvo

výpovede z práce, ktoré sa robia v súvislosti s pripravovaným zastavením továrne. To znamená, že nielen robotníci na nútenej dovolenke a prepustení robotníci budú okradnutí teraz pred Vianocami a pred príchodom zimy o biedny chlebik, ale takýto zúfalý osud čaká už všetkých robotníkov továrne. Zastavenie továrne by vzalo chlieb 300 robotníckym rodinám, čo by zvýšilo počet nezamestnaných v Nových Zámkoch o 50%. Robotníci, ktorí by boli takto prepustení, by nedostali ani prácu, ani podporu v nezamestnanosti a tak terajší počet 600 hladujúcich rodín by vzrástol na 900.

Robotníci továrne na výrobu kože chcú však žiť. Nechcú bez práce zahynúť hladom. Žiadajú preto predovšetkým jasné vysvetlenie od riaditeľstva továrne i od úradov vo veci terajšej situácie i budúcich plánov továrne. Robotníci nechcú ďalej žiť v takom zúfalom, neistom postavení, nechcú, aby každý týždeň najmenej 40 robotníkov vyhodili z továrne.

Robotníci továrne na výrobu kože chcú pracovať, a preto predkladajú tieto požiadavky:

1. ihneď vziať do práce robotníkov, ktorí sú na nútenej neplatenej dovolenke,
2. zrušiť všetky doterajšie výpovede z práce,
3. nikto nesmie byť z továrne prepustený pre nedostatok práce,
4. zastavenie úkolovej práce.

V záujme uskutočnenia týchto požiadaviek sú všetci robotníci továrne na výrobu kože jednotne pripravení na ďalekosiahle bojové vystúpenie.

Tieto naše požiadavky predkladáme riaditeľstvu, Okresnému úradu i vedeniu mesta so žiadostou, aby i tieto ustanovizne urobili v rámci svojej právomoci všetko v záujme uskutočnenia našich oprávnených požiadaviek.“

Za odborársku skupinu podpísalo tento list šest členov: Ján Mikulka, Alexander Koštál, Ján Janits, Jozef Horváth, Jozef Racek, Pavol Tyúkos.

Prešli smutné Vianoce 1930 a nadišiel nový rok plný beznádeje a neistoty. Aktivita robotníkov rástla. Solidarita v zásadných otázkach ich viedla k jednote, ktorá sa prejavovala postojom za požiadavky, predložené odborárskej skupinou, schôdzkovou činnosťou a pod. V januári 1931 sa konali v tovární viaceré schôdze, na

ktorých robotníci opäť predkladali požiadavky, adresované riaditeľstvu továrne i orgánom štátnej správy. Prevažne s malým úspechom. Ani za takého stavu sa nebáli použiť štrajk ako prostriedok svojho boja. Na jednej schôdzi robotníkov továrne sa zúčastnil i poslanec za KSČ súdruh Gabriel Steiner, pôsobiaci v tom čase v Komárne, ktorý v januári 1931 viedol delegáciu závodného výboru k riaditeľovi továrne, aby s ním prerokoval všetky otázky, ktoré hýbali životom a existenciou robotníkov.

Vedenie továrne sa usilovalo preniesť dôsledky hospodárskej krízy na robotníkov. Uvažovalo o zastavení výroby, čo nemohlo uspokojiť robotníkov, ktorí po neúspešnom rokovani delegácie vyšli do ulíc, spojili sa s ostatnými nezamestnanými a demonštrovali za splnenie požiadaviek, ale ani to nepomohlo. Začiatkom marca 1931 zo závodu uvoľnili už 113 robotníkov a do konca marca prepustili všetkých a zastavili výrobu. Okresný náčelník namiesto úsilia o poskytnutie pomoci prepusteným robotníkom, nachádzajúcim sa v najkrajnejšej núdzi, vo svojom hlásení 21. januára 1931 okrem iného uviedol:

„... Robotníctvo sa zhromaždilo na dvore továrne a po prepustení deputácie vyšlo z továrne na štátne hradskú, kde spojujúc sa s tam prítomnými nezamestnanými komunistami v počte asi 30, začalo hulákať a demonštrovať. Medziiným odzneli aj volania »Nech žije sovietska republika«, »Nech žije proletariát«. Na miesto demonštrácie sa okamžite dostavila pripraveným autobušom četnícka a miestna policajná pohotovosť, na vyzvanie ktorej demonštranti ustúpili od ďalšieho rušenia verejného poriadku a rozložili sa.“

Toľko úradné a úradnicke vybavenie! Ako by išlo o obyčajný spis bezvýznamného obsahu.

Hospodárska kríza a nezamestnanosť v meste dosiahla vrchol. Dňa 21. novembra 1931 sa valné zhromaždenie účastinnej spoločnosti rozhodlo likvidovať továreň na výrobu kože. Skončilo sa tažké obdobie, sprevádzané všetkými znakmi hospodárskej krízy a vykoristovania pracujúcich.

HĽADANIE VÝCHODISKA

Vedenie továrne na výrobu kože kapitulovalo. Robotníci prepustení z továrne rozmnogili rady nezamestnaných v Nových Zámkoch, ktoré neposkytovali žiadne možnosti na vyriešenie rastúcej nezamestnanosti. Južné Slovensko v tom čase patrilo k priemyselne najzaostalejším oblastiam republiky. Prepustení robotníci nenachádzali obživu ani v poľnohospodárstve, preto využívali každú možnosť zárobku.

Mestská rada, ako aj Okresný úrad sa sice usilovali o zlepšenie situácie a neúnosnej nezamestnanosti ani nie tak zo sociálnych a humánnych dôvodov, ako skôr z politických príčin, z obavy, že tažká situácia v období hospodárskej krízy a veľká nezamestnanosť stmelí proletariát do boja proti vládnúcej triede — buržoázii.

Prepustení robotníci mali možnosť pracovať na stavbách niektorých štátnych cest, najmä na hradskej z Nových Zámkov do Nesvadov a z Nových Zámkov do Komoče a Zemného. Boli to len sezónne a prechodné príležitosti. Všemožne sa hľadala forma záchrany továrne na výrobu kože, lebo ostatné závody, vyjmúc železnice, boli malé. Mlyn na obilie, paprikový mlyn, ťanová továreň a niektoré ďalšie ani nemohli zamestnať po celý rok také množstvo pracovných sôl, aké sa im ponúkalo.

Nezamestnanosť v Nových Zámkoch dosiahla vysoké číslo — najmenej 1200 osôb, ktoré predstavovali vyše 5% z celkového počtu obyvateľstva. Z toho dôvodu sa vkladali veľké nádeje do zlínskeho (dnes Gottwaldov) továrnika na výrobu obuvi Baťu, ktorý sa zaujímal o vytvorenie pobočiek svojej továrne v Nových Zámkoch na južnom Slovensku, kde bol dostatok surovín a pracovných sôl. V tažkých rokoch hospodárskej krízy sa stretli tieto záujmy so záujmami mesta Nových Zámkov, ktoré sa snažilo, aby továreň na výrobu kože dostala prosperujúceho majiteľa, firmu, ktorá zabezpečí trvalú prevádzku a zamestnanosť.

Baťa sa pôvodne v Nových Zámkoch zaujímal o odkúpenie bývalej židovskej školy, ktorá stála na dnešnej Žerotínej ulici. (Bola zničená bombardovaním na sklonku druhej svetovej vojny.) Táto budova poskytovala dostatočné priestory a stála na rozsiahлом pozemku, ktorý dával ďalšiu možnosť rozšírenia budúceho závodu.

Rokovanie so židovským školským úradom bolo však neúspešné.

Firme Baťa sa nepodaril ani ďalší zámer kúpiť na hlavnom, terajšom Gottwaldovom námestí veľký náročný dom obchodníka Freunda. Na jeho mieste chcel postaviť štvorposchodový obchodný palác. Za tento dom ponúkal Baťa Freundovi 700 000 Kčs, ale kúpa, ktorú už skôr vyhlásili miestne noviny za „istú vec“, sa neuskutočnila.

Baťa bol vo svojej orientácii na Nové Zámky vytrvalý. Osobne niekoľkokrát navštívil mesto, aby dovedol svoje obchodné zámery do úspešného konca. Výsledkom jeho novozámockých návštev bola kúpa tzv. Singerovho domu na rohu Tureckej ulice a terajšej ulice Obrancov mieru. Dňa 1. augusta 1930 dom kúpil za 1 100 000 Kčs.

Po odkúpení Singerovho domu dal Baťa starú budovu zbúrať a podľa skôr vypracovaných projektov začal v marci 1931 s výstavbou nového obchodného domu. Stavba sa mala uskutočniť za tri mesiace. Dnes nemožno presne povedať, či bola skutočne ukončená v máji alebo v júni 1931; je však nesporné, že začiatkom septembra 1931 bol obchodný dom úplne dokončený a vybavený potrebným obchodným zariadením. Slávnostne ho otvorili 8. septembra 1931. V súčasnosti slúži budova obchodnému domu Zámcian.

Baťa sa uchytíl v Nových Zámkoch už jednou nohou. Hospodárska kríza a situácia miestnej továrne na výrobu kože mu dopomohla položiť na pôdu mesta aj druhú nohu. Vyčkal dramatický záver likvidácie účastinnej spoločnosti továrne na výrobu kože, úplné vyčerpanie surovín, odpredaj všetkých výrobkov a prepustenie zamestnancov, aby ako nový majiteľ mal úplne voľnú ruku zo všetkých stránok.

Prostredníctvom svojich zástupcov v obchodnom dome a stykov s predstaviteľmi mesta, ktoré uskutočňoval za svojich návštev v Nových Zámkoch, bol dobre informovaný o pomeroch v továrnach na výrobu kože. Čakal až do druhej polovice roku 1931, keď mohol ako kupec vystupovať voči likvidujúcej účastinnej spoločnosti z pozície úplného suveréna a preukázať „veľký skutok“ predstaviteľom mestskej a štátnej správy a dokonca i predstaviteľom pracujúcich likvidovanej továrne tým, že ju odkúpi a zabezpečí v nej prevádzku a zamestnanosť.

Začiatkom augusta 1931 navštívila továrnika Baťu v Zlíně osemčlenná delegácia predstaviteľov mesta a okresu, v radoch ktorej boli zastúpení aj robotníci závodu Janisch, Mikuľka a Horváth. Stretili sa tri skupiny účastníkov na rokovaní o jednom cieli — obnovení prevádzky v továrnach na výrobu kože, i keď z rozdielnych dôvodov. Baťa sa tešil z priaznivých podmienok továrne — z jej nízkej ceny, lacnej pracovnej sily a dobrej tradície, ktorá sľubovala kvalitné výrobky a dobré zisky. Zástupcom vedenia mesta išlo predovšetkým o uspokojenie časti nezamestnaných, o zníženie nebezpečenstva demonštrácií a nepokoju. Záujem predstaviteľov robotníctva sa zúžil v danej situácii na skutočné minimum: zabezpečenie práce pre niekoľko stovák kožiarov a chleba pre ich rodiny.

Baťa bol rozhodnutý odkúpiť novozámockú továreň, a preto mu delegácia vyslovila poďakovanie za toto rozhodnutie v prospech rozvoja priemyslu v Nových Zámkoch a aby v garbiarni zabezpečil možnosť zamestnávať čo najviac miestnych robotníkov. Delegáciu z Nových Zámkov záležalo na tom, aby Baťa neobsadil priveľa miest pracovníkmi svojho materského závodu, čo mohla zdôvodňovať vážnymi argumentmi, že v Nových Zámkoch je dostatok odborných pracovníkov.

Delegácia uspela aj s touto požiadavkou, i keď zamestnanosť na začiatku prevádzky nebola veľká. Baťa prisľúbil začať s výrobou v čo najkratšom čase, len čo bude uzavretá kúpna zmluva, a zamestnávať na začiatku do 150 robotníkov a najnejskoršie roku 1932 prijať do práce ďalších 150—200 zamestnancov. Po renovácii a prestavbe prislúbil zamestnávať v garbiarni asi 500 robotníkov.

Na tejto návšteve prerokovali aj vybudovanie letiska v Nových Zámkoch a dosiahli dohodu, že mesto poskytne vhodný pozemok, kym všetky ostatné vecné náklady bude hrať firma Baťa.

Ústnu dohodu medzi účastinou spoločnosťou továrne na výrobu kože a firmou Baťa o podmienkach kúpy uzavreli už v lete 1931. Baťa poveril riadením svojho novozámockého závodu predošlého riaditeľa Júliusa Schöna, ktorý cez leto zabezpečoval prestavbu a renováciu a neskôr aj dodávky surovín. Napriek týmto skutočnostiam kúpna zmluva o prevode závodu bola datovaná až 15. októbrum 1931, keď v továrnach boli už

prakticky dokončené zásadnejšie renovačné práce a keď sa už začala vlastná výroba pod novou firmou.

V rámci adaptácie a renovácie závodu vymenil nový majiteľ staré garbiarske stroje za moderné, postavil elektrický transformátor na elektrický prúd, ktorý nahradil dovtedajšie tri parné kotly a bol samozrejme významným faktorom modernizácie prevádzky.

Nekorunovaný obuvnícky kráľ tak zakotvil na dlhší čas aj v Nových Zámkoch.

MEDZI VYKORISTOVATEĽMI NIET ROZDIELU

Na čelo novozámockého závodu postavil Baťa dovtedajšieho riaditeľa Júliusa Schöna, technicko-výrobné otázky riešil Arnold Birtler, s menom ktorého sa stretne neme neskôr. Do novozámockého závodu vyslal Baťa iba piatich vedúcich pracovníkov a niekoľkých odborných robotníkov. V Nových Zámkoch bol dostatok robotníkov a nezamestnaných, z ktorých si mohol nový továrnik vyberať. Veď v prvých mesiacoch zamestnával sotva dve stovky robotníkov, malú časť čakajúcich na prácu. Do práce priberal iba mladých a zdravých ľudí, kým ženy a starých robotníkov odmietal.

Spolupráca medzi zlínskou a novozámockou skupinou nebola najlepšia. Obe skupiny boli sice počtom nerovné, ale rozhodujúce slovo mali vyslaní pracovníci materského závodu, čo narušovalo vzájomnú dôveru. V dôsledku toho sa práca nedarila tak, ako to očakával Baťa. V prvých mesiacoch výroby nedosiahol kvalitu výrobkov, akú predpokladal. Dokonca závod vyrábal kožu nižšej kvality ako v predošom období. Príčiny boli hiboké a také významné, že sám Hynek Baťa, ďalší člen veľkotovárnickej rodiny, prišiel do Nových Zámkov. Vykonal niekoľko kádrových zmien a pohrozil celému novozámockému vedeniu a osadenstvu, že aj novozámocký závod môže stihnúť osud garbiarní, ktoré boli v tom čase mimo prevádzky. Kvalita výrobkov novozámockého závodu sa nelepšila. Z toho dôvodu už v apríli 1932 prepustili 70 robotníkov a neskôr ešte 50 robotníkov továrne.

Okrem toho Baťa vykonal aj ďalšie účinné opatrenia na posilnenie poriadku a technologickej disciplíny. Všeobecne a priemerne poklesla aj mzda robotníkov až

o 30%. V radoch robotníctva sa udržiava fáma, že kedykoľvek môže dôjsť k ďalším výpovediam, prípadne aj k zastaveniu výroby.

Nová dráma robotníkov závodu mala predovšetkým súvislosť s trvajúcou všeobecnou hospodárskou krízou. Doňahlia na nezamestnané rodiny novozámockých robotníkov a opäť ich uvrhla po krátkom období relativného zlepšenia do neopísateľnej biedy. Počet nezamestnaných v meste sa znova pohyboval okolo tisícky. Stovky rodín bolo odkázaných na obed v tzv. ľudovej kuchyni a na rôzne formy sociálnych podpôr.

Veľká nádej v pracovnej príležitosti v Baťovej továrnii sa rozplynula. Namiesto prísľubov o postupnom vzraste pracovníkov nastal úpadok. Boli týždne, keď dováreň na kožu pracovala len s 50 robotníkmi. Medzi robotníctvom, vedením i v kruhoch obyvateľov mesta kolovali nie neopodstatnené správy, že továreň zastaví prevádzku, odmontujú sa čerstvo dodané stroje, ktoré sa prepravia do novej Baťovej továrne v Juhoslávii.

Nad robotníctvom mesta visela ďalšia hrozba zvýšenej nezamestnanosti, keďže sa obmedzila prevádzka i v továrnii na řan. Otvorene a verejne sa písalo, že Nové Zámky sa v krátkom období zmenia v pravý hospodársky cintorín, keď skoro 2000 robotníckych rodín bude uvrhnutých do najväčzej biedy. Zúfalosť situácie zvýšilo aj zastavenie podávania obedov v ľudovej kuchyni a zníženie podpôr v nezamestnanosti poskytovaných mestskou správou. Iba malý počet nezamestnaných v Nových Zámkoch poberal štátну podporu (žobračenky). Hospodárska kríza kapitalistickej spoločnosti v burzoáznej Československej republike vystúpila v krátkom čase 2–3 rokov na najvyšší kritický bod.

Predstavitelia mesta a okresu, ba i sám Baťa sa aspoň navonok snažili zmierniť ľahkú hospodársku situáciu.

Baťa napríklad robil pokus s pestovaním lufy, rastliny pôvodom z Japonska, ktorá bola surovinou na výrobu vložiek do topánok. Prípadný úspech v pestovaní tejto rastliny by bol znamenal podstatné zníženie výrobných nákladov, pravda, niekoľkonásobné zisky do jeho vrecák. Podnebie južného Slovenska však neposkytovalo dostačné podmienky pre túto popínavú teplomilnú rastlinu, i keď skúšali jej pestovanie cirkevné majetky v Aňale, spolok záhradníkov, poľnohospodári v Branove a inde.

22. Štrajk stavebných robotníkov roku 1935

Studené jarné počasie roku 1933 spôsobilo veľké sklamanie. Horko-čažko vzišlé rastlinky vyšli navnivoč a odradili pestovateľov i samého Baťu od ďalších pokusov.

MILIONÁRI SA NEDOHODLI

Je nesporné, že Baťa predstihoval všetkých predchádzajúcich majiteľov závodu v organizácii práce i vo veľkorysosti podnikania. Jeho zástupcovia vo vedení i vo vlastnej výrobe, ktorých vyslal zo Zlína, osvedčili sa ako dobrí organizátori a odborníci, ktorí v novozámockom závode oddane uplatňovali zlínske tempo a baťovské spôsoby práce. Ani novozámockí garbiari neboli horšími odbor-

nikmi. Vynikali nevídanicou pracovnou húževnatostou a usilovnosťou.

Nie div, že kombinácia týchto faktorov v novozámockom závode vytvorila tvrdé pracovné podmienky. Závod začal vyrábať výrobky vynikajúcich kvalít, s ktorými Baťa výborne obstál aj na svetových trhoch. Po dvoch až troch rokoch hľbokej hospodárskej krízy sa mu podarilo vybudovať prosperujúci závod, ktorý zabezpečoval stovkám pracovníkov priateľné životné a existenčné podmienky. O to väčšie zisky zlínskemu Batovmu koncernu.

Výroba postupne vysoko prekračovala úroveň z čias bývalých majiteľov. Prestavba továrne, modernizácia, zriaďovanie nových dielní a organizácia práce boli na úrovni, akú predtým v Nových Zámkoch nepoznali.

Hovädzie i teľacie boxy, vyrobené z domáčich i zahraničných koží, boli kvalitné a využívané. Výrobný sortiment, orientujúci sa na špecialitu novozámockého závodu — špeciálne pripravený hovädzí lak, ktorý nemal páru na svete, postupne dopĺňovali o ďalšie druhy, ako ševró a podobne.

Výrobky novozámockých garbiarov boli nesporne na svetovej úrovni, čo potvrdila aj výstava v San Francisku roku 1935, kde lakované kože závodu Baťa získal v silnej medzinárodnej konkurencii najvyššie vyznamenanie — zlatú medailu.

Bol to veľký úspech, ktorý si vysoko ocenilo i zlínske vedenie. So súhlasom mesta Nové Zámky začal Baťa odvtedy používať na svojich najkvalitnejších výrobkoch novozámockej garbiarne a neskôr i na obuvi mestský znak — šestuholník s baštami.

Dobrá práca novozámockých garbiarov a úspešné podnikanie v našom meste iba potvrdili presvedčenie veľkotovárníkov, že výnosnejšie a výhodnejšie je využívať do zahraničia hotové výrobky ako polotovary, najmä vtedy, ak nízka hodnota pracovnej sily znásobí zisky továrnika a obchodníka odpredajom obuvi nielen na domácom trhu, ale aj v zahraničí.

Po lakovaných kožiach opúšťali zkrátka novozámocký závod aj topánky, aby preslávili meno svojich výrobcov za hranicami. Žiaľ, ešte viac meno firmy Baťa, ktorej príjmy ešte zvýšili.

V dôsledku toho sa Baťa začiatkom roka 1936 rozhodol zaviesť v novozámockom závode okrem výroby koží aj výrobu obuvi. Prijal väčší počet robotníkov a odborne ich zaučil vo svojom zlínskom závode. Zabezpečil dodanie a montáž potrebného strojového zariadenia. Už v apríli 1936 sa v novozámockom Baťovom závode vyrábalo denne 500—600 párov topánok, predovšetkým lacné druhy po 29 korún. Nových 80 pracovníkov, zaškolených v Zlíne, použil na výrobu novej lacnej obuvi, aby neriskoval prípadné škody z nedostatočného zaučenia, ktoré by bol utrpel a spolu s ním nesporne i robotníci na kvalitnejších a drahších topánkach.

Zriadenie obuvníckych dielní bolo vitanou vecou najmä z hľadiska rozvoja priemyslu a zamestnanosti v celom meste. Firma Baťa mala ešte ďalšie plány na rozšírenie výroby v Nových Zámkoch. Zostalo však len pri plánoch,

hoci rezerva pracovných síl, výhodná poloha mesta z hľadiska dopravy i surovinovej základne poskytovali veľkotovárnikovi mimoriadne podmienky podnikania.

Baťa zamýšľal roku 1936 vybudovať na rozsiahлом továrenskej pozemku novozámockého závodu s využitím okolitej voľnej pôdy novú továreň na obuv.

V tomto zámere ho podporovalo celé mesto. Význam Baťových plánov v Nových Zámkoch vyzdvihovali aj viačeré komunikačné prostriedky s celoslovenskou pôsobnosťou. Priopínali najmä také skutočnosti, že Nové Zámky sú najvýhodnejšie svojou polohou, sú jediným mestom Slovenska, v ktorom si môže Baťa svoju podnikavosť a chlebodarcovstvo najlepšie získať sympatie menší, odvolávali sa pritom na národnostné zloženie robotníctva novozámockej továrne a vyzdvihovali, že toto všetko bude jeho najlepšou reklamou doma i v zahraničí.

Takéto superlatív treba, pravda, brať s rezervou. Mnohé skutočnosti z roku 1937 však potvrdili reálnosť Baťových zámerov vo veci výstavby novej továrne na obuv. Baťa viedol rokovanie o kúpu pozemkov, poľnohospodárskej pôdy v susedstve svojho závodu s cieľom vybudovať mohutný továrenskej komplex s príhlavou časťou bytovej výstavby pre vlastných zamestnancov. Súkromní majitelia však žiadali za pozemky mimoriadne vysoké sumy.

Pokusy o dosiahnutie dohody o kúpnej cene sa opakovali, ale ostali neúspešné aj napriek súčinnosti a pomoci orgánov štátnej správy, rôznych komisií a deputácií, ktoré sa snažili pôsobiť na obe zmluvné strany, aby došlo k odkúpeniu pozemkov. Dokonca až české komunikačné prostriedky pôsobili nielen na verejnú mienku, ale aj na majiteľov pozemkov v snahe prispieť k realizácii Baťových plánov.

K dohode však nedošlo. Preto Baťa zameral svoj záujem iným smerom. Začal rokovať so správou cirkevného veľkostatku v Bajči a so správou veľkostatku grófa Károlyho v Palárikove. Výhodnejším miestom na vybudovanie továrne bolo okolie Palárikova, kde sa núkala možnosť kúpiť aj 44 jutár pozemkov majetku Čiky, ktoré svojou polohou vyzhovovali na zriadenie letiska, ktoré Baťa plánoval postaviť v blízkosti továrne. Tak by bol zabezpečil spojenie so svetom nielen po železnici, ktorá

23. Na čele pochodov proti drahote a nezamestnanosti začiatkom tridsiatych rokov nikdy nechýbala dychová hudba

viedla v susedstve pozemkov, ale aj vzduchom — letecky.

V priebehu rokovania o kúpe týchto pozemkov vznikol v Nových Zámkoch skutočný poplach v záujme toho, aby sa urobilo všetko na splnenie záujmov firmy Baťa, ktorá „nepozná systém dlhých debát a ktorej technická vyspelosť a obchodné tempo žiada primerané rokovanie aj z druhej strany.“ (Noviny Národní osvobození, 29. máj 1937.)

Vyzývala sa mestská rada aj obyvateľstvo mesta, aby nedovolilo pre nemožné gesto jednotlivca (tým sa myšlo na zámožných vlastníkov poľnohospodárskej pôdy) premiestniť jediný priemyselný závod mimo Nových Zámkov. Dokonca sa vyslovili požiadavky na uplatnenie vyvlastňovacieho zákona, ak nebude možné dosiahnuť kompromis. Tieto hľasy boli nesporne v záujme

zamestnanosti obyvateľstva prihliadali na ďalší rozvoj priemyslu a obchodu v meste.

Akokoľvek boli miestne noviny horlivé vo vytváraní verejnej mienky, neboli otvorené a kritické. Neuverejnili mená najbohatších statkárov mesta bratov Vojtechá a Ľudovíta Haulíkovcov, ako aj meno boh atého pekára Ernesta Kauku, ktorých osobné záujmy boli silnejšie ako ohľad na verejný záujem.

Nebola to však jediná prekážka, pre ktorú sa neuskutočnili Baťove plány. Už vtedy sa zhoršovala medzinárodná situácia a nemecký nacizmus predstavoval hrôzu pre celé ľudstvo.

24. V tridsiatych rokoch sa robotníctvo formovalo do prvomájového sprievodu pred robotníckym domom — hostincom u Janischa

DRAHO ZAPLATENÁ PARÁDA

Z päťdesiatročného obdobia výroby kože a obuvi v novozámockom závode sa zachovalo veľmi málo písomností, ktoré by dokumentovali jeho výrobnú a hospodársku činnosť. Predstavu o rozsahu výrobných plánov, o počte pracovníkov, o ich zárobkoch a celkove o pracovných podmienkach si môžeme vytvoriť na základe kusých, často tendenčných novinárskych správ, pamäti najstarších robotníkov závodu a z korešpondencie medzi novozámockým závodom a materskými závodmi v Zlínne a neskoršie v Partizánskom.

Z nich vyplýva, že v garbiarni sa v posledných rokoch buržoáznej Československej republiky denne spracovalo 750—850 kusov surovej kože. Suroviny sa zväčšej časti

používali z domácich zdrojov. Len 30% kože sa dovážalo z Afriky, Indie a Južnej Ameriky.

Denne sa vyrabilo asi 2000 m^2 lakové kože. Spracoval sa každý kus vyrobenej kože, dokonca aj odrezky a odpadky. Obuvnícka výroba sa sústredovala v štyroch dielňach. V každej z nich sa denne zhotovilo 1000 kusov topánok. V obuvníckych dielňach pracovalo po 60—70 pracovníkov pri tzv. kruhu, ktorý predstavoval uzavretý technologický proces.

Zapracovaní a výkonné robotníci zarobili týždenne v priemere asi 400 Kčs ženy priemerne 300 Kčs.

Podľa zachovaného dokladu firma Baťa zamestnávala v novozámockom závode na kožu a obuv tento počet pracovníkov: roku 1931 — 195, roku 1932 — 208, roku 1933 — 221, roku 1934 — 214, roku 1935 — 232, roku

1936 — 294, roku 1937 — 354 a roku 1938 — 564.

Celková hodnota objektov a zariadení predstavovala v 8. týždni roku 1938 8 696 050 Kčs, z ktorej pripadalo na garbiarne 1 782 186 Kčs, na obuvnícke dielne 640 769 Kčs, na predajne 5 174 804 Kčs.

Baťovský pracovný režim vyžadoval od zamestnancov vysokú pracovnú disciplínu, výkony a kvalitnú prácu. Bezpodmienečná poslušnosť a apolitičnosť robotníkov boli základné požiadavky baťovského vedenia. Vedúci pracovníci a dozorcovia veľmi dbali o to, aby izolovali robotníkov pred vplyvom pokrokových robotníkov a ich predstaviteľov, komunistov a funkcionárov červených odborov. Za účasť na akciách, organizovaných komunistickou stranou, sa u Baťu bezpodmienečne vyhadzovalo zo zamestnania.

Baťa hľadal protiváhu triedneho záujmu robotníkov, také pracovné a mimopracovné zamestnávanie, ktorým ich zdôžal v orientácii dojava, v účasti na akciach komunistickej strany, proti nezamestnanosti a proti nastupujúcemu fašizmu. Preto poskytoval materiálnu, finančnú a organizačnú pomoc rozvoju športu, spoločenského a kultúrneho života a pod.

Nie zo svojho. Ako šikovný podnikateľ zriaďoval Baťa svoje obchody, a to nielen na obuv. V potravinárskych obchodoch, v jedálňach a v ďalších zariadeniach boli „jeho“ zamestnanci stálymi, aj keď nie vždy dobrovoľnými, zákazníkmi. Všetko dobre premyšľel, aby u neho zarobené robotnícke peniažky sa opäť vrátili a zvyšovali jeho zisky. Zisky, ktoré získal z mozoľov pracovitých rúk robotníkov, obrátil v konečnom dôsledku proti nim a ich záujmom. Pod pozlátkou režíroval život svojich zamestnancov vlastným smerom.

Dychový súbor závodu mal dobrú a starú proletársku tradíciu. Jeho členovia sa často stretli s hasičskými striekačkami a s obuškami policajtov a četníkov na demonštráciach a štrajkoch. Baťa nepotreboval takéto tradície.

Odstránil ich, hudobníkom poskytoval nové nástroje a uniformu s Baťovou iniciálkou. Eleganciou a leskom dosiahol reklamu svojej firmy a odpútaval pozornosť od vlastného poslania dychovky, od spomienok na jej predošlé pôsobenie.

Zasiahol i do tradície prvomájových manifestácií. Predtým ich robotníctvo závodu organizovalo spolu s robotníkmi ostatných závodov. Boli živé a bojovné, rečníci vyslovovali spravodlivé požiadavky robotníctva. Baťa našiel recept i na prvé máje. Už roku 1936 usporiadal pre pracujúcich svojho závodu osobitné oslavu Prvého mája. Dievčatá dostali svetlomodré blúzky a baretky, muži jednotné oblečenie. Zadarmo to nebolo, náklady s tým spojené zrazili zo zárobku. Manifestácia sa konala, ale nemala nič spoločné so skutočným robotníckym Prvým májom. Skôr sa blížila k náplni jarmočnícko-hodových akcií; program bol zrežrovaný podľa požiadaviek chlebodarcu, záujem osadenstva opantali kolotoče, strelnice, tanečná zábava. Namiesto spoločnej manifestácie robotníctva, ktorá predtým viedla z Janischovho hostinca cez námestie až do Berku, ostali pracujúci Baťovho závodu osihotení a uzavretí v parku pri závode.

Bojovný Prvý máj nahradil Baťa každoročne parádami čoraz väčšieho rozsahu. Blúzky žien nahradil kostýmami alebo bledomodrými šatami, poskytol im jednotné topánky, ponožky, rukavice, klobúčiky a pod. Aj mužov obliekol rovnako od hlavy až po päty. Pravdaže, po Prvom máji nasledovali zrážky z platov. Každý si zaplatil „parádnú módu“ na baťovský Prvý máj.

Kým paráda, nadiktovaná zamestnancom závodu, zaslepovala oči, robotníci ostatných závodov mesta manifestovali za svoje práva a obyvateľstvo okrem šovinistickej, horthyovským irredentizmom nasiaknutej časti s obavou sledovalo vývoj udalostí v strednej Európe, hrozbu fašizmu, ktorá smerovala k vojnovej katastrofe.

OBDOBIE DRUHEJ SVETOVEJ VOJNY

KRKAVCI NAD ČESKOSLOVENSKOM

Nad Československou republikou, nad našim mestom a závodom, začali sa stahovať mraky. Po nástupe fašizmu v Nemecku a v ďalších štátach sa vytvorilo v strednej Európe ohnisko vojny. Politický vývoj smeroval k likvidácii buržoáznej demokracie, k nastoleniu fašistickej diktatúry a zániku niektorých štátov.

Robotnícka trieda a jej vedúca politická sila — komunistická strana — s obavami sledovali nepriaznivý vývoj medzinárodnno-politickej situácie, ktorý sa odrazil aj vo vývoji domáčich politicko-spoločenských pomerov. Svoje úsilie zameriaval na boj proti fašizmu a na vytvorenie Ľudového frontu na obranu republiky. Viacerí novozámockí komunisti vystúpili proti fašizmu i so zbraňou v ruke v rámci pomoci, poskytnutej pokrovkovým silám Španielska roku 1936. Pri Madride bránili Československo a internacionálne záujmy robotníckej triedy v čase, keď v Nemecku sa mocipáni fašizmu už pripravovali na útok na nás štát a ďalej na východ.

Ani v Nových Zámkoch nebola úloha pokrovkových síl ľahká. Komunisti a ďalší ľaviciarsky orientovaní robotníci sa už roku 1935 stretli so zástupcami vznikajúcej miestnej fašistickej organizácie. Do rozbitia Československej republiky sa viackrát postavili na jej obranu a proti fašizmu. V decembri 1937 sa v Nových Zámkoch uskutočnil aktív komunistov južného Slovenska, na ktorom prehovorili i súdruhovia Antonín Zápotocký a František Zupka. Prvý máj 1938 oslavili pod heslom „Za bezpečnosť republiky, demokraciu a mier“.

Zabrániť bližiacej sa katastrofe nebolo ľahké. Okrem miestnej fašistickej organizácie pracovala v Nových Zámkoch koalícia maďarských šovinistických buržoáznych

strán, ktorá koketovala s horthyovským hnutím v Budapešti a pripravovala sa na vhodnú príležitosť, kedy zasadí ranu republike.

Predzvestou udalostí, ktoré rýchlo nasledovali za sebou roku 1938, bola nečakaná návšteva Jána Baťu, šéfa koncernu, v Nových Zámkoch. Koncom januára 1938 navštívil novozámocký závod i predstaviteľov mesta, aby ich informoval o svojom stanovisku k plánom, ktoré ešte pred polrokom dávali Novým Zámkom dobrú perspektívnu rozvoja priemyslu a zamestnanosti.

Veľkotovárnik si bol už vtedy načistom. Poďakoval sa predstaviteľom mesta za uvítanie a bez zbytočného úvodu a okolkovania vyslovil poľutovanie, že srdečné slová privítania musí opäťovať nepriaznivou odpovedou vo veci ďalšej existencie novozámockého závodu. Oznámil, že sa v Zlíně zaoberajú plánom zrušiť najneskoršie o 2–3 roky novozámocký závod a továreň na kožu a obuv umiestniť niekde inde.

Na predstaviteľov mesta a ostatných prítomných, medzi nimi i zástupcov vedenia novozámockého závodu, zapôsobila táto neočakávaná správa depresívne. V napätej atmosfére, ktorá sa vytvorila, si temer každý predstavoval vývoj podľa svojho a určite spájal i toto rozhodnutie Baťu s celkovou politickou situáciou, ktorá sa neustále zhoršovala naprieck úsiliu komunistov a ďalších pokrovkovo zmýšľajúcich občanov.

Zrada domácej i zahraničnej buržoázie z kapitulantstva západných spojencov dovedli vývoj k známemu mnichovskému diktátu, ktorý znamenal začiatok rozbitia Československej republiky.

Koalícia maďarských buržoáznych politických strán, pôsobiaca na území južného Slovenska, sa dovolávala sebaurčovacieho práva a keď nedošlo k dohode medzi

československými orgánmi a Maďarskom, zasiahlo medzinárodné fórum. Viedenská arbitráž rozhodla 2. novembra 1938 o pripojení južného Slovenska včítane Nových Zámkov k horthyovskému Maďarsku.

HLAHOL ZVONOV NEZNEJE VEČNE

Faktické pripojenie Nových Zámkov k Maďarsku sa uskutočnilo 8. novembra 1938. Za hlaholu zvonov odchádzali z mesta posledné československé vojská. Vyzvanie však patrilo horthyovskej armáde, ktorá na Komárňanskej ceste čakala za mostom na dovršenie presného času, v ktorom mala vstúpiť do ulíc mesta, preplňených tisícami občanov. Obyvateľstvo, na 90% maďarskej národnosti, vyvolávalo v nacionálnom opojení na slávu a obnovu veľkého Maďarska, ktorého vytvorenia sa dožadovalo prevolávaním „mindent vissza“ (všetko späť) a zatracovalo Československo skandovaním „vesszen Prága“ (preč s Prahou).

Netrvalo však dlho a vytriezveli i ireditistické živly v radoch občanov maďarskej národnosti. Spoznali, že dvadsaťročné rozdelenie a rozdielne štátne zriadenia v buržoáznodemokratickej Československej republike a horthyovskom fašistickom Maďarsku vytvorilo medzera. Neboli to len isté politické rozdiely. Priemyselné a hospodársky vyspelejšia Československá republika predstihla horthyovské Maďarsko v životnej úrovni. Prvky buržoáznej demokracie v Československu vytvárali medzi tunajším obyvateľstvom a maďarským národом v materskej krajine rozdiely v názoroch na mnohé politicko-spoločenské otázky.

Horthyovský režim v Maďarsku, ako aj spoločenské poriadky v niektorých ďalších štátoch strednej a východnej Európy, včašie zachvátil vzmáhajúci sa fašizmus. Výrazom toho bolo zakázanie komunistických strán v mnohých susedných štátoch, kym za buržoáznej Československej republiky bola KSČ legálnou stranou až do rozbitia republiky. Tieto skutočnosti výrazne ovplyvnili politicko-spoločenské pomery v oboch štátoch a vyvolali vo vedomí ich príslušníkov rozdielne stanoviská k vtedajšiemu vnútpolitickému a zahraničnopolitickému dianiu.

Na plotoch a domoch sa začali objavovať heslá „minden drága — vissza Prága“ (všetko drahé — naspäť Prahu“), vyjadrujúce nespokojnosť s danou situáciou. Iba postupná zosilňujúca fašizácia a vojnový stav znemožňovali v ďalších rokoch podobné a výraznejšie prejavy obyvateľstva.

Štátna moc regenta Horthyho, opierajúca sa o maďarskú buržoáziu, veľkostatkárov a kapitalistov s titulmi barónov a grófov, ako aj o armádu a žandárstvo, zamedzila akémukoľvek prejavu demokratického konania.

Okupácia a fašizmus najviac postihli robotnícku triedu. V rokoch 1938 a 1939 sa v meste zvýšila nezamestnanosť, ktorá sa blížila k počtu 2000 ľudí.

Miestna organizácia KSČ bola nútená uskutočniť organizačné zmeny, vyplývajúce z novej situácie. Spojila sa s ilegálnou Maďarskou komunistickou stranou. Prešla do illegality a na úrovni oblastného vedenia komunistickej strany riadila činnosť organizácie v okolitých i vzdialenejších obciach ôsmich okresov. I za najťažších podmienok pracovali v závodoch a mestách malé aktívne bunky, ktoré udržiaval styky s predstaviteľmi oblastného vedenia, ktoré členmi boli súdruhovia František Osvald, Terézia Demeterová, František Páleník a Mikuláš Marušinec. V našom závode stáli na čele bunky komunistickej strany súdruhovia K. Blaho, V. Chmelár a L. Kolárik.

Funkcionári miestnej organizácie komunistickej strany a ďalší komunisti pôsobili v radoch robotníctva miestnych závodov, utvrdzovali ho v boji a nádeji na konečné víťazstvo robotníckej triedy, a to tak v období krutej fašistickej nadvlády, ako aj v čase, keď frontové udalosti sa priaznivo vyvíjali a dávali ľudstvu nové nádeje.

NA TRÓJSKOM KONI — DO MAĎARSKA

Továreň na výrobu kože a obuvi sa dostala do nových politicko-štátnych pomerov. Jej vlastníkovi, továrníkovi Batovi, prišla okupácia Nových Zámkov a jeho závodu vhod. Otvorila mu cestu do Maďarska, o čo sa pokúšal už v období dramatického vývoja udalostí roku 1938. Svoje úsilie vystupňoval v čase rozhodovania mocností v Mnichove i počas rokovaní medzi Československom a Maďarskom o demarkačnej čiare. Vtedy sa jeho snaha stretla s odporom maďarskej strany, ovplyvnenej stano-

viskom živnostníckych a obchodníckych kruhov Maďarska.

Ked sa Baťa dostal prostredníctvom svojho novozámockého závodu v dôsledku okupácie na územie horthyovského Maďarska, vzala aj maďarská strana na vedomie túto skutočnosť. Márnym sa stal odpor živnostníkov a obchodníkov, ako aj výslovná žiadosť korporácie maďarských obuvníkov, ktorá žiadala likvidáciu Baťovej továrne na výrobu obuvi v Nových Zámkoch. Svoju požiadavku odôvodňovala tým, že výrobné a predajné metódy firmy Baťa vážne ohrozujú existenciu maďarských výrobcov obuvi.

Maďarské ministerstvo priemyslu preskúmalo túto otázku a na základe dôkladného rozboru rozhodlo, že je potrebné umožniť Baťovi pokračovať v prevádzke továrne v Nových Zámkoch. Týmto rozhodnutím dostala továreň povolenie na výrobu kože a obuvi, platné pre územie maďarského štátu.

Je pozoruhodné, že vládny orgán neprihliadol na dôvody živnostníkov, ale argumentoval záujmami konzumnej verejnosti, predovšetkým dedinského obyvateľstva, keď konštatoval, že výrobky Baťovej továrne v hodnote niekoľkých pengő sú cenove dostupné aj chudobnému dedinskému obyvateľstvu.

Továreň na výrobu kože a obuvi v Nových Zámkoch zohrala takto pre Baťu funkciu trójskeho koňa, ktorým sa dostal do Maďarska.

Kým však ešte nebolo rozhodnuté, kde bude nová štátна hranica, urobil Baťa za cenu čiastočného zastavenia výroby v Nových Zámkoch ďalší špekulatívny a husársky krok. Nariadiil vedeniu novozámockej továrne demontoval všetky obuvnícke stroje a umiestniť ich v Komárne. Hned od začiatku medzištátnych rokovaní bolo totiž isté, že Komárno určite pripadne Maďarsku. Na jeseň roku 1938 stroje skutočne demontovali, odviezli do Komárna a uskladnili ich v priestoroch prístavu. Do Nových Zámkov ich previezli až v dňoch, keď sa jasnejšie črtala nová hranica medzi Československom a Maďarskom.

S rovnakým obchodným zámerom v snahe vyhnúť sa clu, umiestnil svoje výrobky, ktoré v Československu nemali dostatočný odbyt, ale Maďarsko trpelo ich veľkým nedostatkom, v niekoľkých pohraničných obciach na maďarskej strane novej demarkačnej čiary. Vo svojich

obchodoch na okolí Nových Zámkov uskladnil veľké množstvá obuvi, ktoré v dňoch viedenskej arbitráže a anexie rozdelil do obchodov na okupovanom území. Takto rozmiestnené zásoby obuvi ešte dlhé mesiace kupovali obyvatelia trianonského Maďarska, kym Baťa získal ďalšie prostriedky a kym upevnil svoje postavenie nielen výrobnou, ale aj obchodnou činnosťou na časti územia zväčšeného maďarského štátu.

Meno Baťa bolo predsa len pre írečitého Mađara nepriateľné. Z toho dôvodu, ako aj z politicko-obchodných príčin hľadali obe strany nový názov na úplnú legalizáciu existencie a hospodárskej činnosti zlínskeho Baťovho koncernu v Maďarsku. A tak novozámockú továreň na výrobu kože a obuvi premenovali na účastinnú spoločnosť CIKTA, ktorá v neskoršom období dala meno i všetkým výrobným a obchodným jednotkám, v ktorých bol Baťa na území Maďarska zainteresovaný.

V novozámockom závode sa vymenovalo iba niekoľko vedúcich pracovníkov, ale aj noví predstaviteľia vedenia boli batovskí odchovanci, pochádzajúci z okupovaného územia. V pracovných podmienkach a metódach sa v podstate nič nezmenilo. Zostali nadálej batovské, a to nielen pokiaľ išlo o pracovné tempo, ale aj disciplínu. Aj vládnuci režim a vojnové pomery čoraz viac priostrovali podmienky práce a pobádali robotníkov i nevyberanými spôsobmi do práce, keď výroba slúžila prevažne vojnovým potrebám a vedenie závodu i pracovný kolektív podliehali vojenskej správe, vykonávajúcej dozor nad plnením výrobných úloh.

Zisky z výrobo-hospodárskej činnosti továrne pobrevala účastinná spoločnosť, v ktorej prevažnú časť účastní mal spoločník a blízky spolupracovník Baťovej rodiny — istý Malota zo Zlína, kym zvyšné účastníky si podeliili riaditeľ závodu Eugen Peško, barón Splén, barón Urban, gróf Festetich, O. Missángyi a Maďarská národná banka v Budapešti.

V TIENI SVETOVEJ VOJNY

Zabehnutá batovská mašinéria zabezpečila vďaka staronovému vedeniu kontinuitu hospodársko-výrobného procesu aj po novembri 1938. K tomu dopomohli a

dostatočné zásoby, ktoré Baťa včas oddisponoval zo Zlína do Nových Zámkov, aby závod dobre prosperoval hneď od začiatku okupácie a nebol odkázaný na nové zdroje z materskej krajiny Maďarska. Z toho dôvodu výroba nebola narušená alebo obmedzená. Zamestnanosť začala postupne vzrastať až na 1200 pracovníkov.

Novozámocký závod sa delil v podstate na dve výrobne, Garbiareň spočiatku spracúvala surovú kožu na zvršky a neskôr vyrábala aj spodkové kože — podošvy, aby bol závod sebestačný vo výrobe obuvi. Za tým účelom odkúpila spoločnosť CIKTA roku 1941 menší závod vo Viloni (župa Veszprém), ktorého denná kapacita spracovania 50 koží zabezpečovala dostatok spodkovej kože pre novozámockú obuvnícku výrobu.

Druhou významnou výrobou boli dielne „a výrobu obuvi. V piatich až šiestich dielňach sa vyrábalo denne okolo 5000 párov pánskej i dámskej koženej obuvi alebo vojenských bagančí. V posledných rokoch vojny prevládala výroba na vojenské účely.

Tieto dva základné výrobné odbory doplnila prevádzka gumárenskej výroby jednej dielne, rozšírená neskôr o valcovňu a manipuláciu. V tejto dielni sa denne vyrabilo asi 2000 párov ľahkej gumenej obuvi. Keď nastal pokles v dodávkach surovej kože, orientovala sa táto prevádzka na lisovanie gumených podošví, neskôr i bagančia čižiem.

Prechod z výroby kože na používanie gumy sa v tom čase považoval za dočasný, ktorý neprospeval kvalite a morálemu oceneniu výroby koženej obuvi. Sortiment výrobkov v rokoch vojny sa ďalej rozširoval. Zaviedla sa núdzová papierenská výroba. Nedostatok kože spôsobil, že vnútorná časť topánok sa robila z papiera, nie z kože, dokonca sa zaviedli aj ďalšie doplnkové výrobné programy, ako výroba krémov na topánky a výroba mentolovej vody Alpa.

Účastinná spoločnosť CIKTA vybudovala z niekoľkých desiatok obchodov na okupovanom území rozvinutú obchodnú sieť s asi 250 predajňami na území celého Maďarska. Bola riadená najprv z Nových Zámkov a neskôr z Budapešti, kde bola zriadená kancelária, ktorá mala lepšie možnosti udržiavať potrebný styk s obchodnými partnermi a ústrednými maďarskými úradmi a orgánmi.

V živote pracovníkov účastinnej spoločnosti CIKTA sa nadálej udržiavala baťovská mašinéria, opierajúca sa o rutinu vedúcich pracovníkov, uplatňujúca známe metódy a využívajúca tieseň, ale aj svedomitosť a pracovitosť robotníctva, existenčne odkázaného čoraz viac na prácu v továrnach.

Cieľom spoločnosti CIKTA, v pozadí ktorej stál zlinský Baťa, bolo trvalé uchytenie sa na území Maďarska. Preto už v rokoch 1939 a 1940 pripravovala výstavbu novej továrne a hľadala pre ňu vhodné miesto. Našla ho napokon pri rieke Tisze nedaleko Szolnoku, v poľnohospodárskom kraji bez priemyslu, v malej obci Martfű. Výhodnosť výstavby novej továrne v tomto priestore vyplývala predovšetkým z dostatku pracovných sôl a z pomernej zaostalosti obyvateľstva okolitých dedín, ktoré žilo akýmsi samozásobiteľským životom.

Zámery spoločnosti CIKTA neboli napokon ani v rozpore so záujmami maďarskej vlády. Výnosy z výroby kože a obuvi novozámockého závodu chcela radšej vidieť uložené na bezpečnom mieste vo vnútri krajiny, ako investované do závodu v Nových Zámkoch. Sama nebola presvedčená, že nemeckým fašizmom nastolený poriadok môže byť trvalý. Aj vedenie zlinského koncernu predvídalо vývoj politických a vojenských udalostí, čo ho viedlo k úsiliu prostredníctvom účastinnej spoločnosti CIKTA uchytiať sa v Maďarsku výstavbou novej továrne. Nepredvídal iba jedno, že toto úsilie vyjde po skončení vojny nazmar, že pracujúci ľud v jednej i druhej krajine sa stane pánom v riadení ďalšieho vývoja spoločnosti.

Rozhodnutie o výstavbe nového závodu v Martfű sa nepriaznivo dotklo rozvoja novozámockého závodu, ktorý ustrnul. Všetky výnosy z výroby novozámockého závodu a z obchodnej činnosti predaja obuvi sa investovali do výstavby tohto závodu. Prvým vkladom bol obnos 8 miliónov pengő, za ktorý sa položili základy novej továrne, ktorej výstavba sa začala roku 1941. V nasledujúcom roku už stála veľká časť objektov a roku 1943 už prakticky bolo vystavené aj sídlisko.

Po dokončení výstavby závodu CIKTA v Martfű zostala v Nových Zámkoch iba výroba kože, nepatrna výroba gumárenského odboru a jedna dielňa s výrobou vojenských bagančí. Výrobu obuvi premiestnili do Martfű a s ňou odvezli všetky stroje obuvníckych dielní. Kapaci-

tu strojového zariadenia nového závodu v Martfű doplnil Baťa ďalšími dodávkami priamo zo Zlína a tak založil v Martfű výrobu obuvi, gumy a gumárenských výrobkov z vtedajšieho hľadiska na vysokej technickej úrovni.

V novozámockom závode klesla výroba a zamestnanosť na 50%. Závod utrpel i ďalšie škody. Z Nových Zámkov odišlo z existenčných dôvodov na základe preradenia asi 500 pracovníkov do Martfű, väčšina z nich aj so svojimi rodinami. Prevažná časť z nich sa vrátila až v období víťazného postupu Červenej armády, v jeseni 1944, mnohí, ktorí vojna splietla osud ešte viac, až na sklonku vojny. Najnešťastnejší sa vrátili až po skončení vojny, aby vo svojom domove pokračovali v starej práci, ale v nových pomeroch.

V rokoch 1944 a 1945 došiel na závod vážny stav ekonomiky maďarského štátu, ktorý ako spojenec hitlerovského Nemecka kráčal od porážky k porážke. Výrobu poznamenali poruchy v zásobovaní surovinami a nedostatočný prísun dodávok pre výrobu, ktorý bol mimoriadne citelný, od jesene roku 1944, keď mesto i železničná stanica boli postihnuté ľažkým bombardovaním.

Dôsledok hospodárskych ľažkostí pocítili najviac pracujúci. Najhroznejšie utrpenie prežívali po dvojnásobnom bombardovaní mesta v októbri 1944 a v marci 1945. Za leteckých náletov zahynuli viacerí pracovníci závodu. V meste nebolo temer rodiny, ktorá by nebola niekoho stratila.

Bombardovanie zasiahlo kolóniu za troma mostami,

hlavné námestie a jeho okolie, pričom ďalšie zásahy dopadli temer na všetky časti mesta. Nie div, že štatistika postavila Nové Zámky relatívne k počtu obyvateľstva na prvé miesto zničených miest v Československej republike, ak neberieme do úvahy dediny vypálené fašistami na Slovensku za Slovenského národného povstania a v českých krajinách na sklonku vojny v rámci odvety a výstrahy zbesilých fašistov. Za obeť vojny padli i najstaršie objekty v meste — mestský dom, hotel Zlatý lev a tzv. biskupský palác, neskôr budova súdu a mnoho ďalších významných verejných budov, ktoré patrili k najstarším a historickým objektom mesta.

Z 3400 domov bolo zasiahnutých viac ako 2000, z toho úplne zničených bolo 546. Nepoužívateľných, ktoré bolo potrebné neskôr zbúrať, ostalo po bombardovaní 807 domov. Iba 670 domov sa poškodilo tak, že sa dali po skončení vojny opraviť a obývať. Bez prístrešia zostalo temer 6000 osôb, bombardovaniu padlo za obeť do 4000 obyvateľov.

Od Hrona však už začalo svitať. Záblesky kanónov a kačuší víťaziacej Červenej armády sa odrážali v očiach robotníkov a pokrokovej časti obyvateľstva. Mocné duenie otriasalo mocou hŕstky hrdlorezov, ktorí si robili nádeje na úspech maďarských fašistov. Boli však už slabí, aby mohli väčnejsie zasiahnuť do udalostí nášho kraja a do života tovarne. Osadenstvo už žilo v očakávaní veľkej premeny, v očakávaní slobody a vo viere v nový, spravodlivý spoločenský poriadok.

SLOBODA, AKÁ SI KRÁSNA!

Dunenie diel a vôňa pušného prachu sa miešala s vôňou trblietajúcej sa jari, keď Nové Zámky privítali víťazné vojsko Červenej armády, ktorá 28. marca 1945 prenikla od juhu a juhovýchodu až po okraj mesta a 29. marca 1945 po krátkom, ale prudkom boji ho oslobođila. Hrdinským vojskám 2. ukrajinského frontu maršala R. J. Malinovského, ktoré vydobyli Novým Zámkom slobodu a prinavrátili ich Československu, velili An. N. Vasienko a S. P. Sideňikov.

Skončilo sa obdobie poroby, strádania a ukrývania sa pred nástrahami vojny a násilenstvami fašistických vojakov. Nastal čas radosti z vytúženej slobody, začiatok nového života — nového života pre pracujúcich.

Obyvatelia Nových Zámkov napriek silnému pôsobeniu nacionálnej až sovinnickej výchovy neopakovali svoj postoj k Československej republike z rokov 1918—1919. V duchu politiky Národného frontu a Košického vládneho programu, ktorý presadzovali najmä zástupcovia KSČ, vytvorili politické a štátne orgány, ktoré v ďalšom období riadili politický a verejný život v Nových Zámkoch.

V obnovej Československej republike dovedol pracujúci ľud proces národnej a demokratickej revolúcie do víťazného konca. Nastolil ľudovodemokratické zriadenie, v ktorom sa postupne presadzovala moc robotníckej triedy pod vedením jej avantgardy KSČ, ktorá dovedla pracujúci ľud v ostrom politickom zápase s buržoáziou na cestu prestavby a výstavby socialistickej spoločnosti.

Vojnové udalosti závod väčšie nepoškodili, ale v jeho objektoch a na priestranstvách ostal veľký neporiadok, ktorý sa nakopil v posledných týždňoch vojny.

Vedúci predstavitelia závodu nutili pracovný kolektív pracovať temer až do posledných hodín, aby využili všetky fondy závodu do posledného kúска kože a klinčeka.

TOVÁREŇ ČAKALA NA POMOCNÚ RUKU

Keď udrela hodina slobody, robotníci závodu prejavili vrozenú starostlivosť o ďalší osud továrne, ktorá znamenala ich existenciu. S príchodom slávnej Červenej armády spájali a predpokladali ďalší politický a ekonomický vývoj u nás. Predvídal, že továreň, ktorá im, ich predchodom a spolupracovníkom priniesla i smutné chvíle a časy tvrdých existenčných bojov, stáva alebo sa stane ich spoločnou vecou, prostriedkom živobytia, nového spravodlivého života.

Vojna ešte trvala na území Nemecka, ale závod už pripravoval obnovenie výroby.

Robotníci začali hneď po oslobodení odstraňovať následky vojny. Robili poriadok a vykonali potrebné opravárske a údržbárske práce, aby sa výroba mohla čo najskôr rozbehnúť. Nebola to ľahká práca, nebolo odborných pracovníkov, ako aj materiálu na opravu a údržbu strojového zariadenia. Závod odpojili z dodávky elektrického prúdu a elektrické vedenie bolo vážne poškodené.

Stroje v obuvníckych dielňach a garbiarňach boli dlhé roky bez opravy. Časť z nich predisponovali do nového závodu v Martfű. Doplnenie strojového parku novými strojmi bolo veľmi naliehavé.

Vytrvalosť a obetavosť robotníctva, posilneného vedúcimi a odbornými pracovníkmi z materského závodu v Partizánskom, uviedli postupne objekty závodu a strojového zariadenia do stavu prevádzkovej spôsobilosti.

Obnovila sa výroba kože, neskôr i obuvi, hoci ešte dlho trval zápas so zabezpečovaním dostatku surovín. Vojna zmenšila stavy dobytka a ďalších domáčich zvierat, ktorých koža tvorila surovinovú základňu závodu. Možnosti nákupu surovín obmedzovali aj zásahy čierneho obchodu, ktorý v prvých mesiacoch po oslobodení šaratili vo viacerých oblastiach hospodárskeho života. Podobná situácia bola aj v chemikaliách, vo farbivách, v trieslovinách a v inom tovare, ktorý bol pre výrobu koži nepostrádateľný.

Pevná vôľa odstraňovať prekážky, obnovovať to, čo pohltila vojna, a najmä pracovať v podmienkach slobodného života pre novú šťastnú éru pracujúcich, boli na ten čas charakteristickými vlastnosťami pracujúcich ľudí. Svoju prácu nepočítali na čas, ani na koruny. Obetovali všetky svoje osobné sily a schopnosti, aby v závode zavládli čo najskôr normálne pomery a utvorili sa podmienky úspešnej práce.

Robotníci závodu sa usilovali, aby sa závod na výrobu kože a obuvi čím prv stal pevným článkom československej ekonomiky, budovanej na nových základoch. Ich zmýšľanie a vedomie nezmenil ani Baťa, ani tvrdý režim horthyovských prisluhovačov a nyilasovcov. Keď pracovný kolektív získal výdatnú pomoc vo vedúcich a odborných pracovníkoch, z ktorých mnohí sa zúčastnili na odboji proti fašizmu a na Slovenskom národnom povstani, vytvorili sa v závode dobré podmienky pre ďalší vývoj. Veľmi rýchlo sa vyrovnali s niekoľkými prisluhovačmi starých režimov a rozhodným spôsobom prispeli k očiste verejného života v meste, k vytváraniu nového politickeho ovzdušia a socialistickej orientácie mesta a jeho okolia.

ROZHODUJÚCE VÍŤAZSTVO

Po oslobodení našej vlasti Sovietskou armádou roku 1945 sa začal nový život pracujúceho ľudu. Robotnícka trieda, vedená Komunistickou stranou Československa, stala sa vedúcou silou našej spoločnosti, ktorá sa usilovala dovest revolúciu až do víťazného konca.

Politickú platformu nového ľudovodemokratického Československa vytvoril Košický vládny program zo 4.

apríla 1945. Vytýčil hlavné úlohy, ktoré sa mali realizovať v národnej a demokratickej revolúcii. Znamenal víťazstvo proletárskej línie v národnej revolúcii, základnú zmenu v pomere triednych sôl v prospech robotníckej triedy a všetkých pracujúcich Československa, vytvorenie režimu revolučno-demokratickej diktatúry robotníkov, roľníkov a pracujúcich mäs.

V tomto období sa však ešte nerozhodlo, kto bude v oslobođenej republike vládnut, aký bude jej ďalší vývoj a aký bude osud národnej a demokratickej revolúcii. Česká a slovenská buržoázia, jej politické strany sa ešte stále zúčastňovali na štátnej moci a aj po znárodnení kľúčových výrobných odvetví, pozemkovej reforme, očiste štátneho aparátu a ďalších revolučných opatreniach držali v rukách ešte ďôležité politické a ekonomicke pozície a usilovali sa brzdiť spoločensky vývoj v našej krajine, smerujúci k upevneniu ľudovodemokratického zriadenia.

Triedne protirečenia sa začali vážne priostrovať už v rokoch 1946—1947. Vyplynuli z vývoja politickej situácie a z úsilia pracujúcich zabezpečiť splnenie úloh prvého budovateľského programu — dvojročného hospodárskeho plánu. Politici buržoáznych strán spoznali, že Košický vládny program a ďalšie opatrenia nie sú iba holou frázou, nezostávajú zásluhou KSČ iba na papieri, ale sa stávajú skutočnosťou, pretvárajú celý život spoločnosti.

Triedny boj, pravý zápas o politickú moc v Československu dospel koncom roka 1947 a na začiatku roka 1948 do konečnej fázy. Manéver politických predstaviteľov buržoáznych strán o zvrátenie vývoja smerujúceho k socializmu a úsilie o prevzatie politickej moci sa skončili porážkou. V rozhodujúcom stretnutí vo februári 1948, keď ministri za buržoázne strany vyliali vládnú krízu podaním demisie, stáli po boku KSČ najlepšie sily českého a slovenského národa, ľudových a pokrokových mäs. Ľud sa nechcel vzdať dosiahnutých revolučných výdobytkov, ale podporoval politiku KSČ, ktorá sa rozhodne a ne-kompromisne postavila za záujmy pracujúcich.

Pracujúci ľud podporil KSČ na veľkom zhromaždení na Staromestskom námestí 21. februára 1948, na zjazde závodných rád, na ďalších manifestačných zhromaždeniach vo všetkých politickej a ekonomickej centrach, v okresných sídlach, podnikoch a závodoch.

V obciach, mestách a závodoch sa utvárali akčné výbory Národného frontu, ktoré sa postavili na obranu výdobytkov národnej a demokratickej revolúcie a za ciele, ktoré prebojúvala Komunistická strana Československa.

Pod tlakom demokratických síl ľudu bol prezident nútenej prijat 25. februára 1948 demisiu buržoáznych ministrov a návrh predsedu vlády Klementa Gottwalda na nové zloženie vlády, ktorá v duchu politiky KSČ doviedla národnú a demokratickú revolúciu do víťazného konca a začala klásiť základy výstavby socializmu v našej vlasti.

Február 1948 overil životoschopnosť politiky Národného frontu ako triedneho zväzku robotníkov, roľníkov a pracujúcej inteligencie. Stal sa dôležitým historickým medzníkom v celom vývoji našej republiky, vo vývoji robotníckej triedy a celej spoločnosti, medzníkom, ktorým datujeme nástup na cestu socialistickej výstavby.

Politický vývoj po oslobodení v Nových Zámkoch nevybočil z rámca celkového vývoja a života celej našej spoločnosti. Kolektív závodu, ktorý bol znárodený v rámci trustu Batových podnikov a neskôr niesol meno Závody 29. augusta so sídlom v Partizánskom, patril v meste a okrese k politicky najvýraznejším a najaktívnejším.

Jadro pracovného kolektívu tvorili robotníci, ostrieľaní v zápasoch v predošlých rokoch, ktorí za pomocí komunistov a prokomunisticky ľavičarsky orientovaných účastníkov odboja proti fašizmu a za Slovenského národného povstania boli zárukou správneho politického vývoja života závodu v rokoch 1945—1948. Ich posteje a konanie neraz ovplyvnili i politický život v meste a okrese.

Revolučná aktivita pracovného kolektívu závodu bola veľká. Ešte v období znárodenia procesu aktívne vystúpili 16. októbra 1945 za poštátnenie priemyslu a bank. (Noviny Slovenský juh, 14. október 1945). Spolu s ďalšími kolektívmi, najmä s pracujúcimi ČSD, ľanovej továrne, elektrárne, paprikového a valcového mlyna, autodielní atď. manifestovali za revolučné premeny v československej ekonomike.

V období narastania rozporov medzi predstaviteľmi buržoáznych strán a KSČ koncom roka 1947 a začiatkom roka 1948 robotnícka trieda v závode pamätaла aj na

prípadnú potrebu obrany. Vtedy sa v závode zúčastnila závodná stráž, neskôr závodná milícia, ktorá vznikla v súlade s vytvorením Ľudových milícii, ktorá vznikla v súlade s februárovom víťazstve pracujúceho ľudu.

Závod už v tom čase patril k popredajúcim hmotnosťiam na Slovensku, ktoré pracovným nadšením a úsilím prekročili nemalou mierou k obrode vojnovu zničenia a následného hospodárstva. Príkladne obstál v plnení hospodárskych úloh dvojročného hospodárskeho plánu v rokoch 1947—1948 a už vtedy dosiahol významné úspechy v národnej súťaži pracovných kolektívov.

DVOJROČNÝ PLÁN — PRVÝ VEĽKÝ PRACOVNÝ ÚSPECH

V znárodenom závode sa v rokoch 1946—1950 stabilizoval stav pracovníkov na vyše 1200 osôb. Dve tretiny osadenstva tvorili pracujúci z mesta, zvyšok z nedalekého okolia. Podrobnejšia štatistika zaznamenala, že v závode pracovalo 739 mužov a 460 žien. V garbiarňach bolo zamestnaných asi 250 pracujúcich, prevažne iba mužov, dve tretiny z celkového počtu viac ako 630 pracujúcich v obuvníckych dielňach tvorili ženy. V gumárii pracovalo asi 50 zamestnancov, v novej prevádzke — v rukavičkárni, ktorú prechodne prenesli z českého pohraničia, našlo zamestnanie vyše 80 mladých pracovníčok. Údržbu strojov zabezpečovalo temer 100 pracovníkov, ostatní boli zamestnaní v riadiacom aparáte, v skladoch a ďalších pomocných útvarech.

Hlavnými výrobnými odbormi bolo spracovanie zvŕškových i spodkových koží, výroba laku, domácej, pánskej a detskej obuvi.

V auguste 1948 začal závod s výrobou pigmentov. Zabezpečoval nimi celú potrebu slovenských garbiarní. Táto výroba bola v tom čase na Slovensku jedinou. Jej význam spočíval v tom, že slovenské garbiarne prestali byť závislé od importu týchto chemikálií.

Z ekonomickejho hľadiska — dvojročný hospodársky plán v rokoch 1947—1948 preveril politickú a pracovnú zdatnosť kolektívu. Pracovný kolektív závodu si počína veľmi dobre a skutočne vzorne. Mimoriadne úspešné výsledky zhodnotil vtedy minister priemyslu vo forme

verejného uznania a podákovania za dobré pracovné výsledky na úseku dodávok najzákladnejších potrieb obyvateľstva — obuvi. Nie div, že verejné uznanie a podákovanie sa vyzdvihovalo ako pracovný výkon, záslužný z hľadiska výstavby štátu a verejného záujmu.

Iniciátormi socialistickej súťaže na jej začiatku boli najmä dva pracovníci Závodu 29. augusta — Jozef Fučík zo závodu v Nových Zámkoch a František Záležák zo závodu v Partizánskom. Obaja zvyšovali dosahované výkony a zaúčali svojich pracovníkov novým pracovným metódam, ktoré svoju originalitu získali do súťaže ďalších jednotlivcov a kolektívov v oboch závodoch, neskôr i v Gottwaldove a inde.

Súťažou urýchli splnenie výrobných úloh, prispeli k zvýšeniu kvality a k vyšším úsporám. Nesporne boli predzvestou ďalších úspechov, ktoré pracovný kolektív dosiahol i v neskorších rokoch strojárskej výroby.

PERSPEKTÍVA PRE ZOČELENÝCH ĽUDÍ

Buržoázne vlády v období prvej Československej republiky nerozvíjali na Slovensku priemysel; zámerne ho udržiavalí ako zaostalú oblasť, nevyčerpateľný zdroj lacných pracovných síl. Na Slovensku neboli dostatok možností zamestnanosti, v dôsledku čoho početné rodiny opúšťali svoje domovy a vlast. Južné Slovensko patrilo priemyselne k pomerne zaostalým oblastiam vôbec.

Po oslobodení Československa Sovietskou armádou, ale najmä po Vítaznom februári 1948, keď zvíťazila robotnícka trieda, vedená KSČ, začala sa industrializácia Slovenska, ktorá mala v záujme rozvoja celého národného hospodárstva posilniť priemysel a tak zabezpečiť zamestnanosť a vzrasť životnej úrovne slovenského ľudu.

V plánoch KSČ a prvej robotníckej vlády nezostalo stranou ani južné Slovensko. V programe rozvoja slovenského priemyslu riešil sa aj ďalší rozvoj Nových Zámkov a miestnej výrobnej jednotky Závodu 29. augusta. Centrálné orgány roku 1950 rozhodli ukončiť v Nových Zámkoch kožiarsku a obuvnícku výrobu a napriek 50-ročnej tradícii zaviesť v závode perspektívnejší strojársky priemysel — výrobu svietidiel.

V tomto období nebola situácia v závode ešte taká

jednoznačná. Tradícia polstoročnej výroby, dlhoročné pracovné vzťahy k výrobným prostriedkom a k samej práci vyvolávali pochopiteľne aj u tvrdých chlapov chvíle väznych úvah, rozhodovania i citových vzplanutí. Starým garbiarom a obuvníkom nemohlo byť jedno, že zrazu majú ukončiť prácu, v ktorej sa cítili doma, ktorou sa preslávili vo svojej vlasti i za jej hranicami a že sa majú učiť novému remeslu a v pokročilom veku začať stáby odznova.

O posledných dňoch polstoročnej histórie výroby kože a obuvi môžu podať najlepšie svedectvo iba tí, čo ich prežili. Preto citujeme slová, ktoré v posledných dňoch likvidácie starej výroby — v auguste 1950 — napísali starí pracovníci závodu:

„Polstoročie práce novozámockých garbiarov bude o niekoľko dní za nami. Novozámocké garbiarne vydobyla si za tento čas dobré meno doma i za hranicami. Ich výrobky boli vyhľadávané v časoch, keď iba najlepšou kvalitou si naši garbiari mohli udržať prácu, aby neboli vytlačení zo svetových trhov. Novozámocký lak sa stal známy na celom svete a bol takmer bez konkurencie. Zásluhu na týchto úspechoch majú všetci rovnakou mierou. Majstri, vedúci i robotníci. Veď garbiarstvo je už také, že každý musí byť vlastne odborníkom, každý musí byť majstrom vo svojej práci. Tu úspech závisí od práce všetkých, pretože dôležitá je práca každého, cez ktorého ruky koža počas výroby prejde. A v tomto boli naši garbiari vzorom. Boli vždy ako jedna rodina, skoro vždy boli vzorom ostatným oddeleniam. Práca ich spojila celkom a dôvera jedného k druhému sa stala po rokoch pevnou ako najtvrdšia oceľ. Áno, keď sa človek pozeral na prácu novozámockých garbiarov, nevدوjak sa mu zdalo, že títo ľudia majú jedno srdce a jednu myšľ.“

Čas mení všetko. V mohutnej prestavbe a výstavbe nášho priemyslu musíme preorientovať výrobu tak, aby slúžila potrebám dneška. Naše hospodárstvo je celoštátne plánované so zreteľom na všetky sektory výroby. Výroba sa usmerňuje podľa svojej dôležitosťi, podľa množstva surovín a podľa potreby jednotlivých výrobkov. Preto budujeme nové závody a v mnohých iných prechádzame na nové druhy výroby.

Keď hovoríme o týchto zmenách, treba vyzdvihnúť jednu krásnu vlastnosť našich garbiarov. Vieme dobre,

ako radi mali svoje stroje, svoje hučiace sudy, svoju vyrobenú kožu. Bola to ich pýcha, bolo to ich všetko. A predsa všetci do jedného vedeli pochopiť vyššie záujmy a i keď s ťažkým srdcom, vzorne a plným tempom sa zapájali do prestavby závodu. Čažké sudy a stroje z mokrých dielní už poodchádzali. Gúľali a prenášali ich ruky garbiarov, tie isté ruky, ktoré dlhé roky nachádzali pri nich prácu. Zamysliac sa na týmto, pochopíme, že toto je možné len preto, že naši robotníci skalopevne veria svojej komunistickej strane, že majú dôveru vo všetky kroky našej vlády, a preto sa neboja odmontovať svoje

stroje. Vedia, že prídu nové stroje, pri ktorých nájdú v práci postupom času nové potešenie. Keď aj tí starší nie celé, ale iste ich deti a budúce generácie. Dobrými pracovnými výsledkami až do posledného dňa sa rozlúčime so starou výrobou. Príde nová, príde Elektrosvit.“

Päťdesiatročné obdobie výroby kože, gumen a obuvi v Nových Zámkoch sa skončilo. Ľudia zasízili, lebo v tých chvíľach sa spomína len v dobrom.

V očiach pracujúcich vzápätí zažiaril pohľad do budúnosti s novou sľubnou perspektívou.

VO SVETE UMELEHO SVETLA — SVIEČKA PREPYCHOM

Prirodnyj jav, ktorý nazývame svetlom, je jednou zo základných podmienok života. Bezprostredne vplýva na nás život, na jeho spôsob a kultúru: 80% informácií, ktoré potrebujeme pri práci i v osobnom živote, získavame pomocou videnia, bez dostatočného množstva svetla sme pozbavení základných zdrojov informácií. Presné videnie je však možné len v tom prípade, ak je dotované dostatočným množstvom svetla. Z týchto dôvodov už na samom začiatku civilizácie sa človek snažil predĺžiť hodiny svojej činnosti vynájdením umeľých zdrojov svetla. Musel skúmať a vysvetľovať podstatu, vznik a aplikáciu svetla, aby ho mohol vyrábať a používať ho.

Mnoho vedcov sa systematicky zaoberovalo touto problematikou. Skúmali vlastnosti vzniku svetla, ale aj jeho fyzikálnu podstatu. Svoje poznatky spájali do rôznych teórií o podstate vzniku svetla. Anglický fyzik Isaac Newton (1642—1727) vytvoril korpuskulárnu teóriu, ktorá považuje svetlo za prúdenie častíc, pričom svetelný lúč predstavuje dráhu pohybu svetelných častíc. V rovnakom prostredí sa častice pohybujú priamočiaro, lúč má tvar priamky.

V tom istom čase holandský fyzik Christian Huygens (1629—1695) považuje svetlo za určity kruh postupného vlnenia, pričom jeho čelo — vlnoplocha — má v kritickej vzdialosti od zdroja svetla tvar roviny. Kolmice k vlnoploche vyznačujú smer, ktorým svetlo postupuje.

Podľa obidvoch týchto teórií možno vysvetliť niektoré zákony optiky, napr. zákon obrazu a pod. Keď potom anglický fyzik James C. Maxwell (1831—1879) doplnil vlnovú teóriu objavom, že svetlo je svojou podstatou

elektromagnetické vlnenie, zdalo sa, že spor o podstatu svetla je rozhodnutý.

Neskoršie sa ukázalo, že niektoré účinky a podmienky vzniku svetla nie je možné vysvetliť ani pomocou teórie. Nemecký fyzik Max Planck (1858—1947) pri štúdiu zákona o spektrálnej žiarivosti vyslovil roku 1900 domienku, že zahriate telo vyžaruje energiu len v určitých dávkach (kvantoch) úmerných kmitočtu vysielaného žiarenia. Platnosť tejto Planckovej teórie potvrdil roku 1905 nemecký fyzik Albert Einstein (1879—1955). Štúdiom uvoľňovania elektrónov v niektorých látkach pôsobením svetla dokázal, že Planckova teória platí nielen pri vyžarovaní svetla zdrojom, ale aj keď sá svetlo šíri voľne priestorom. Elementárne množstvo svetla určitej vlnovej dĺžky si Einstein predstavoval ako prúd rovnakých kvánt energie, ktoré nazval fotónmi.

Kvantová teória teda znova objavila hmotný charakter svetla, i keď v pozmenenej forme. Vlnový charakter svetla neboli tým poprený, pretože okrem niekoľkých výnimiek dobre vysvetľuje podstatu svetla.

Podstata svetla bola vyriešená až na začiatku 20. storočia na základe prác francúzskeho fyzika Luisa de Broglie (1892), rakúskeho fyzika Ervína Schrödingera (1887—1961) a ďalších. Svojimi prácami potvrdili korpuskulárne vlnový dualizmus svetla a vysnili vzťahy medzi vlnovou dĺžkou svetla a hybnosťou, ktorá určuje jeho kvantový charakter.

Svetlo možno stručne charakterizovať ako vlnenie, ktoré sa šíri priamočiaro, je nositeľom energie, pričom pohyb jednotlivých častí energie sa riadi zákonmi kvantovej mechaniky.

Vedci zdôvodňovali podstatu svetla a súčasne prebiehal aj historický zápas o vytvorenie svetelných zdrojov.

Roky 1820—1859 boli obdobím pokusov o vytvorenie

svetelných zdrojov pomocou elektrického prúdu galvanických článkov s akumulátorovými batériami. Týmto prúdom sa nažavoval platinový drôt vo vákuu alebo na vzduchu.

Obdobie rokov 1860—1909 patrilo vzniku uhlíkovej žiarovky, ktorá bola základom vo vývoji svetelného zdroja. Merný výkon tejto žiarovky bol 3 lm/W pri 400 hod. života.

V rokoch 1906—1914 bolo uhlíkové vlákno nahradené vláknom z ľahko taviteľných kovov tantalu a volfrámu. Merný výkon týchto žiaroviek dosahoval hodnotu 10 lm/W pri 800 hod. života.

V rokoch 1914—1934 došlo k rozvoju výroby žiaroviek plnených vzácnymi plynnimi. Použitý volfrám umožnil zvyšovať teplotu špirály a merný výkon žiaroviek nad 12 lm/W pri 1000 hod. života.

Od roku 1934 trvá dodnes obdobie ďalších konštrukčných a technologických úprav, ako je zmenšovanie rozmerov banky žiarovky, automatizácia výroby dvakrát stočenej špirály, kriptónovej náplne. Tieto úpravy zvýšujú merný výkon žiarovky na 14 lm/W pri priemernej dobe života 1000 hod.

V šesťdesiatych rokoch nášho storočia, presnejšie roku 1969, začal sa vývoj žiaroviek s jódovým cyklom (tiež halogénových žiaroviek) so zvýšeným merným výkonom 20 lm/W pri 2000 hodinách života alebo na 30 lm/W a 1500 hodín života. Tieto žiarovky dnes úspešne používame do vysokovýkonných svietidiel 1000—1500 W, napr. do svetlometov.

Historický vývoj výbojkových svetelných zdrojov bol podstatne komplikovanejší a dlhší, kým dosiahol súčasnú úroveň v podobe žiarivky. Začiatocné práce na vývoji žiarivky siahajú až do roku 1600. Špecializácia na svietiacie trubice sa však začína v pravom slova zmysle až od roku 1960, keď Francúz G. Claude prvýkrát verejne predvedol svietiacu trubicu so studenými elektródami, plnenú inertným plynom neón.

Žiarivky, ktoré sú charakteristické ako výbojkové zdroje nízkotlakov, využívajú ultrafialové žiarenie v ortuťovom výboji na premenu na viditeľné svetlo pomocou luminiscenčnej hmoty, nanesenej na vnútornom povrchu trubice.

Do Československa sa až do roku 1949 dovážali žia-

rivkové trubice zo zahraničia. V tomto roku boli vyrobené prvé žiarivky v n. p. Tesla v Holešoviciach. Použitie žiaroviek z hľadiska rozvoja svetelnej techniky má nesmierny význam tak v priemysle, ako aj pri osvetľovaní obytných a spoločenských priestorov.

Ďalšími svetelnými zdrojmi, ktoré kvalitatívne pozmenili úroveň osvetlenia, sú vysokotlakové ortuťové výbojky s luminofórom. Vývoj týchto svetelných zdrojov sa začína v tridsiatych rokoch tohto storočia a ich rozmach sa prejavil hlavne po druhej svetovej vojne.

Oproti nízkotlakovým výbojkovým zdrojom (žiarivkám) ortuťové výbojky s luminofórom, označované aj ako RVL, dosahujú podstatne vyšší merný výkon 40—60 lm/W pri životnosti minimálne 4000 hodín, ktorá sa neustále predĺžuje až na 9000 hodín. Medzi ďalšie výhody týchto zdrojov patrí aj odolnosť proti kolísaniu teploty okolia. Použitie týchto svetelných zdrojov je veľmi široké. Nijaký svetelný zdroj z predchádzajúcej etapy vývoja nemal toľko výhod ako práve ortuťové výbojky. Osvetlenie priemyselných hál, ulíc, baní a iných prieskutstiev si dnes ľahko vieme predstaviť bez aplikácie týchto svetelných zdrojov.

Ich vývoj sa nezastavil. Pridaním niektorých halogenidov a ich prímesí do ortuťového výboja sa zvýšil merný výkon na 70—100 lm/W pri podstatne priažnivejšom farebnom podaní svetelného zdroja. V súčasnom období úspešne aplikujeme tieto tzv. halogenidové výbojky, označované aj ako RVI, s príkonmi 400, 1000, 2000 W.

V ďalšom vývoji výbojkových svetelných zdrojov overujeme vysokotlakové sodikové výbojky, pri ktorých merný výkon dosahuje viac ako 100 lm/W, teda desaťnásobok merného výkonu klasických žiaroviek, 4—5-násobok merného výkonu žiariviek a dvojnásobok merného výkonu klasických ortuťových výbojok.

Vývoj vo výrobe osvetľovacích telies prebiehal v plnej závislosti od svetelných zdrojov. Pravda, kvalitatívne odlišné boli svietidlá — telesá pred vynálezom prvých žiaroviek a po ňom. V poslednom storočí miľovými krokmi rozvoja svetelných zdrojov napredovala aj výroba osvetľovacích telies, ktoré bežne označujeme ako svietidlá.

Symbolom umelého svetla bola odjakživa sviečka. S jej používaním sa spája v našich predstavách výroba

osvetľovacieho telesa — jednoduchého alebo viacramenného svietnika, zhotoveného z farebných a ušľachtilých kovov. Svietnik spĺňal viaceru funkciu; okrem estetickej funkcie mal slúžiť na efektívnejšie využitie svetla sviečky odrazom. Podobne aj neskôr misky, aké si zásobníky energie svetelného zdroja. Svojou jednoduchosťou boli účelné práve tak ako rovnako staré a do súčasnosti aktuálne kahance, lampáše, petrolejky, lucerny a pod. „Obal“ ich svetla spĺňal v podstate ten istý účel ako dnešné teleso žiarivkového alebo výbojkového svietidla. Aj svietidlá podliehajú móde.

Výroba osvetľovacích telies musí byť dômyselná. Všetky osvetľovacie telesá museli predovšetkým slúžiť svojmu účelu; usmerňovať svetelný lúč určeným smerom, ochraňovať ho pred poveternostnými vplyvmi, získať zo svetelného zdroja maximum praktického využitia.

Po tom, čo uzrela svetlo sveta žiarovka, vývoj svietidel sa načisto zmenil. Začal sa orientovať na nové svetelné zdroje a v neskôr desaťročiach sa rýchlo prispôsoboval novým a novším zdrojom.

Na začiatku aplikácie žiarovky tvorila osvetľovacie teleso k tomuto zdroju ákasi primitívna objímka, mechanická časť, ktorá spájala zdroj svetla s vedením elektrického prúdu a zachytávala ho na určitom mieste. Už v našom storočí sa postupne dotváralo svietidlo na taký výrobok, ako ho poznáme aj v súčasnosti: obsahujúce základnú elektromechanickú časť, vlastné telo svietidla a potom tienidlo, kryt, prípadne ďalšie menej funkčné časti, rôzne ozdoby, najmä na bytových svietidlách a svietidlách do spoločenských miestností.

Tvar telesa vyplýval z požiadaviek prostredia, v ktorom sa svietidlo malo používať, a z podmienok, za ktorých sa mali lepšie uplatniť jeho svetelnotechnické vlastnosti.

Rôznych variácií skvalitňovania elektromechanických a svetločinných častí bolo stále viac a viac. Každé prostredie, každé účelné využitie telesa si vyžadovalo osobitné riešenie nielen telesa, ale aj tienidla a krytu. Raz prevažovala požiadavka estetiky, inokedy prevádzkovej bezpečnosti.

So zvyšujúcimi sa požiadavkami na svetlo vzrástala aj úroveň elektromechanických a svetločinných častí svietidel. Vývoj dospel k širokému sortimentu svietidel, ktorý do dnešných čias len v n. p. Elektrosvit dosiahol

temer 650 typov, z ktorých je v súčasnom období živých viac ako 330 výrobkov.

K funkčnej a estetickej stránke svietidla prispeli v posledných rokoch vhodne použité materiály na výrobu telies a tienidel, najmä kombinácie kovov a umelých hmôt, ako aj nové kryty na svietidlá z organického skla.

Žiarivkové svietidlá, ktoré sa u nás zavádzali prakticky až po oslobodení, tiež prekonali vývoj. Výroba telies prešla od jednoduchých holých liniek cez ďalšie technické a esteticko-účelové zlepšenia, ktoré spočívali v obaľovaní telies krytmi, žiariviek clonkami a mriežkami z kovových materiálov a neskôr aj z umelých hmôt.

Technicky vyššie štadium výroby osvetľovacích telies v sortimente žiarivkových svietidel predstavujú veľkoplošné a vaničkové svietidlá. Súčasným vrcholom vo výrobe svietidel sú svietidlá na stropy a tzv. klimatizačné svietidlá, vytvárajúce integrované stropné obvody. Integrované osvetľovacie telesá — svietidlá majú prednosti v tom, že spĺňajú zvýšené nároky na intenzitu osvetlenia a zároveň predstavujú prvky vodiace vzduch.

Výrobu osvetľovacích telies pre výbojkové svietidlá charakterizuje účel, estetika, vysoká úroveň elektromechanických a svetločinných častí.

Výrobou svietidel v ČSSR sa ešte aj dnes zaoberá asi 120 organizácií. Veľký počet z nich tvoria drobní výrobcovia v rámci miestneho hospodárstva. Táto roztriedenosť výroby svietidel pochádza jednak z prekonaného stavu súkromnej kapitalistickej výroby a živnostenskej činnosti, v iných prípadoch vznikla pri utváraní organizácií miestneho hospodárstva v záujme zabezpečenia výroby svietidel na osobitné špeciálne účely, ktorých potreba je len sporadická, výroba veľmi nízka, neumožňujúca vhodnú a dostatočnú sériovosť.

V prevažnej väčšine organizácií predstavuje výroba svietidel okrajovú hospodársku činnosť, ktorá postupne zaniká. Pozoruhodnejšie a potrebnejšie svietidlá, ktorých výrobu neprebrali významnejší výrobcovia, postupne preberajú príslušné výrobo-hospodárske organizácie. V súčasnosti možno pozorovať ďalšiu koncentráciu výroby svietidel, organizovanú a plánovanú činnosť s patričnými technickými i ekonomickými dôsledkami na výrobky a rozvoj odboru svetelnej techniky.

Možno preto konštatovať, že v ČSSR medzi význam-

podniky na výrobu svietidiel patria predovšetkým závod Strojsmalt v Brne, výrobné družstvo Napako v Prahe, Lustry v Kamenickom Šenove, Osvetľovacie sklo vo Valaškom Meziříčí a Elektrosvit v Nových Zámkoch, ktorých hospodárska činnosť zabezpečuje národochospodársku potrebu širokým sortimentom svietidiel.

Na bohatej skladbe sortimentu svietidiel sa Strojsmalt v Brne zúčastňuje predovšetkým výrobou zdravotníckych svietidiel a žiarivkových svietidiel pre spoločenské priestory. Napako v Prahe výrobou bytových žiarivkových svietidiel do spoločenských miestností, n. p. Lustry v Kamenickom Šenove vyrába luster, teda svietidlá do bytov a spoločenských miestností a Osvetľovacie sklo vo Valaškom Meziříčí rôzne druhy žiarivkových dekoratívnych svietidiel.

Na čele týchto výrobkov stojí n. p. Elektrosvit v Nových Zámkoch, ktorý predstavuje mohutnú technickovýrobnú základňu. Koncentráciou a objemom produkcie i technickou úrovňou výrobkov patrí medzi najväčších a dnes už uznávaných výrobcov v celej Európe.

Súčasný rozvoj svetelnej techniky zaručuje dostatočné množstvo svetla, ktoré potrebujeme pri práci. Dnes si ľahko vieme predstaviť život bez elektriny, keď umelé svetlo poskytvala len sviečka.

Plameň sviečky dnes vôbec nespĺňa požiadavky a potreby človeka. Iba zriedka, v úsilí utvoriť si mimoriadnu atmosféru prostredia, siahne ku sviečke, neuvedomujúc si, že sviečka — jej plameň a svetlo je v porovnaní s modernými svietidlami skutočným prepachom. Za celý svoj život poskytne sviečka v cene 1 Kčs svetlo v hodnote 24 lumenodín. Za tú istú hodnotu nám súčasné žiarivkové svietidlo vrátane ceny svietidla a spotreby elektrickej energie poskytne svetlo v množstve až 50 000 lumenodín.

ZRODIL SA NOVÝ PODNIK — ELEKTROSVIT

Nedopátrali sme sa človeka, v hľave ktorého skrso tento poetický, ale aj technický a reálny názov, ktorý je pojmom nielen v celej ČSSR, ale aj za jej hranicami.

Prvý národný podnik v ČSSR tohto mena je starší ako

novozámocký závod. Predpokladom jeho vzniku boli politické a ekonomicke premeny po druhej svetovej vojne, znárodnenie priemyslu a ďalších odvetví národného hospodárstva a konfiškácia majetku osôb, ktoré sa nepriateľsky zachovali voči Československej republike v období pred druhou svetovou vojnou a počas nej.

Konkrétnym právnym predpisom o zriadení národného podniku Elektrosvit so sídlom v Brne bola vyhláška ministra priemyslu č. 622 zo dňa 9. apríla 1947 (uvezená v čiastke 92 Úradného listu Československej republiky zo dňa 18. júna 1947), ktorou bol zriadený národný podnik Elektrosvit. Jeho sídlom bolo Brno.

Národný podnik bol podriadený ústrednému orgánu — ministerstvu pre kovošpracujúci a strojárenský priemysel. Mal zabezpečovať podľa ministrovho rozhodnutia výrobu, opravu, nadobúdanie a odbyt elektrických svietidiel, elektrických prístrojov a elektroinstalačného materiálu v znárodnených a skonfiškovaných podnikoch, ktoré boli včlenené do nového národného podniku Elektrosvit, ako aj vykonávať živnostenské a iné oprávnenia. Súčasne minister rozhodol, že československý štát prevádzka ku dňu 1. januára 1946 na národný podnik Elektrosvit majetkovú podstatu podniku ERWR—REO—SEZ — Severočeských elektrotechnických závodov so sídlom v Šluknove.

Neskoršimi opatreniami ústredných štátnych orgánov pribudli k pôvodnej majetkovej podstate ďalšie prostriedky znárodnených alebo skonfiškovaných súkromných fíriem a s nimi i ďalší okruh výrobných programov v podstate povahy odboru svetelnej techniky.

Do národného podniku Elektrosvit boli začlenené tieto skonfiškované alebo znárodnené závody a prevádzky:

- fa Ing. A. de Witt v Brne, Václavská 4,
- fa Adolf Rössler, lisovňa kovov, Dolní Poustevna,
- fa EGO Arnošt Göszer, Mikulovice,
- fa Jan Pujman, Nové Ransko,
- fa Antonín Dvořák, Znojmo,
- fa Továreň divadelných, osvetľovacích a strojových zariadení, elektrických strojov a prístrojov, Anton Vohralík, Praha-Libeň,
- fa Lumen, továreň novodobých osvetľovacích elektrických prístrojov, Hajský a spol., Chomutov,

- fa Svetlotechna, H. Pavličková, Znojmo,
- fa A. Schultze, Jiřetín,
- fa CEAG, spoločnosť pre banské lampy, Wehner a spol., Svatobořice.

Tažisko hospodárskej činnosti podniku bolo v závode v Šluknove napriek tomu, že sídlom nového národného podniku Elektrosvit bolo Brno.

V rokoch 1949—1950 bol vybudovaný nový závod v Ždániciach. To umožnilo prvú, i keď čiastočnú koncentráciu roztriedenej a neekonomickej výroby svietidiel v novom závode. Táto okolnosť, ako aj poloha Ždáníc bola podnetom na nové opatrenie ministra zo dňa 25. júla 1949, ktorým vo forme dodatku k pôvodnej zriaďovacej listine rozhodol o zmene sídla národného podniku Elektrosvit s účinnosťou od 1. januára 1950 v prospech Ždánic, na základe čoho sa nový závod stal súčasne základným závodom podniku.

Tento vývoj v organizácii technickovýrobnej základne uzatvára prvú etapu existencie národného podniku Elektrosvit.

Po februárovom víťazstve pracujúceho ľudu roku 1948 si politický a ekonomický pokrok v celej republike žiadal primerané vyrovnanie úrovne priemyslu na Slovensku s úrovňou v českých krajinách; južné Slovensko bolo v porovnaní s inými časťami Československa priemyselne zaostalo oblasťou. Preto bolo v popredí záujmu ústredných politických a štátnych orgánov. Zvažovala sa perspektíva kožiarnej, gumárenskej a obuvníckej výroby v Nových Zámkoch a keďže nesľubovala dostatočné zabezpečenie rozvoja a pracovných príležitostí, najmä aj s ohľadom na začaté združstevňovanie poľnohospodárstva, bolo rozhodnuté, aby sa do novozámockého závodu presunul strojársky priemysel.

Na realizovanie tohto opatrenia ústredných orgánov sa uskutočnili roku 1950 početné rokovania o likvidácii starej výroby, ale predovšetkým o príprave novej strojárskej výroby.

V tom čase, keď sa likvidovala výroba kože, gumen a obuvi, desiatky pracovníkov z Nových Zámkov sa zúčastnili na školeniach v závodoch Elektrosvit v českých krajinách, aby získali praktické skúsenosti.

Jedným z posledných opatrení, zabezpečujúcich rozhodnutie ÚV KSČ a vlády, boli výsledky rokovania dňa

19. septembra 1950 na Oblastnom riaditeľstve kovo-výrobných a strojárenských závodov na Slovensku, kde sa rozhodlo, že novozámocký závod Závody 29. augusta v Partizánskom sa od 2. októbra 1950 pričlení k n. p. Elektrosvit so sídlom v Ždániciach. Súčasne sa malo sídlo podniku preniesť do Nových Zámkov. K tomuto termínu mal národný podnik Elektrosvit okrem základného závodu v Ždániciach ďalších 6 pobočných závodov — v Brne, Svatobořiciach, Mikuloviciach, Znojme, Šluknove a Chomutove.

Vrcholným aktom, potvrdzujúcim zmeny v rámci národného podniku Elektrosvit, bolo opatrenie ministra priemyslu Gustáva Klimenta č. 149824/50-V-IV-1 zo dňa 12. decembra 1950, ktorým podľa § 7 zák. č. 103/1950 Zb. pozmenil s platnosťou od 2. októbra 1950 sídlo a základný závod n. p. Elektrosvit takto: sídlo — Nové Zámky, základný závod — Nové Zámky.

Toto opatrenie — táto listina je rodným listom národného podniku Elektrosvit v Nových Zámkoch.

Vyrovnanie medzi n. p. Elektrosvit v Nových Zámkoch a Závodmi 29. augusta v Partizánskom sa uskutočnilo neskôr — až 3. augusta 1951 dohodou o prevode, podľa ktorej Závody 29. augusta v Partizánskom previedli dňa 2. októbra 1950 majetkovú podstatu v prospech predtým podriadeného závodu n. p. Elektrosvit. Pozostávala zo základných prostriedkov, najmä pozemkového majetku a stavieb, ktorých celková hodnota včítane niekoľkých ďalších investícií predstavovala v tom čase 10 439 116 Kčs.

V krátkom čase existencie n. p. Elektrosvit v Nových Zámkoch sa uskutočnili ďalšie zmeny a presuny vo výrobnotechnickej základni podniku. Malé a nerentabilné prevádzky sa začlenili do iných organizácií, strojové zariadenie zo závodov v Ždániciach, Šluknove a Mikuloviciach sa inštalovali v základnom závode v Nových Zámkoch. Počnúc rokom 1951 predstavoval n. p. Elektrosvit v Nových Zámkoch výrobnú a hospodársku jednotku s pobočnými závodmi v Brne, Svatobořiciach, Znojme a Chomutove.

Výrobné programy závodov, ktoré sa v tom čase predeliili iným organizáciám, sa v podstate prenesli do základného závodu v Nových Zámkoch. Dbalo sa predo-

všetkým na to, aby sa zachovala kontinuita výroby a plnenie dodávok aspoň základných sortimentov.

Prevod výrobných programov z nehospodárnych prerádzok a závodov, vyčleňovaných v rokoch 1950—1951 z národného podniku Elektrosvit, bol ďalším krokom koncentrácie výroby svietidiel, ktorá v krátkom čase utvorila zo základného závodu v Nových Zámkoch centrum výrobnej a hospodárskej činnosti, základňu neskôršieho gestorstva podniku v odbore svietidiel a vedúceho postavenia vo svetelnej technike.

Zaujímavá situácia sa vytvorila okolo riadenia n. p. Elektrosvit. Ešte pred zriadením n. p. Elektrosvit v Nových Zámkoch, teda v rokoch, keď základnými závodmi podniku boli závody v Šluknove a neskôršie v Ždániciach, výrobo-hospodársku jednotku viedlo podnikové riaditeľstvo, ktoré malo svoje odlúčené sídlo v Brne. Ešte aj v prvých mesiacoch zriadenia n. p. Elektrosvit v Nových Zámkoch sídlilo podnikové riaditeľstvo v Brne na Jeřábkovej ulici. Až po niekoľkých mesiacoch splynulo s vedením základného závodu, priblížilo sa k výrobnej základni a prestáhlo sa do Nových Zámkov. Aj táto skutočnosť bola prejavom zvýraznenia podnikovej úrovne novozámockého závodu.

Uvedený stav však trval prakticky iba dva roky. V decembri 1952 bol opatrením ministra ľažkého strojárstva zriadený národný podnik Elektrosvit so sídlom v Brne (v skutočnosti teda už druhý raz), ktorému boli podriadené výrobné závody v Čechách a na Morave, a to závod v Brne, Svatobořiciach a ďalej závody v Karlových Varoch-Bohaticiach a závody banskéj služby v mestách Ostrava a Teplice-Lázně. Podnik mal vzniknúť 1. januára 1953.

Toto ministerské opatrenie bolo dôležitým a významným zásahom do technickovýrobnej základnej organizácií na úseku výroby svietidiel. Dňa 1. januára 1953 sa utvorili v Československu dva národné podniky rovnakého názvu, národný podnik Elektrosvit v Nových Zámkoch s jediným, ale kapacitne najvýznamnejším závodom, a národný podnik Elektrosvit v Brne so štyrmi pobočnými závodmi.

Časté zmeny v technickovýrobnej základnej organizácii, zabezpečujúcich výrobu svietidiel, boli hľaním optimálnej organizačnej formy na upevnenie a zvýšenie

technickej úrovne výrobkov. Zväzky, vyplývajúce zo spolupráce pracujúcich oboch národných podnikov, odborová spolupatričnosť a perspektívnejšia technickovýrobná základňa n. p. Elektrosvit v Nových Zámkoch zohrávali čoraz významnejšiu úlohu.

Pri ďalších zmenách v technickovýrobnej základnej československého priemyslu bol n. p. Elektrosvit v Nových Zámkoch opatrením ministra automobilového priemyslu a poľnohospodárskych strojov č. S/3430/58 zo dňa 10. marca 1958 určený za vedúci podnik a nadriadený orgán národného podniku Elektrosvit v Brne. Týmto opatrením a z neho vyplývajúcimi vzťahmi k podriadenému n. p. Elektrosvit v Brne a k jedinému nadriadenému orgánu — ministerstvu dosiahol n. p. Elektrosvit v Nových Zámkoch úroveň stredného článku riadenia výrobo-hospodárskej jednotky.

Ani táto organizačná štruktúra a forma riadenia dlho netrvala. Minister všeobecného strojárstva opatrením zo dňa 19. decembra 1960 č. M/106511/60 zlúčil dňa 1. januára 1961 národný podnik Elektrosvit v Brne s n. p. Elektrosvit v Nových Zámkoch a súčasne rozhodol, že n. p. Elektrosvit v Brne zaniká dňom 1. januára 1961 a jeho majetok a zväzky prechádzajú ná. p. Elektrosvit v Nových Zámkoch.

Týmto opatrením sa postavenie n. p. Elektrosvit v Nových Zámkoch navonok nezmenilo. Zachoval si úroveň výrobo-hospodárskej jednotky a ako jediný národný podnik riadil svoj základný závod v Nových Zámkoch, ďalej pobočné závody:

- v Svatobořiciach,
- v Brne so sídlom na Václavskej ulici a niekoľkými prevádzkami v okrajových častiach mesta Brna — v Tuřanoch a Horných Heřspiciach,
- v Karlových Varoch-Bohaticiach
- a dva závody banských služieb — v mestách Teplice-lázně a Ostrava.

V rámci nového usporiadania československej ekonomiky roku 1965 sa utvoril nový stredný článok riadenia a n. p. Elektrosvit v Nových Zámkoch bol začlenený do novej výrobo-hospodárskej jednotky — OMNIA — spojených strojární na čele s generálnym riaditeľstvom so sídlom v Bratislave. OMNIA ako štátna hospodárska organizácia bola zriadená 1. júla 1965 a prevzala funkciu

riadiaceho článku medzi podriadenými národnými podnikmi a nadriadeným orgánom — Ministerstvom všeobecného strojárstva.

Názov organizácie bol neskôr pozmenený na Strojsmalt, spojené strojárne a smaltovne, generálne riaditeľstvo, Bratislava. Vystihuje výrobnú náplň národných podnikov výrobo-hospodárskej jednotky, ktorá má povahu strojárskej výroby a výroby kovového spotrebného tovaru.

Do organizačnej štruktúry technickovýrobnej základne n. p. Elektrosvit zasiahlo už iba opatrenie nadriadeného orgánu, v zmysle ktorého bol brniansky závod 1. januára 1967 delimitačnou dohodou prevedený do priamej podriadenosti generálneho riaditeľstva.

Od tohto času pozostáva n. p. Elektrosvit v Nových Zámkoch z týchto základných organizačných jednotiek: — zo základného závodu v Nových Zámkoch a pobočných závodov vo Svatobořiciach, Karlových Varoch-Bohaticiach, Tepliciach-láznach a Ostrave.

Napriek početným organizačným zmenám sa na čele hospodárskeho vedenia novozámockého závodu a podniku Elektrosvit vystriedali iba traja vedúci pracovníci.

Prvým riaditeľom závodu Elektrosvit v Nových Zámkoch od jeho zriadenia bol Antonín Dvořák, bývalý súkromný podnikateľ a vlastník znárodnejenej firmy v Znojme. Bol schopným riadiacim pracovníkom; napriek krátkemu, asi dvojročnému pôsobeniu si vydobyl pre svoje príkladné ľudské vlastnosti dobrú povest. Tažká zákerňa choroba podlomila jeho zdravie a pomerne v mladom veku opustil kolektív závodu.

Po premiestnení sídla podnikového riaditeľstva z Brna do Nových Zámkov pôsobil vo funkcií riaditeľa podniku František Jirout. Bol skúseným organizátorom a vynikajúcim odborníkom v strojárstve. Osobne sa pričinil o úspešný rozbeh novej výroby a položil základy jej ďalšieho rozvoja.

Súčasne s opatrením a zriadením n. p. Elektrosvit v Brne a utvoreniem dvoch národných podnikov pod názvom Elektrosvit bol rozhodnutím Ministerstva ľažkého strojárstva zo dňa 27. januára 1953 č. 1623/6 HS/K s účinnosťou od 1. januára 1953 poverený vedením národného podniku v Nových Zámkoch terajší jeho riaditeľ Jozef Mesároš.

SVIETIDLÁ SÚ NAŠÍM CHLEBOM

Výroba svietidiel bola u nás v prvých rokoch po oslobodení rozriešená v malých závodoch a prevádzkach v súkromnom vlastníctve. Znárodenie alebo konfiškácia týchto súkromných jednotiek boli prvým krokom k utvoreniu predpokladov na rozvíjanie tohto odvetvia priemyslu, na neskôr koncentráciu a zvýšenie technickej úrovne výroby.

Pôvodné zriadenie n. p. Elektrosvit so sídlom v Brne a neskôr vývoj v organizácii technickovýrobnej základne boli výraznými medzníkmi na cestu ďalšieho úsilia — zabezpečovanie národochospodárskej potreby svietidiel. Národný podnik Elektrosvit v Nových Zámkoch bol najvýraznejším nositeľom a predstaviteľom daných úloh. Jeho funkcia pribúdajúcimi rokmi rástla a vytvorila z neho najvýznamnejšiu organizáciu na úseku výroby svietidiel pre vonkajšie priestory, priemyselné objekty, ale aj ďalšie účely, ako bytové, nebezpečné a náročné prostredie atď.

Novozámocký závod sa na prevzatie novej strojárskej výroby pripravoval už pred oficiálnym termínom jej zavedenia — pred 2. októbrum 1950. Vo viacerých závodoch Elektrosvitu v Čechách a na Morave sa zapracúvali a zaškolovali novozámockí technici a robotníci. Súčasne sa robili prípravy na výmenu a zabezpečenie nových strojov a strojových zariadení na výrobu svietidiel.

Prvou výrobňou, v ktorej sa začala strojárska výroba, bola výroba bakelitových svietidiel. Z českých závodov sa prevzala potrebná dokumentácia, prípravky, formy a nástroje so zabehnutými typmi bytových a priemyselných svietidiel.

Medzi prvé prevzaté a vyrábané svietidlá z bakelitu patrili stropné a nástenné svietidlá. Bakelit patril v tom čase ešte k pomerne progresívnej umelej hmote. Svietidlá s matnými tienidlami tvorili široký sortiment a používali sa najmä do kuchýň, predsienei, kúpeľní a ďalších viedľajších miestností bytov a pod.

Ešte roku 1950 sa začalo s výrobou svietidiel z umelej hmoty na použitie v priemyselných objektoch, a to najmä žiarivkových svietidiel 60, 100 a 200 W, ďalej dvoch typov kancelárskych hadicových stolových lámip.

Súčasne sa zakladala dnešná rozsiahla výroba svietidiel z kovových telies, ktoré najvýraznejšími reprezentantmi boli žiarivkové svietidlá. Medzi prvými svietidlami spoločenských a kancelárskych miestností možno spomenúť 1×20 , 25 a 40 W a 2×20 , 25 a 40 W a priemyselné žiarivkové svietidlá 1×40 , 2×40 a 3×40 W.

Výrobný program, prevzatý zo závodov Elektrosvit v Šluknove, v Ždániciach a v Znojme, sa v Nových Zámkoch rýchlo udomácnil. Jeho sortiment sa od roku 1951 postupne rozširoval o žiarovkové svietidlá na vagóny ČSD, kľové svietidlá na obrábanie stroje a o niektoré ďalšie druhy.

Dielne, ktoré prvé začali s novou výrobou, postupne sa rozrastali, dopĺňovali a kompletizovali, vytvárala sa ich neskoršia podoba. K lisovni umelých hmôt a kovových svietidiel s galvanovňou a lakovňou pribudli dielne na automatické obrábanie kovov a montážne dielne. Príkladná spolupráca a pracovné nadšenie robotníkov a technikov prekonávali začiatok ľažkosti vo výrobe, prispeli k zdokonaľovaniu v novej technike, k postupnému získaniu vlastných skúseností, obohateniu sortimentu výrobkov novými druhmi, novými typmi.

V prvých rokoch nemal základný závod technickú rozvojovú základňu. Chýbalo oddelenie vlastného vývoja a konštrukcie. Preto bol závod závislý na technickej základni v Brne. V dôsledku toho sa v prvých rokoch vyrábali v Nových Zámkoch iba prevzaté typy svietidiel, v podstate technickovýrobne pripravené mimo Nových Zámkov. Zárodky neskoršej technickorozvojovej činnosti bolo vidieť v práci zameranej na usporiadanie a zjednotenie prevzatej dokumentácie a na technologickú pomoc a spoluprácu v rámci výrobnej činnosti.

Po utvorení dvoch národných podnikov — v Brne a v Nových Zámkoch — začala sa aj v Nových Zámkoch od roku 1953 cieľavedomejšie vytvárať tvorivá technická základňa. Prechodom a základnou fázou takejto činnosti boli konštrukčné zmeny niektorých vyrábaných svietidiel. Na úspešné výsledky tejto činnosti nadväzoval vývoj a konštrukcia nových typov. Tak sa napíňal cyklus ucelenej technickej činnosti od vývoja cez konštrukciu a technologickú prípravu výroby až po realizáciu. Z prvých výrobkov vyvinutých v tunajšom závode boli kan-

celárske žiarivkové svietidlá 1×20 , 25 a 40 W a 2×20 , 25 a 40 W na strop a na záves.

Významné miesto — z technického a objemového hľadiska — predstavovala výroba 3×40 W žiarivkových svietidiel na osvetlenie ulíc a verejných priestranstiev a 8×20 W žiarivkových parkových svietidiel.

Na sklonku päťdesiatych rokov a neskôr sa podnik výrazne orientoval na svietidlá s použitím výbojok ako svetelných zdrojov. Nové smery vývojovej a konštrukčnej práce na osvetľovacích telesách, nové tvary, línie i svetelnotechnické vlastnosti ešte aj v súčasnosti znamenajú výraznú etapu vo výrobe svietidiel.

Celý vývoj tohto druhu svietidiel už zabezpečovala dostatočne vybudovaná základňa vysokoškolský a stredoskolský odborne vzdelaných technikov vedeckovýskumnnej základnej a technického úseku, a to nielen pre základný závod, ale aj pre pobočné výrobné závody. V súvislosti s výrobou výbojkových svietidiel bola to predovšetkým technická príprava pouličných výbojkových svietidiel pre závod v Karlových Varoch-Bohaticiach, ktorý sa v začiatkoch v prevažnej miere podieľal na výrobe výbojkových pouličných svietidiel. V základnom závode v Nových Zámkoch sa výroba orientovala na celý sortiment výbojkových svietidiel pre priemysel a na parkové výbojkové svietidlá 1×125 a 1×250 W.

V päťdesiatych rokoch bola podstatná časť výroby žiarovkových svietidiel nahradená intenzívnejšími a progressívnejšími žiarivkovými svietidlami, ďalšie desaťročie uprednostnilo ešte kvalitnejšie a intenzívnejšie svetlo výbojok. Každá táto epocha si vynutila nové technické riešenia, nové tvary svietidiel na zvýšenie a vhodné uplatnenie svetelnotechnických vlastností nových zdrojov.

Zmeny a pokrok priniesli i nové použité materiály. Sortiment bakelitových svietidiel bol rozšírený o ďalšie druhy svietidiel, lisovaných z termoplastov, ktoré zvýšili vzhľadové vlastnosti výrobkov. Klasický materiál telies — plech, odliatky zo sivej liatiny a pod., boli nahradené odliatkami z hliníka. Lisované tienidlá z čireho a matného skla na žiarovkových svietidlách nahradili na žiarivkových a výbojkových svietidlách kryty z tzv. organického skla z polymethylmetakrylátov, ktoré

predstavujú súčasný vrchol s patričnými svetelnotechnickými, estetickými i ekonomickými výsledkami.

Prechod na nové, technicky a kvalitatívne odlišné skupiny výrobkov znamenal v každom období temer revolučné zmeny, vyvolávajúce nemaľ ohlas v odberateľskej a spotrebiteľskej verejnosti.

Mimoriadny ohlas vyvolala napr. výroba žiarivkových svietidiel a osvetlenie týmto novými výrobkami hlavného — Gottwaldovho námestia v Nových Zámkoch a niektorých ďalších križovatiek. Ich technická príprava sa skončila roku 1956 a ako potvrdzuje článok *Nové Zámky* v žiarivkovom osvetlení, uverejnený v podnikovom časopise Elektrosvit dňa 30. novembra 1956, technická príprava výroby týchto svietidiel sa neobišla bez ťažkostí. Kolektív technikov, prototypovej a výrobnej dielne vynaložili nemalé úsilie a vykonali veľa práce v nadčase, aby vyrobili dostatok prvých žiarivkových svietidiel na osvetlenie námestia nášho mesta. Prvá výroba svietidiel bola vyrobená a namontovaná so zámerom odskúšania v praktickom prostredí. Napriek ťažkostiam v meste zasvetili prvé žiarivky.

Podnik Elektrosvit sa významnými výrobkami prezentoval vo svojom meste v neskoršom období ešte niekoľko ráz. Medzi ďalšie novinky svetelnej techniky patrili výbojkové svietidlá a niektoré špeciálne typy svietidiel na vonkajšie osvetlenie, ako boli tzv. dáždники — skupiny výbojkových zdrojov na špeciálne upravenom vysokom stožiari, ďalej tzv. montrealské svietidlá na osvetlenie parkov a pod.

Za 25 rokov strojárskej výroby sa v n. p. Elektrosvit v Nových Zámkoch výrobný sortiment svietidiel naplnil a ustálil.

Základné skupiny výrobkov:

- žiarovkové svietidlá z umelých hmôt do bytov, spoločenských miestností a kancelárií,
- kovové svietidlá s kombináciou umelej hmoty so žiarivkami na použitie v bytoch, spoločenských miestnostiach a na niektorých pracoviskách,
- žiarovkové svietidlá s vyššími príkonmi pre priemysel, vyrobené z umelých hmôt a zo zliatin hliníka,
- žiarivkové svietidlá z kovových telies, kombinované

umeľou hmotou s využitím pre priemysel; od najjednoduchších až po najťažšie prevádzky,

- výbojkové svietidlá pre priemyselné prevádzky,
- svietidlá na vonkajšie osvetlenie, najmä na osvetlenie ulíc, námestí, parkov a pod., ako aj svietidlá z kovo-vých telies s použitím žiaroviek, žiariviek a výbojok ako svetelných zdrojov,
- účelové svietidlá pre koľajové vozidlá, najmä železničné vagóny, autobusy a trolejbusy s použitím žiaroviek a žiariviek,
- špeciálne žiarovkové, žiarivkové a výbojkové svietidlá pre nebezpečné a náročné prostredie,
- jednoúčelové svietidlá na miestne osvetlenie, ako napr. na osvetlenie strojových zariadení, pracovných ploch a pod.

Podnik plne zabezpečuje širokým sortimentom i objemom výroby národnohospodársku potrebu na úseku vonkajšieho a priemyselného osvetlenia i viaceré oblasti špeciálneho (nebezpečného a náročného) osvetlenia. Je najväčším výrobcom svietidiel v ČSSR a plní funkciu gestora v odbore 348. V európskom meradle predstavuje organizáciu s najväčšou koncentráciou výroby svietidiel.

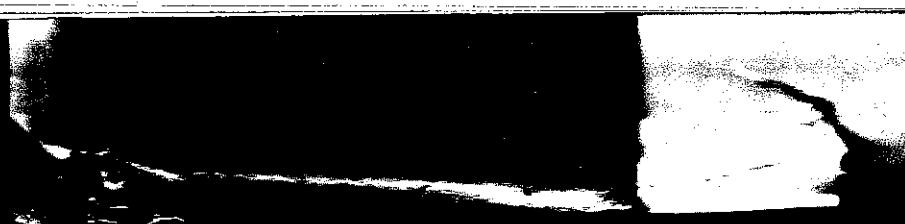
CHLADNIČKY — VÝZNAMNÝ VÝROBNÝ PROGRAM

Hoci výroba svietidiel predstavovala v minulosti rovnako ako v súčasnosti prvoradý výrobný program, významné miesto v novozámockom závode Elektrosvit zaujíma aj výroba chladničiek.

Rok 1953 treba považovať za významný medzník existencie závodu a podniku, pretože bol nielen rokom konkrétnych začiatkov budovania technickej základnej a technickej tvorivej činnosti na úseku vývoja a konštrukcie výrobkov, ale aj rokom, v ktorom podnik získal právo výroby domácich absorpčných chladničiek.

Koncom roka 1953 rozhodol nadriadený orgán preniesť výrobu chladničiek zn. Maneta s obsahom 60 l zo závodu Továrne na chladničky v Zlatých Moravciach do základného závodu Elektrosvit v Nových Zámkoch.

Začiatočné obdobie výroby chladničiek v našom závode možno rozdeliť do dvoch etáp. V prvej etape sa ešte

v decembri 1953 rozbehla výroba kompletných skriň a konečná montáž chladničiek. V druhej etape sa rozbehla výroba chladiacich apparátov, ktorá si vyžiadala náročnejšie organizačné i kádrové riešenia, intenzívnu prípravu zváračov, utvorenie nových kapacít a zladenie materiálnych i osobných predpokladov v celok, schopný dobre zvládnuť nové, technicky pomerne náročné úlohy. Výroba chladničiek kládla zvýšené úlohy predovšetkým na konštruktérov a výrobcov nástrojov. Od ich práce záviselo splnenie úloh v stanovených termínoch a postup prác, vyplývajúci z delimitácie a dočasnej spolupráce medzi zúčastnenými organizáciami, ktorá mala zabezpečiť nerušené dodávky.

Pracujúci nášho závodu sa úspešne zhstili i tejto nemalej úlohy. V krátkom čase pozoruhodne rozvinuli výrobu chladničiek. Technická úroveň nových výrobkov, nesúcich názov Elektrosvit, si za niekoľko rokov vydobyla plné uznanie u spotrebiteľov.

Je pravda, že v začiatkoch výroby chladničiek bol závod odkázaný na vývoj a konštrukciu n. p. Kovotechna v Piešťanoch. Tento podnik vyvinul 60 l chladničku typu 397 na elektrinu a plyn, ktorá ako prvá niesla názov podniku Elektrosvit a jej výroba sa začala v 2. polroku 1955.

Výroba nových chladničiek typu Elektrosvit rástla z roka na rok. V prvom roku výroby chladničiek v novozámockom Elektrosvite — roku 1954 sa vyrabilo 9000 kusov chladničiek. Od roku 1955 sa z roka na rok zvyšoval počet vyrobených chladničiek Elektrosvit: roku 1955 sa vyrabilo 21 400 kusov chladničiek s obsahom 60 l, v nasledujúcom roku až 33 000 kusov.

Roku 1957 vyvinuli v n. p. Kovotechna v Piešťanoch typ 40 l chladničky, ktorá sa s číselným znakom 381 na dlhé roky a na veľkú spokojnosť spotrebiteľov zaradila k starnej 60 l chladničke ako priekopníčka vyššej vybavenosti domácností. Obe zohrali významnú úlohu na ceste zvyšovania životnej úrovne v začiatkoch socialisticej výstavby našej spoločnosti.

Chladničky predstavovali v tom čase nové vybavenie domácností. Rýchlo sa udomácnili a našli si svojich odberateľov. Zásluhou n. p. Elektrosvit, ktorý sa orientoval na obsahove menšie chladničky, stali sa tieto výrobky prístupnými pre relativne nízke ceny v porovnaní s ce-

nami priemyselných výrobkov spotrebného charakteru.

Prvé dva typy chladničiek so značkou Elektrosvit, ako aj neskôr výrobky podniku predstavovali nielen výrobnú a obchodnú novinku, ale vyvolávali veľký záujem a spokojnosť aj u spotrebiteľov. Nie div, že 40 l chladnička, vystavovaná na strojárenskej výstave v Brne roku 1956 a každá ďalšia sa očakávala s nevšedným záujmom. Dodávký pred Vianocami alebo uprostred letnej sezóny išli veľmi rýchlo na odbyt.

Záujem o tieto naše výrobky sa odzrkadloval i na práci technických pracovníkov a robotníkov výroby. Všade panovalo nadšenie a nevšedné pracovné úsilie pripravovať tieto výrobky čím rýchlejšie, vyrábať ich v čo najväčšom množstve, dodávať čo najviac a čo najkvalitnejšie. Až do súčasnosti ostali tieto chladničky čo do funkcie a spoľahlivosti neprekonané, prevažná väčšina z nich dobre slúži aj po 15 rokoch v domácnostiach spokojných užívateľov.

Z n. p. Kovotechna v Piešťanoch pochádzali ešte ďalšie dva typy chladničiek, a to 60 l stolová chladnička typu 387 na elektrinu a plyn a 80 l chladnička typu 399 na plyn. Vyrábali sa na prelome päťdesiatych a šesťdesiatych rokov, ale ich výroba sa nerozrástla do takej súrady, ako výroba starších 60 a 40 l chladničiek.

Vedenie podniku vyvinulo od začiatku šesťdesiatych rokov mimoriadne úsilie o utvorenie širokej technickej základne, o doplnenie radov technických tvorivých pracovníkov, ktorí od začiatku strojárskej výroby už získali cenné skúsenosti a znalosti. Desiatky osvedčených technických pracovníkov doplnili mladí stredoškolsky a vysokoškolsky kvalifikovaní pracovníci. Utvorili sa ucelené životoschopné a perspektívne útvary vývoja, konštrukcie a technologickej prípravy výroby. Technických tvorivých pracovníkov bolo možné špecializovať aj v odbore chladničiek. Po roku 1961 bol n. p. Elektrosvit sebestačný aj na úseku technickej prípravy chladničiek.

Plodom tvorivej technickej práce pracovníkov vedecko-výskumnnej základnej podniku boli v ďalšom období tieto typy domáčich absorpčných chladničiek:

- 100 l chladničky typu 398 na plyn,
- 75 l chladničky typu 373 na elektrinu a plyn,
- 40 l chladničky typu 384 na elektrinu,

- 75 l chladničky typu 303 na elektrinu,
- 75 l chladničky typu 303.5 na zemný plyn a svietiplyn,
- 40 l chladničky typu 302.0 na elektrinu,
- 40 l chladničky typu 302.61 na propán-bután,
- 75 l chladničky typu 303.6 na propán-bután.

Uvedenou sériou typov sa zavŕšuje obdobie používania polystyrénu ako izolačného materiálu. Výroba posledných typov 40 a 75 l chladničiek sa dokončí v poslednom roku piatej päťročnice.

Tieto chladničky sa vyznačovali tvarom a líniou, zodpovedajúcou požiadavkám doby, dobrými funkčnými vlastnosťami, prevádzkovou spoľahlivosťou, nenáročnosťou a hospodárnosťou napriek tomu, že ako izolačný materiál sa ešte používal už medzičasom prekonaný polystyrén.

Zdá sa, že perspektívu majú nové typy chladničiek, ktoré majú polyuretanovú izolačnú hmotu. Technická príprava prvej takejto chladničky bola ukončená roku 1974, a to 65 l chladničky typu 309.01 na elektrinu. So sériovou výrobou tohto typu sa začalo v decembri 1974. Technicky sú pripravené aj ďalšie chladničky s polyuretanovou izolačnou hmotou, konkrétnie 65 l chladnička typu 309.11 na elektrický prúd s napäťím 120 V a typu 309.31 na elektrické napätie 48 V, ďalej 100 l chladnička typu 306.01 na 220 V prúd a typu 306.11 na 120 V prúd. Všetky tieto chladničky sa dostávajú do sériovej výroby v priebehu roka 1975.

Výroba chladničiek s polyuretanom predstavuje novú etapu, s ktorou súvisia zmeny vo výrobnom zariadení a používanej technológii. Vyšší technický stupeň vývoja a výroby tohto druhu chladničiek je daný aj tým, že 100 l chladničky s väčším obsahom sú tzv. dvojteplotné, s dvoma používanými priestormi: mraziacim a chladiacim.

Vývoj vo výrobe chladničiek sa v budúcnosti pri použití polyuretánu bude orientovať na zvýšenie obsahu chladničiek až do 140 l. Tento objem sa považuje za vhodné a únosné maximum v chladničkách absorpčného systému. Tým sa v budúciach rokoch rozšíri sortiment absorpčných domáčich chladničiek zn. Elektrosvit až na hranicu s najmenším 40 l obsahom. Niektoré typy chladničiek prejdú do výrobného programu n. p. CALEX v Zlatých Moravciach.

So zvyšovaním technických a vzhľadových vlastností chladničiek stúpala výroba a aj odbyt. Koncom päťdesiatych rokov prekročila výroba chladničiek 50 000 kusov, roku 1960 sme vyrobili 71 000 kusov, roku 1961 už vyše 80 000 kusov, roku 1962 viac ako 91 000 kusov, roku 1963 skoro 111 000 kusov, roku 1964 118 500 kusov. Maximálny počet chladničiek sme zatiaľ vyrobili roku 1965 — 120 300 kusov. V ďalších rokoch objem výroby kolísal, klesal i stúpal v rozmedzí medzi 80 000—115 000 kusov. V posledných rokoch sa ustálil v priemere na 100 000 kusov ročne vzhľadom na nasýtenosť trhu, ale v nasledujúcich rokoch sa počítia s ďalším miernym vzostupom výroby, najmä v súvislosti s polyuretanizáciou výroby chladničiek, ktorá otvára našim chladničkám cestu do zahraničia ešte vo väčšom rozsahu ako doteraz.

BILANCIA ŠTVRŤSTOROČNÉHO ROZVOJA

Od zavedenia strojárskej výroby bolo pre základný závod a podnik Elektrosvit charakteristické sústavné a postupné zvyšovanie hospodárskych úloh. Táto tendencia bola skutočnou základňou rozvoja závodu a možno povedať, že pretrvala celé štvrtstoročie.

Na zabezpečenie výrobných a hospodárskych úloh bolo treba v menšej alebo väčšej miere využiť všetky kapacity a hodnoty, ktorými závod disponoval.

Materiálnych predpokladov v technickovýrobných kapacitách nebolo veľa. Budovy závodu boli staré, temer polstoročné. Za prvej svetovej vojny, ako aj v rokoch hospodárskej krízy sa do továrne neinvestovalo. Strojové zariadenie bolo pri zmene výrobného programu vymenené, ale prevažne pochádzalo z bývalých súkromných firiem. Bolo opotrebované alebo v krátkom období rýchleho technického rozvoja čoskoro zastaralo.

Závod mal však predovšetkým v ľuďoch, robotníkoch, cenné hodnoty. Nezaplatileňmi devízami boli obetavosť a skutočná robotnícka poctivosť v práci, nadšenie pri prekonávaní ľažkostí v období, keď bolo treba zaúčať sa novému remeslu a neskôr, keď bolo treba vyrábať viac a kvalitnejšie, ukázať, že nový strojársky závod je rovnocenný závodom s viacročnou prevádzkou.

Okrem schopných robotníkov v závode pracovali

mnohí hospodárski pracovníci, ktorí mali bohaté skúsenosti a predpoklady na zvládnutie všetkých úloh organizačného charakteru.

Preto sa z jednotlivcov, spojených a zanietených pre spoločnú vec, utvoril jednoliaty kolektív. Jeho sila rásťla získanými skúsenosťami, prílivom nových odborne a politicky vyspelých pracovníkov.

Napriek všetkým kladom a morálnej vlastnostiam nemohol pracovný kolektív v neskorších rokoch v čase zvýšených úloh štátneho plánu nahradzovať nedostatok základných predpokladov výrobnej a hospodárskej činnosti, najmä výrobných kapacít, ktoré už po desiatich rokoch strojárskej výroby sa prejavovali ako faktor obmedzujúci ďalší rozvoj závodu.

Na zabezpečenie novej výroby sa začali realizovať plány investičného rozvoja a budovať nové kapacity, k čomu prispelo aj rozhodnutie o prenesení výroby chladničiek do Nových Zámkov.

Po viac ako tridsiatich rokoch sa uskutočnila pozoruhodnejšia stavebná akcia. Prvým objektom, postaveným v období strojárskej výroby, bola výrobňa chladničiek. Nová, dvojposchodová, železobetónová budova bola pôvodne určená pre administratívno-technické pracoviská, ale pre nedostatok vhodných objektov na výrobu chladničiek bola nová budova v rámci dokončovacích prác upravená tak, aby mohla slúžiť na výrobu chladničiek. Neskôr a najmä začiatkom šestdesiatych rokov sa v tejto stavbe uskutočnili významnejšie zásahy, ktoré umožnili inštaláciu progresívnejších technologických zariadení a prispeli k zvýšeniu výroby chladničiek v období jej kulminácie.

Temer súčasne bola rozostavená aj ďalšia novostavba jednopodlažnej haly nástrojárne, potrebnej v strojárskej výrobe svietidiel a neskôr aj chladničiek.

Strojárska výroba, náročná na strojové výrobné zariadenie, vyžadovala si aj dostatočný priestor na opravu a údržbu strojov. Vynutila si výstavbu ďalšej budovy, ktorá bola odovzданá do používania roku 1956.

Rast výroby chladničiek bol v niektorých rokoch pozoruhodný, takže výrobňa už priestorovo nevyhovovala. Východiskom zabezpečenia rozvoja výroby chladničiek bola výstavba haly na výrobu aparátur, ktorá bola uvedená do prevádzky roku 1960.

Novopostavenými kapacitami sa zabezpečila predošetkým výroba chladničiek. Celková podlažná plocha významnejších výrobných objektov bola asi 13 000 m²; na výstavbu sa vynaložilo vyše 17 miliónov Kčs. Kým nové haly slúžili na výrobu chladničiek, výroba svietidiel bola umiestnená v starých objektoch.

Z ďalších stavieb hodno spomenúť novú kotolňu z roku 1949. Stará kotolňa po rozšírení výrobnej kapacity už nestačila dodávať dostatok pary.

Výstavba trafostanice zabezpečila zlepšenie situácie v závode.

V šestdesiatych rokoch sa čiastočne zlepšila aj situácia v skladovom hospodárstve. Boli postavené 4 objekty skladov na ploche 5000 m² v hodnote 3,5 mil. Kčs.

Každoročne sa dopĺňal a obnovoval strojový park vo výrobniach svietidiel i chladničiek, ktorého počet dosahuje v súčasnom období okolo 1000 jednotiek strojov a strojového zariadenia.

Roku 1956 sa závod podstatne rozšíril o stavebné plochy a drobnejšie objekty bývalého závodu TREPA, ktorý dovtedy patril podniku na spracovanie ľanu a konopí so sídlom v Ivanke pri Nitre. Plocha pozemkov závodu sa takto značne rozšírila a umožnila uskutočniť ďalšie stavebné investičné akcie. Prevzaté drobnejšie stavby sa použili a používajú v prevažnej miere ako pracoviská technickej obsluhy výroby.

Industrializačný program KSČ a vlády sa plne vydařil. Závod s novou strojárskou výrobou zaznamenal z roka na rok plynulý a trvalý vzostup. Bezvýchodiskové stavy, neistá budúcnosť pracujúcich a existenčné obavy, ktoré boli sprievodným a trvalým znakom kožiarnej a obuvníckej výroby, sa sice skončili už pred 2–3 rokmi pred zavedením strojárskej výroby, ale radostnejšia perspektíva sa otvorila len zavedením novej výroby svietidiel a chladničiek. Nový program poskytol závodu plné rozvinutie a jeho pracovníkom plné uplatnenie, mestu a celému okoliu nové pracovné príležitosti, bezpečný základ zamestnanosti, spokojnej a vzrastajúcej životnej úrovne.

Uvádzame niekoľko výstižných údajov:

Strojárska výroba sa začala na úrovni predošej; v hodnotovom vyjadrení sa objem výroby roku 1954 rovnal 50 miliónom Kčs.

V záverečných rokoch jednotlivých päťročníc dosiahol závod: roku 1955 — 66,8 mil. Kčs výroby tovaru, roku 1960 už 146,3 mil. Kčs, roku 1965 — 178,8 mil. Kčs a roku 1970 až 371,7 mil. Kčs. Bol to vrcholný objem produkcie, utvorennej nadšením a pracovným úsilím kolektívu temer za nezmenených kapacitných podmienok starej časti závodu, rozšírenej iba o stavby pre výrobu chladničiek.

Stav pracovníkov z pôvodných 1200 osôb sa zvýšil roku 1955 na 1594, roku 1960 na 2118, roku 1965 na 2635 a roku 1970 už na 3233.

Roku 1955 bol priemerný zárobok na pracovníka 1234 Kčs, roku 1960 už 1306 Kčs, roku 1965 vzrástol až na 1473 Kčs a roku 1970 dosiahol úroveň 1750 Kčs.

Základný závod i podnik dosahovali sústavne veľmi úspešné výsledky vo všetkých ukazovateľoch štátneho plánu. Získali uznanie orgánov i spotrebiteľskej verejnosti a zapísali sa do vedomia občanov všetkých kútot vlasti ako dobré a vzorné pracovné kolektívy.

Každá päťročnica znamenala pre základný závod a podnik každý rok nové zvýšenie úloh, ktoré v odbore svietidiel i vo výrobe chladničiek vyplývali z celkového rozvoja našej ekonomiky a spoločnosti, ktoré súviseli s úspešnou cestou socialistickej výstavby, s plánmi a cieľmi, ku ktorým viedla všetok pracujúci ľud Komunistická strana Československa.

Už na začiatku šesdesiatych rokov bolo vedeniu podniku jasné, že súčasné technické a výrobné kapacity nemôžu zabezpečiť budúce potreby národného hospodárstva v oblastiach, zverených n. p. Elektrosvit. Žiadalo sa posilniť rozvíjajúcu sa vedeckovýskumnú základňu, v materiálnej sfére uplatniť komplexnú investičnú akciu, v rámci ktorej by sa realizovali požiadavky na nové kapacity technickovýrobnej základne, schopnej produkovať nové výrobky na vyšej technickej a ekonomickej úrovni.

Niekoľkoročné úsilie formulovalo vládne uznesenie č. 104 z 26. februára 1964, ktoré stanovilo základnému závodu Elektrosvit v Nových Zámkoch jasnú koncepciu zameranú na špecializáciu v priemyslovej, mestskej, leteckej a dopravnej osvetľovacej technike a na výrobu absorpčných chladničiek pre domácnosť. Uznesenie zároveň uložilo závodu v podstate rozšíriť vedeckovýskumnú, vývojovú a projekčnú základňu s cieľom

posilniť strojársky priemysel na južnom Slovensku a lepšie zabezpečiť rast zamestnanosti v Nových Zámkoch a okoli.

Tento významný politicko-právny akt bol základňou na výraznejšie budovanie vedeckovýskumnej základnej a na spracovanie projektovej dokumentácie, ktorá bola dosiaľ najrozšiahejšou akciou — rozšírenia závodu Elektrosvit v Nových Zámkoch.

Investičnú akciu schválilo Ministerstvo ľažkého priemyslu 31. mája 1966.

Na projektovej príprave a vlastnej realizácii sa popri nadriadených orgánoch — Generálnom riaditeľstve OMNIA a Ministerstve ľažkého priemyslu v Prahe žúčastnilo niekoľko podnikov:

- Kovoprojekta, projektový a inžiniersky podnik pre strojárenstvo a Prahe ako generálny projektant stavby,
- Priemstav, n. p., Bratislava, ako generálny dodávateľ stavebných prác,
- finálni dodávateelia technologického zariadenia: ČKD Dukla, Praha-Karlín; Elektromontážne závody, Praha — závod Bratislava; Chepos, Brno; Kovofiniš, Ledeč nad Sázavou; OSAN, Praha; Sigma, Hranice a Západo-slovenské energetické závody, Bratislava.

Investičná akcia riešila v tom čase pomerne komplexne najakútnejšie potreby a technickovýrobné problémy. Zdalo sa, najmä v období projektovania, že zabezpečí rozvoj závodu na obdobie niekoľkých päťročníc. Skutočnosť však ukázala, že rýchly rozvoj podniku a potreby národného hospodárstva pokročili v období realizácie stavby tak ďaleko, že produkcia v nových výrobných objektoch dosiahla úroveň plánovanú na neskoršie roky.

Časť projektovanej techniky bola prekonaná už v období prípravy dodávok technologického zariadenia. Počas výstavby a technologickej montáže bolo účelné uskutočniť niektoré závažnejšie zmeny, zabezpečovať dodávky a montáž progresívnejších technologických zariadení, najmä uplatniť nové zariadenie na elektroforetické a elektrostatické nanášanie farieb na telesa svietidiel, licenčné zariadenie na výrobu tlmičiek ku svietidlám a niektoré ďalšie menšie zmeny.

V dôsledku týchto zdôvodnených zmien oproti pôvodnej projektovej vybavenosti bola zvýšená i pôvodná

rozpočtová hodnota investičného nákladu z pôvodných 90 mil. Kčs na koniec 120 mil. Kčs a predčížil sa aj termín ukončenia výstavby.

Investičná akcia pozostávala z pomerne veľkého počtu stavieb. Centrálnou stavbou bola výrobná hala so skladovacími plochami materiálno-technického zásobovania a hotových výrobkov. V jej prístavbe sú pracoviská vedeckovýskumnnej základne a ďalších útvarov technického úseku, ako aj sociálne miestnosti pre pracovníkov výrobnej haly — prevádzky.

Ďalšie samostatné objekty — stavby posilnili základňu energetického a skladového hospodárstva, ako aj komunikačnú sieť závodu.

Bola postavená nová kotolňa, trafostanica, energoblok, nabíjacia, neutralizačná a čerpacia stanica surovej vody, úpravňa vody, prípojka a kábelové rozvody, plynovody, vodovody, rozvody tepelnej energie a jednotnej kanalizácie, sklad horľavín a plínov, závodná vlečka a komunikácie.

S výstavbou sa slávnostne začalo 24. augusta 1967 za účasti miestnych a okresných predstaviteľov, ako aj zástupcov štátnych orgánov a dodávateľských organizácií. Kľúčovým bodom slávnosti bolo položenie základného kameňa, do ktorého bola vložená zakladacia listina obsahujúca základné údaje o stavbe a ciele, na ktoré bude stavba slúžiť.

Výstavba neprebiehala bez ťažkostí. Hrubá stavba prebiehala pomerne úspešne, ale počas dodávok a montáže technologických zariadení došlo k zdržaniu a preťahovaniu termínov. Medzi príčinami boli odôvodnené zmeny v technologickom zariadení, najmä pokiaľ ide o zariadenie na povrchové úpravy a výrobu tlmoviek, ale aj nežiadúci nesúlad medzi dodávateľmi stavebnej a technologickej časti, nedostatok kapacít, materiálov atď.

Celá investičná akcia sa mala pôvodne ukončiť 30. júna 1970. Tento termín bol z dôvodov technologických zmien predĺžený do konca roku 1970, ale ani v tomto termíne nebola investičná akcia ako celok ukončená. V centrálnej budove — vo výrobnej hale sa sice s výrobou tlmoviek začalo už 23. decembra 1970, ale celý rok 1971, keď sa postupne rozbiehala výroba aj v ostatných dielňach haly, zápasil závod s ťažkostami a prekážkami, lebo dodávky neboli riadne ukončené a odovzdané, nad hla-

vami pracujúcich výrobne prebiehali dokončovacie práce.

Realizácia takejto rozsiahlej investičnej akcie významne ovplyvnila hospodársku činnosť závodu a podniku od prvých rokov piatej päťročnice z technického, výrobného i ekonomickej hľadiska. Umožnila rozvoj výroby osvetľovacích telies sústredením výroby výbojkových a žiarivkových svietidiel a uplatnením uceleného technologického postupu počnúc prísunom materiálu a končiac expedíciou hotových výrobkov. Jej zásluhou bolo možné uplatniť nové technológie v odbore organickej a anorganickej povrchovej úpravy, elektroforetickej a elektrostatickej nanášanie farieb, leštenie hliníkových plechov, niklovanie, medenie a ďalšie operácie.

V novej výrobni bola vysoko modernizovaná výroba predradníkov — tlmoviek k výbojkovým a žiarivkovým svietidlám, v rámci ktorej sa prvý raz v ČSSR použilo poloautomatické zariadenie na vákuovú impregnáciu a uplatnili sa ďalšie technicky vysoko progresívne prvky v strojovom usporiadanií prvovýroby a v zavádzaní integrovaných výrobných úsekov. V priestoroch skladového hospodárstva sa zaviedla mechanizácia na základe paletizácie. Celkovo sa v novej výrobni mohol ľepšie uplatniť vyšší stupeň organizácie výroby, pracovné prostredie dielní a sociálnych priestorov bolo na súčasnej úrovni.

Takmer súčasne s investičnou akciou rozšírenia závodu prebiehala aj výstavba prečerpávacej stanice splaškových a odpadových vôd nedaleko závodu na brehu rieky Nitry, ktorá svojou kapacitou pokrýva potreby všetkých závodov a príľahlej mestskej štvrti.

V rámci stavebnej výstavby postavil n. p. Priemstav na priečeli závodného areálu štvorposchodovú budovu s podlažnou plochou 7500 m². Počas výstavby ju Priemstav používal na svoje účely a od roku 1973 ju postupne uvoľňoval pre potreby Elektrosvitu. V súčasnosti sú v prevažnej časti budovy umiestnené hospodárske a riadiace útvary úseku podnikového riaditeľa, ako aj útvary ekonomickej, technického a obchodného námestnika.

Ukončenie investičnej akcie rozšírenia závodu a existencia novej výrobnej haly sa odrazila aj v raste úloh piateho päťročného plánu. Ich rast vo všetkých sférach hospodárskej činnosti sa čiastočne prejavil už roku 1970,

kedže sa počítalo, že nové kapacity budú v prevádzke už od 2. polroka 1970. V ďalších rokoch nasledujúce päťročnice dosiahol základný závod vo výrobe tovaru pozoruhodné vzostupy medziročných plánov. Objemy výrobných úloh v jednotlivých rokoch podčiarkujú nové technickovýrobné podmienky, a preto aj nové vyššie a náročnejšie úlohy.

Roku 1971 vyrobil základný závod tovar v hodnote 443 mil. Kčs, roku 1972 v hodnote 524,6 mil. Kčs, roku 1973 už za 571,8 mil. Kčs a roku 1974 za 633,9 mil. Kčs. V poslednom roku piatej päťročnice sa predpokladá, že základný závod vyprodukuje tovar vo svietidlách a chladničkách za 700 mil. Kčs.

Rast výrobných úloh sa prejavil, i keď nie v predošlých reláciach — vzhľadom na vyšší stupeň techniky, mechanizácie a automatizácie v novej výrobnej hale — aj vo vzstupe počtu pracovníkov. Roku 1971 zamestnával závod 3328 osôb, o rok neskôr 3581, roku 1973 3670, roku 1974 3776 a roku 1975 možno predpokladať vyše 3800 pracovných príležitostí v závode. Priemerné zárobky v rokoch 1971—1974 vzrástli z 1800 Kčs na 2001 Kčs.

S ďalšou perspektívou závodu súvisia stavby, ktoré sa v súčasnosti realizujú: rozšírenie kotolne, skladu trubiek a predovšetkým modernizácia výroby chladničiek, pozostávajúca z prístavby na polyuretanizáciu, rekonštrukcia lakovne a modernizácia lisovne chladničiek. Na tieto stavby nadväzujú aj ďalšie významnejšie investície, ktoré chce podnik v základnom závode realizovať v období šiesteho päťročného plánu. K rozvoju technickovýrobných kapacít by malo prispieť ďalšie rozšírenie základného závodu (podobne ako výstavba z obdobia štvrtého päťročného plánu) — výstavba nástrojárne, lisovne termosetov a kotolne, ako aj učňovského strediska, výskumnovývojovej základne a vybudovanie skladového hospodárstva.

Osobitnú kapitolu v oblasti investičného rozvoja predstavujú stavby a objekty utvárajúce komplex základných podmienok činnosti na úseku starostlivosti o pracovníkov. S výstavbou viacerých stavieb tohto charakteru sa začalo roku 1974. Ich dostavba a výstavba ďalších stavieb bude pokračovať aj v budúcnosti.

Dosiahnutý stupeň rozvoja s celým obsahom hospodárskych úloh a pracovných výsledkov slúžil zatiaľ

v prevažnej miere na uspokojenie potrieb československej ekonomiky a spotrebiteľov. Dlhlo nebolo možné pomýšlať na uzaváranie obsažnejších zmlúv o vývoze svietidel alebo chladničiek, lebo obmedzené výrobné kapacity nedovoľovali dostatočne uspokojovať ani vnútrostátnu potrebu. Preto vývoz svietidel nepredstavoval zatiaľ väčšie objemy, i keď svetlo našich výrobkov slúži obyvateľom NDR, Poľska, Maďarska, Iraku, Libanonu, Cypru a viacerých rozvojových krajín Afriky.

Chladničky vyvážame už niekoľko rokov do Maďarska a Poľska a v menšom množstve aj do NDR, Holandska, Juhoslávie a Anglicka.

Nové perspektívy sa ukazujú v čoraz viac sa prehľbujúcej a konkrétnejšej spolupráci s krajinami RVHP. V rámci nej sa ďalšou špecializáciou výroby v širšom meradle uplatní i vzájomný vývoz a dovoz.

Technická úroveň svietidel je uznávaná nielen v našej vlasti, ale aj v európskom a vo svetovom meradle. Nové chladničky s polyuretanovou izoláciou sa môžu ešte lepšie uplatniť na zahraničných trhoch ako doterajšie typy. Možno očakávať, že v najbližších rokoch sa naše výrobky vo väčšom množstve objavia v krajinách našich priateľov — predovšetkým v Sovietskom zväze a v ďalších socialistických krajinách, ale aj v ostatných štátach sveta.

Takéto očakávanie podporujú aj perspektívy rozvoja závodu v budúcich rokoch, o čom svedčí plánovaná výroba roku 1980 v hodnote 900 mil. Kčs a miliarda výroby tovaru, ktorú má základný závod dosiahnuť roku 1985.

NA ŠIROKOM FRONTE SOCIALISTICKEJ VÝSTAVBY

Úlohy generácie, ktorá nastúpila cestu socialistickej výstavby a rozvíja socialistický spôsob života vo všetkých oblastiach, boli nielen nemalé, ale aj rozmanité.

Pracovný kolektív závodu prejavil zmysel a pochopenie pre plnenie nových úloh v novom výrobnom odbore rozvíjaním strojárskej výroby, aby ju čím skôr pozdvihol na úroveň, ktorou sa československý strojársky priemysel zaradil medzi najvyspelejšie na svete. Neubehlo veľa rokov a v celej vlasti získal Elektrosvit dobré meno,

pracovný kolektív sa svojimi úspechmi a úrovňou svojich výrobkov dobre uviedol a osvedčil.

Socialistická výstavba čs. ekonomiky sa nedotýkala iba strojárskeho priemyslu alebo priemyslu vôbec. Boli tu početné oblasti hospodárskeho a spoločenského života, ktoré bolo treba pozdvihnúť na vyššiu úroveň, aby celý štát a všetok jeho potenciál napredoval rovnakým tempom, rovnakou cestou.

V tempe technického pokroku priemyslu čoraz viac zaostávala poľnohospodárska výroba. Priečasť medzi úrovňou čs. priemyslu a poľnohospodárstva sa prehlbovala. Bolo jasné, že poľnohospodárska produkcia nemôže v stave súkromného hospodárenia zabezpečovať dostačný vzostup životnej úrovne ľudu. Nastal čas prípravy a realizácie úlohy vyrovnania života na dedine so životom v mestách, čas kolektivizácie poľnohospodárstva a jeho socializácie.

Začiatky veľkých premien v poľnohospodárstve spadajú do rokov po februári 1948. V päťdesiatych rokoch sa rýchlo rozvíjal a zavŕšoval proces kolektivizácie pôdy a socialistickej prestavby dediny.

Politicky vyspelejšej a uvedomejšej robotníckej triede pripadla aj v tomto významnom socializačnom procese poľnohospodárstva mimoriadne náročná úloha: politickovýchovná a presvedčovacia činnosť, ktorej cieľom bolo prelomiť stáročné putá k pôde, ukázať roľníkom na základe výsledkov sovietskeho poľnohospodárstva nové cesty vyšej produkcie, menší driny a väčších prínosov pre nich samých a pre celú spoločnosť. Viac chleba, viac mäsa — to bol argument i cieľ blízky každému, účinný a jeho uplatnenie úspešné.

V Novozámockom okrese bolo poľnohospodárstvo prevažujúcim a rozhodujúcim ekonomickým odvetvím. Rozsahom i významom prerastalo hranice okresu. Bolo preto mimoriadne dôležité utvárať politicko-organizačné predpoklady, aby poľnohospodárska výroba kráčala s dobou a vyrovnaťa sa úrovňou i v našom kraji prudšie sa rozvíjajúcemu priemyslu.

Združstevňovanie poľnohospodárskej výroby patrilo v rokoch nasledujúcich po februárovom víťazstve pracujúceho ľudu k najpoprednejším úlohám spoločnosti. U nás to bola nesporne prvoradá politická a hospodárska úloha, ktorú riadil najvyšší politický orgán v okrese —

okresný výbor KSS a jeho opatrenia realizovali ďalšie politické a spoločenské orgány v spolupráci so stovkami členov pracovných kolektívov hospodárskych organizácií, ako aj ďalších inštitúcií.

Stovky uvedomelých robotníkov a technickohospodárských pracovníkov z nášho závodu venovali tisíce hodín presvedčovacej kampani a besedám s malými a strednými roľníkmi. Viedli ich k úvahám o ďalšom vývoji a budúcnosti poľnohospodárstva, o potrebe pozdvihnúť ho na úroveň ostatných odvetví našej ekonomiky. Pracovný kolektív závodu Elektrosvit mesiace a roky utváral most medzi mestom a dedinou. Priekopníku činnosť združstevňovania poľnohospodárskej výroby uskutočňoval v Tvrdošovciach, vo Dvoroch nad Žitavou a Veľkých Lovciach.

Neúnavná práca bola korunovaná úspechom. Vo všetkých zverených obciach sa utvorili jednotné roľnícke družstvá, do ktorých spočiatku vstupovali predovšetkým malí roľníci a bezzemkovia, poľnohospodárski robotníci, ktorým bola myšlienka kolektívnej práce bližšia. Založením jednotných roľníckych družstiev pôsobenie pracovného kolektívu závodu na ostatných občanov-roľníkov neprestalo. Pokračovalo ďalej, kým sa nepodarilo získať prevažnú časť poľnohospodárov pre myšlienku kolektívneho obrábania poľnohospodárskej pôdy.

Presvedčovacia kampaň nebola jedinou formou pomoci priemyselných závodov poľnohospodárstvu. V období začiatocných čaškostí a nedostatku mechanizačných prostriedkov poskytoval závod JRD významnú pomoc poskytovaním rôznych mechanizačných, najmä dopravných prostriedkov, a brigádnickou pomocou pri obhospodarovani poľnohospodárskej pôdy a pri zbere úrody. Brigádnická pomoc každý rok prispela k obrobeniu repných a kukuričných plôch ručným jednotením repy, ako aj okopávaním kukurice a repy. Pracujúci závodu sa zúčastňovali na zbere obilnín, pomáhali pri mlatbe a odvoze obilnín do skladov. V jesennom období sa zase zúčastnili na zbere a odvoze repy, kukurice, ako aj ovocia z rozvíjajúcich sa ovocných sadov a vinohradov.

Po rokoch, keď sa jednotné roľnícke družstvá upevnili, pomoc priemyselných robotníkov už nebola taká potrebná, bola ojedinelá, iba v rokoch s nepriaznivými poveternosťami.

nostrými vplyvmi bolo potrebné kde-to zaskočiť, rýchlo zachrániť a zobrať to, čo dala zem-živiteľka.

Zo vzťahov, ktoré sa utvárali k občanom-poľnohospodárom v Tvrdošoviciach už od začiatkov boja o utvorenie JRD a v období jeho neľahkých začiatkov hospodárenia, zrodili sa úprimné zväzky patronátu a vzájomnej pomoci, ktoré trvajú aj v súčasnosti.

Z iných foriem pomoci poľnohospodárstvu hodno zaznamenať predovšetkým melioračnú stavbu pri odvodňovaní a úprave koryta Trávnického potoka. Pracovný kolektív závodu prevzal úlohy aj v ďalších oblastiach politického a spoločenského života. Podieľa sa na nich sústavne až do dnešných čias.

Niekoľko členov pracovného kolektívu pôsobí vo funkcií poslancov vo všetkých stupňoch národných výborov, v Mestskom národnom výbere v Nových Zámkoch, v národných výboroch okolitých obcí, odkiaľ pracovníci dochádzajú do práce, ale aj v okresnom národnom výbere a Západoslovenskom KNV.

Pracovný kolektív je zastúpený temer sústavne vo vyšších odborových a zväzových orgánoch ROH, v okresných orgánoch KSS, v pléne krajského výboru, ako aj v ÚV KSS.

Za desiatky politicky angažovaných zástupcov, ktorí vykonávajú verejnoprospešnú činnosť a významnú politickú prácu, spomenieme predovšetkým tých, ktorí v kolektíve pracovali a pracujú: s. Michala Šuchu, vedúceho tajomníka OV KSS v Nových Zámkoch, s. Pavla Lukáčika, predsedu Okresnej odborovej rady a člena predsedníctva OV KSS a s. Gejzu Fehérváryho, ktorý plní od roku 1970 funkciu predsedu CZV KSS v závode a je členom ÚV KSS.

Z kolektívu závodu vyšli desiatky politicky a odborne pripravených pracovníkov pre prácu v politických a štátnych orgánoch v meste a okrese, ako aj vo vedúcich funkciách hospodárskych organizácií.

Závod podporoval politickú, organizačnú, materiálnu a kádrovú pomoc v ďalších oblastiach spoločenského života. Niet v Nových Zámkoch školy, ktorá by nemala patronátne vzťahy so závodom. Na niektorých z nich, najmä na stredných školách, externe vyučovali odborní technickí pracovníci. Niektorí z nich napokon natrvalo zakotvili v pedagogickej práci, najmä na Strednej ekono-

mickej škole v Nových Zámkoch a na Strednej priemyselnej škole elektrotechnickej v Nových Zámkoch. Jej prví absolventi doplnia roku 1975 rady technických pracovníkov podniku. Tak sa podniku vráti vklad, ktorý spoločnosť do výchovy odborných pracovníkov investovala:

Mnohotvárná činnosť pracovníkov závodu nesporne svedčí o tom, že aj súčasný pracovný kolektív prevzal štafetu svojich predchodcov, pravda, v nových podmienkach znásobil budovateľské úsilie, o ktorom svedčia pracovné výsledky, ako aj mnohé vyznamenania, ktoré pracovné kolektívy doteraz dosiahli.

ČERVENÉ ZÁSTAVY MALI U NÁS DOMOVSKÉ PRÁVO

V poslednom období sme často hodnotili uplynulé štvrtstoročie, Boli to roky pracovnej obetavosti, nadšenia a mimoriadne úspešných výsledkov. Naskytla sa otázka, čo bolo základným predpokladom úspešnej práce podniku. Zhoda názorov je jednoznačná: zásluha patrí pracovnému kolektívu, ktorý spojila spoločná myšlienka realizovania cieľov vytýčených Komunistickou stranou Československa. Pracovný kolektív závodu videl v úlohe udomácnenia a rozvinutia strojárskej výroby svoju budúcnosť. Prácou, nadšením a obetavosťou vyriešil veľa problémov, prišiel k mnohým novým zlepšovacím metódam výroby a dosiahol mnohé úspechy.

Obnova vojnovu zničeného národného hospodárstva, rozvoj spoločnosti, ktorý sa po februári 1948 stal jedným z hlavných cieľov a základňou zvyšovania životnej úrovne ľudu u nás, neboli možné bez uplatňovania nových foriem a metód práce.

Do organizácie práce prenikali čoraz viac morálne faktory, založené na zdravej a prirodzenej túžbe pracujúceho človeka zvyšovať a zlepšovať svoje výkony, dosahovať kvalitnejšie a lepšie výsledky. Táto túžba bola v súlade s vlastnou podstatou socialistickej spoločnosti: a tým trvalo prispievala na zvyšovanie životnej úrovne.

Podľa vzoru Sovietskeho zväzu začali sa v závode už za kožiarnej výroby uplatňovať rôzne formy novátor-ského hnutia. V období strojárskej výroby padli nielen na dobrú pôdu, ale stali sa priamo každodennou potrebou,

nevyhnutnosťou. Začiatok nedostatkov v novom výrobnom odbore a trvajúce ťažkosti v zásobovaní si vyžadovali v záujme nerušeného chodu práce a dosahovania úspešných výsledkov zvýšené úsilie, obetavosť, elán, nadšenie. Pracovitosť a svedomitosť robotníkov boli základným predpokladom, aby sa nové formy práce, novátoriské a záväzkové hnutie, socialistická súťaž a v ďalších rokoch ich vyššie formy plne uplatnili aj v závode Elektrosvit.

V závode sa utvorili dobré podmienky na nové formy práce. V krátkom čase sa veľmi rýchlo rozvinulo záväzkové hnutie a socialistické súťaženie jednotlivcov sa rozrástlo na celé kolektívy. Už roku 1951 prebiehala v závode súťaž medzi dielňami.

Mladý strojársky závod začal čoskoro prejavovať ambície stať sa známym medzi strojárskymi závodmi a podnikmi v celej republike. Na základe kolektívneho socialistického záväzku na počest 35. výročia Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie roku 1952 vyzval n. p. Elektrosvit všetky národné, komunálne a družstevné podniky na celoštátnej súťaži v komplexnom upevňovaní noriem obratu obežných prostriedkov ako výsledku kolektívnych závodných socialistických záväzkov, v upevňovaní časovej normy zásob nakupovaného tovaru, v skracovaní výrobného cyklu, v upevňovaní časovej normy zásob hotových výrobkov a v skracovaní lehoty splatnosti faktúr.

Hodnota tohto záväzku presahovala 57 miliónov Kčs a spočívala v uvoľnení obratových prostriedkov na iné dôležité úlohy.

Vyhľásenie záväzku a výzvy nebolo iba signálom pre iné hospodárske organizácie, ale predovšetkým malo vyburcovať pracovné úsilie osadenstva závodu vo všetkých činnostiach a na všetkých pracoviskách. Preto závod dosiahol vynikajúce výsledky vo všetkých ukazovateľoch a jeho spoločné úsilie bolo korunované mimoriadnym úspechom — získaním prvej Červenej zástavy ÚRO za hospodárske výsledky 3. štvrtroka 1953. Červená zástava, a to hneď vládna, bola odmenou za veľkú pracovnú obetavosť.

Zdá sa, že ľahšie bolo červenú zástavu získať, ako si ju udržať. Vo 4. štvrtroku 1953 sa totiž nepodarilo nášmu kolektívu dosiahnuť také vynikajúce výsledky. Podnik

sa s úlohami vyrovnal dobre, no našli sa aj lepšie organizácie, a tak červenú zástavu získal kolektív iného závodu.

Desiaty zjazd KSČ bol ďalším impulzom na zvýšenie pracovného úsilia. Kolektív závodu znova túžil dostať sa na čelo celoštátnej socialistickej súťaže. Preto vyzval na súťaž všetky priemyselné podniky a hospodárske organizácie. Predchádzajúcu výzvu rozšíril o ukazovatele plnenia štátneho plánu rozvoja národného hospodárstva, plnenia plánu výroby v sortimente, plnenia plánu kvality, zvyšovania produktivity práce a znižovania vlastných nákladov.

Táto výzva sa v kolektíve závodu odrazila zvýšeným úsilím o znovuzískanie červenej zástavy. Pracujúci cechov prijali veľmi hodnotné záväzky, v práci uplatňovali progresívne metódy Panafidina, Žandarovovej, Korabelnikovej a iných novátorov. Vysoké pracovné úsilie prinieslo ovoce. Pracovníci závodu získali druhú, tentoraz Červenú zástavu ministerstva a ÚVOS. Sám minister odovzdal v auguste 1954 predstaviteľom závodu symbol víťaznej práce a podákoval im za dobré výsledky. Vyzdvihol dobrú prácu pracovného kolektívu, jeho vysoké morálne vlastnosti, ktoré zamedzili, aby pracovný kolektív upadol do depresie, keď mu bola odňatá prvá červená zástava. V závere svojho príhovoru vyslovil želanie, aby podnik dosiahol podobné výsledky aj v budúcnosti.

Jeho predpoved sa skutočne splnila, lebo v kolektíve sa ešte vo väčšej miere prehíbil vzťah k práci. Nadšenie z úspešných výsledkov a primeraných ocenení viedlo kolektív k ďalšej dobrej práci. Za výsledky 3. štvrtroka 1954 získal pracovný kolektív ďalšiu Červenú zástavu ministerstva a ÚVOS a za výsledky posledného štvrtroka 1954 dostal Červenú zástavu vlády a ÚRO. Rok 1954 bol najúspešnejším rokom mladého strojárskeho závodu a jeho pracovného kolektívu.

V nasledujúcich rokoch boli hospodárske výsledky pomere úspešné; nikdy sa nestalo, aby závod-podnik úlohy štátneho plánu nesplnil. Nepostačili však na čelné umiestnenie v celoštátnej socialistickej súťaži. Pracovný kolektív sa neuspokojil s daným stavom. Hľadal cesty, ako posunúť pracovné výsledky o desatinky percenta vyššie, ako sa opäť zaradiť medzi najlepšie podniky v Československu. Prebiehali roky budovania technickej základne

PREZIDENT ČESKOSLOVENSKÉJ SOCIALISTICKEJ REPUBLIKY

UDELUJE

KOLEKTÍVU PRACUJÚCICH N. P. ELEKTROSVIT,
NOVÉ ZÁMKY

ZA MIMORIADNE PRACOVNE VYSLEDKY PRI BUDOVANI NAŠEJ VLASTI

VYZNAMENANIE ZA ZÁSLUHY O VÝSTAVBU

V PRAHE 29. APRILA 1961

MINISTER VSEOBECNÉHO STROJÁRENSTVA

sočal

25.—26. Najvyššie štátne vyznamenania pracovnému kolektívu podniku

roky zavádzania nových svietidiel i chladničiek, utvorených technickými pracovníkmi podniku.

Na sklonku päťdesiatych rokov sa úsilie kolektívu začalo prejavovať i navonok, v celoštátej socialistickej súťaži. Už roku 1958 získal podnik čestné uznanie za dobré výsledky, ktoré bolo predzvestou vedúcich úspechov, lebo iba krôčik chýbal k vyššiemu oceneniu — k získaniu červenej zástavy.

Nadišlo nové obdobie — obdobie veľmi plodnej a úspešnej práce. Sériu pracovných úspechov bola narušená iba kde-to. Červená zástava bola neraz odmenou za vynikajúce výsledky, ktoré podnik dosiahol v celoštátnom meradle.

Červenú zástavu ministerstva a ÚVOS získali pracov-

níci závodu za výsledky v plnení úloh národnohospodárskeho plánu a súťažných ukazovateľov v 1. a 2. štvrtroku 1960 a za celý rok 1961.

Nasledujúce dva štvrtroky roku 1962 boli „oddychovým obdobím“. Potom však nasledovalo množstvo úspechov. V 3. štvrtroku 1962 získal závod Červenú zástavu ministerstva a ÚVOS, tú istú zástavu si kolektív udržal aj v nasledujúcom štvrtroku. Tieto úspechy boli základom pre ojedinelú skutočnosť v celoštátej súťaži, akúsi suverenitu podniku, ktorú najlepšie odráža a potvrzuje 5 Červených zástav vlády a ÚRO, získaných od 1. štvrtroka 1963 do 1. štvrtroka 1964.

Podnik získal dovedna 10 Červených zástav ministerstva a ÚVOS a 7 Červených zástav vlády a ÚRO. V medziobdo-

UDELUJEM

KOLEKTÍVU PRACUJÚCICH N. P. ELEKTROSVIT, NOVÉ ZÁMKY

ZA MIMORIADNE VÝSLEDKY PRI PLNENÍ ÚLOH ŠTÁTNÉHO PLÁNU
A ZA ZAVÁDZANIE NOVEJ TECHNIKY

RAD PRÁCE

V PRAHE DŇA 30. APRÍLA 1964

PREZIDENT ČESKOSLOVENSKÉJ SOCIALISTICKEJ REPUBLIKY

biach, keď podnik v socialistickej súťaži nedosiahol maximálne úspechy, bolo úsilie pracovného kolektívu vyhodnotené získaním čestných uznanií za pracovné výsledky 1. a 3. stupňa, ktoré podnik získal dovedna šestkrát.

Neraz si pripomíname atmosféru slávností prevzatia červených zástav, ktorú utváralo radostné nadšenie pracovníkov z dosiahnutých úspechov. Slávnosti sa obvykle usporadúvali, pokiaľ to počasie dovoľovalo, na priestranstve závodu alebo na nádvorí Sokolovne za účasti všetkých pracovníkov závodu. V zimnom období sa uskutočňovali za účasti delegátov z jednotlivých pracovísk v závodnej klubovni, ale najmä v priestannej sále Sokolovne. Červené zástavy odovzdával minister alebo jeho zástupca, rovnako aj odborové orgány boli zastúpené

svojím predstaviteľom. Hostami slávnostných udalostí boli najmä predstavitelia miestnych a okresných politických orgánov, zástupcovia vedenia z pobočných závodov a ďalšie osobnosti.

Červené zástavy boli predovšetkým politickým a morálnym symbolom pracovných úspechov. Nezabúdalo sa ani na hmotnú zainteresovanosť, na finančné odmeňovanie najlepších jednotlivcov z víťazného pracovného kolektívu. Finančná odmena predstavovala hodnotu vo výške 200 000—300 000 Kčs.

Atmosféru slávnosti preberania červených zástav nepochybne vystihnú niektoré úryvky, vybraté z prejavu podnikového riaditeľa Jozefa Mesároša, ktorý predniesol pri preberaní jubilejnej červenej zástavy roku 1963:

UDEĽUJEM

Jednotke Ľudových milícii Elektrosvit, Nové Zámky

ZA DLHOROČNU ÚSPESNU ČINNOST V ĽUDOVÝCH MILÍCIACH

VYZNAMENANIE ZA ZÁSLUHY O VÝSTAVBU

V PRAHE DŇA 25. FEBRUÁRA 1969

PREZIDENT ČESKOSLOVENSKEJ SOCIALISTICKEJ REPUBLIKY

27.—28. Vyznamenania za ochranu výdobytkov socializmu

„Pätnásť získanie červenej zástavy je skutočne jubilejným sviatkom pracovných kolektívov VHJ Elektrosvit. Symbol víťaznej práce ostáva naďalej medzi nami a aj dnes dokumentuje ďalšie vysoké vyznamenanie, udelené najvyššími orgánmi v celoštátnnej socialistickej súťaži, ako aj úspechy, ktoré dosahujeme v tomto roku sústavným plnením ukazovateľov štátneho plánu.

Trvalá sústredenosť na najväčnejšie problémy a požiadavky dnešnej doby, príkladné nadšenie a obetavosť získaли toto roku nepretržite po sebe už tretie vysoké víťazstvo na úseku budovateľskej práce, triumf, ktorý nemá páru v dejinách nášho podniku. Čažko nájsť podobný príklad medzi stovkami dobrých podnikov a závodov nášho priemyslu a národného hospodárstva.

Pracujúci našej VHJ sa vo významnom období stavajú na čelo našej spoločnosti, ktorú čakajú dôležité a vážne

úlohy rozvoja národného hospodárstva, potreby zabezpečenia rýchlejšieho tempa v tvorbe prostriedkov, vo zvyšovaní národného dochodku, v dosiahnutí a predstihnutí najvyspelejších kapitalistických štátov. Vyššia životná úroveň, ktorá je cieľom každej našej činnosti a účelom všetkého nášho úsilia v oblasti materiálneho a kultúrneho života, je dosažiteľná jedine vybudovaním dostatočnej materiálno-technickej základne a zvýšením produktivity práce.

Praktické osvojenie si týchto úloh potvrdzujú pracujúci našej VHJ svojimi výsledkami a úspechmi v celoštátnnej socialistickej súťaži, ktorými nadvádzajú na predošlé obdobia. Súčasne vyjadrujú, že pracovná a občianska povinnosť kolektívu národného podniku Elektrosvit je späť s pracovným úsilím a s hrdostou, ktorú pocitujeme po dobre vykonanej práci a zvlášť v slávostných chvíľach

PREZIDENT ČESKOSLOVENSKEJ SOCIALISTICKEJ REPUBLIKY

UDELUJE

JEDNOTKE ĽUDOVÝCH MILÍCH
ELEKTROSVIT NOVÉ ZAMKY

ZA PEVNÉ POLITICKÉ POSTOJE V UPLYNULOM OBDOBI
A AKTIVNU ČINNOSŤ V AUGUSTOVÝCH DNOCH 1969

MEDAILU ZA SLUŽBU VLASTI

V PRAHE Dňa 14. OKTOBRA 1969

PREDSEDA VLÁDY ČSSR

Čomu a akej sile pripísať, že aj v takom ťažkom roku, akým je rok 1963, dosahujeme také významné úspechy?

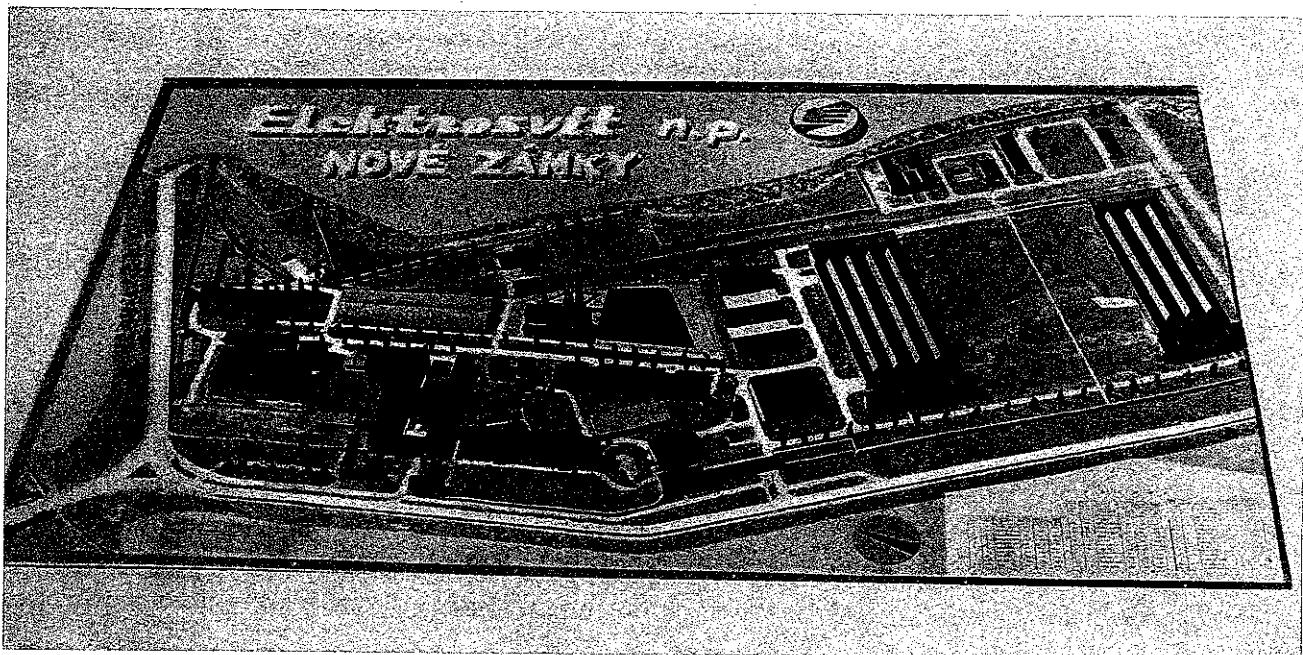
Nie je v tom nijaký zázrak! Iba kus pracovného úsilia a nadšenia, vyvierajúceho z uvedomenia pracujúcich podniku a zo správneho vzťahu k povinnostiam a k práci. Ich príkladné vzory nájdeme v desiatkach a v stovkách pracovníkov a pracovných kolektívov všetkých závodov nášho podniku. Zliali sa v mohutný tok v záväzkovom hnutí a socialistickom súťažení, ktoré je zárukou, že aj v budúcnosti možno plne dôverovať schopnostiam pracovného kolektívu, ktorý neustále potvrdzuje výsledkami v odbore svietidiel a vo svetelnej technike vôbec, že táto oblasť československej ekonomiky je v dobrych rukách.“

Vyvrcholením dlhoročnej súrie vynikajúcich pracovných výsledkov bolo získanie vysokých štátnych vyznamenaní. Prvé z nich — štátne vyznamenanie Za zásluhy

o výstavbu — udelil podniku prezident republiky ku Dňu víťazstva roku 1961 a ďalšie — Rad práce — dňa 30. apríla 1964, ktoré je doteraz najvyšším vyznamenaním, ktoré podnik získal.

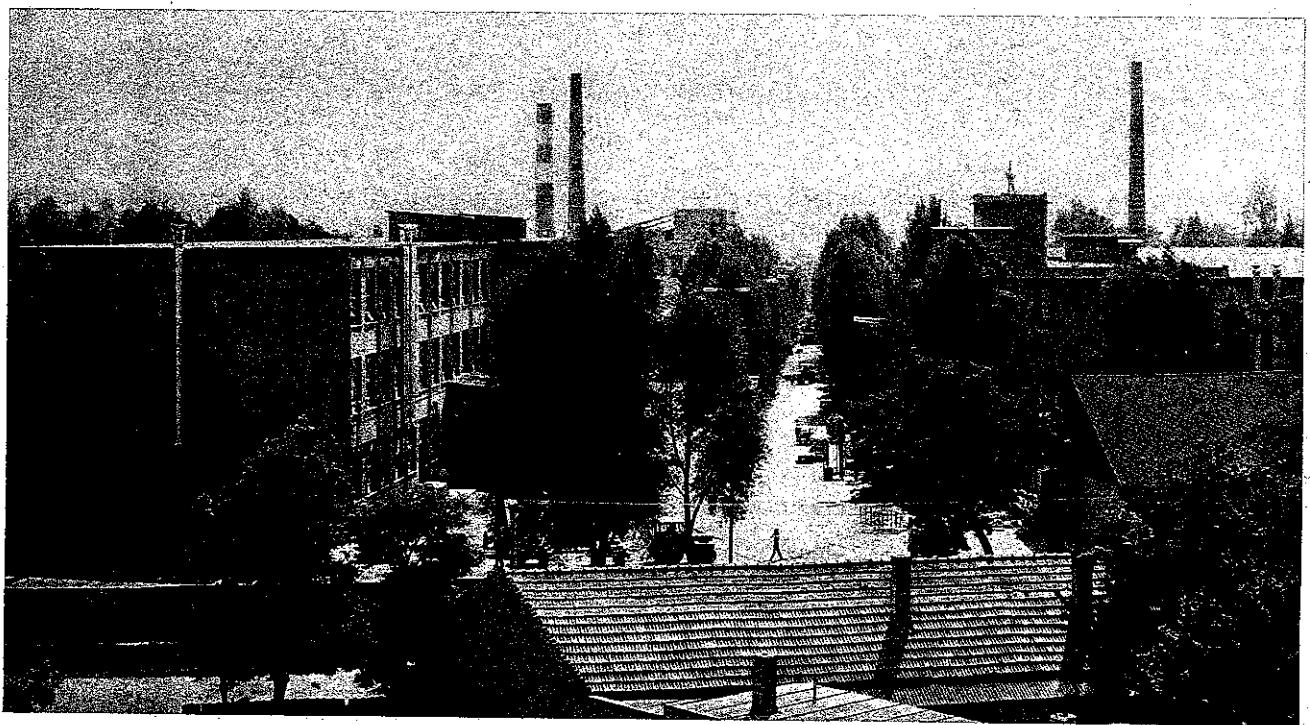
Predpokladom pracovných úspechov a vysokých ocenení bola pracovná iniciatíva a tvorivá práca všetkých kolektívov, ktoré sa do socialistickej súťaže zapojili. Jednotlivci i kolektívy zvýrazňovali svoje pracovné úsilie v rôznych formách súťaže. Z nich sa po rokoch stala tradičnou súťaž jednotlivcov v rozhodujúcich profesiách, určujúcich technickú a ekonomickú úroveň výrobkov, medzidielenská a medzicechová súťaž, do ktorej sa zapojili aj pobočné závody podniku.

Priekopníkmi socialistickej súťaže sa stali brigády socialistickej práce, ktoré sa v základnom závode podniku začali utvárať roku 1959. Prvými dvoma brigádami sociáln

29. Maketa závodu

30. Po stranach hlavnej cesty sa týči stará časť závodu

31. Starý komín z roku 1900 vyčnieva nad objektmi 1. a 2. cechu

listickej práce bol kolektív bodovačov na čele s Júliusom Biharim a kolektív zváračov s Gejzom Fehérvárym.

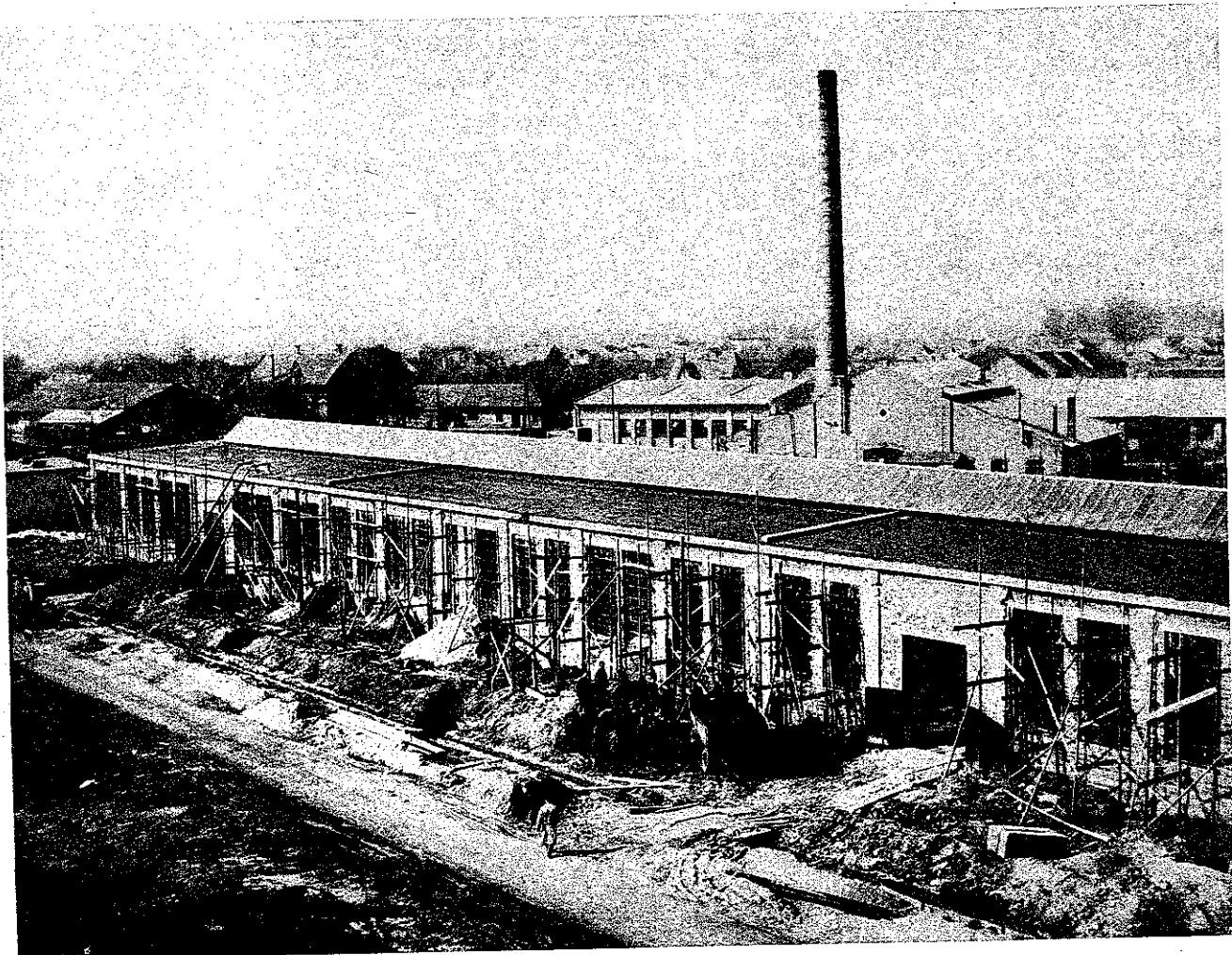
Brigády socialistickej práce čoskoro zaznamenali pozoruhodný rozvoj a rozrástli sa na početné kolektívy — 59 brigád socialistickej práce. Do roku 1970 tento titul získalo len 9 brigád a v rokoch 1972—1974 ďalších 8 brigád. V poslednom období sa opäťovne výrazne zvýšil záujem o túto vrcholnú formu súťažného hnutia, desiatky kolektívov sa v rámci prijatých záväzkov k 30. výročiu Slovenského národného povstania a oslobodenia našej vlasti Sovietskou armádou uchádzajú o vyhodnotenie

v súťaži a o získanie titulu. Rok 1975 je v tomto smere úspešným rokom, v ktorom vrcholí úsilie brigád socialistickej práce o plné uznanie.

Zároveň je toto obdobie významných výročí našej vlasti pre niektoré brigády socialistickej práce vhodnou príležitostou, aby získaný titul ovenčili novými pracovnými úspechmi a získali 2. stupeň BSP.

O tento tzv. strieborný titul súťažia:

- BSP Štefan Turana v sklade režijného materiálu,
- BSP Eugena Mlynkoviča — kolektív strihačov plechu,

32. Nástojáreň (roku 1960) — jedno zo základných pracovísk výrobne chladničiek

- BSP Jarmily Gondžalovej na montáži plynových horákov,
- BSP Márie Gallovej na montáži svietidiel,
- BSP Jozefa Farkaša v lisovni umelých hmôr,
- BSP Petra Bórika, ktorú tvoria pracovníci technológie.

Súčasné úlohy vedeckotechnickej revolúcie, vyjadrené v potrebe spojenia vedy a techniky s výrobno-ekonomickej činnosťou, vyzdvihujú predovšetkým potrebu tvorenia komplexných racionalizačných brigád — vyššej sútažnej formy s pôsobnosťou v oblasti komplexného zabezpečovania racionalizačných opatrení.

Takéto brigády sú na začiatku prudšieho rozvoja a zaradujú sa vedľa hnutia „stotisíckárov“, ktorých spoločenský prínos technických opatrení každého jednotlivca má priniesť našej ekonomike minimálne 100 000 Kčs finančného efektu. Zo stotisíckárov nášho závodu si roku 1974 najlepšie počínať týchnológ Peter Bórik, ktorý získal titul Najlepší zlepšovateľ v rámci Federálneho ministerstva všeobecného strojárstva a roku 1974 sa svojimi návrhmi stal prakticky „miliónárom“ — toľko úspory znamenajú zhruba jeho technické zlepšovacie návrhy.

Popri 17 červených zástavách, štátom vyznamenaní

33. Základný kameň novej časti základného závodu

Za zásluhy o výstavbu a Radu práce dosiahol základný závod a podnik ešte tieto vysoké uznania:

- čestný názov Podnik 12. zjazdu KSČ — roku 1962
- Plaketu vlády ČSSR a ÚRO — roku 1970
- titul Podnik 25. výročia oslobodenia — roku 1970
- Čestné uznanie vlády SSR a SOR — roku 1971
- titul Podnik 50. výročia založenia KSČ — roku 1971.

Najvyššie individuálne a kolektívne vyznamenania získali títo pracovníci a kolektívy základného závodu:

- štátne vyznamenania Za zásluhy o výstavbu — podnikový riaditeľ Jozef Mesároš, Vasil Sigeti, Helena Tomaškovičová, Ján Füle a závodná jednotka LM, ktorá získala aj ďalšie vysoké vyznamenanie Za služby vlasti,
- štátne vyznamenanie Za vynikajúcu prácu získal Gejza Fehérváry, Štefan Ozorák, Vojtech Molnár, Peter Balog, Ján Sládeč a kolektív strediska 525 pod vedením Alžbety Hlavačkovej a dopravného oddelenia, vedeného Františkom Teplanom.

Tituly najlepších a zaslúžilých pracovníkov ministerstva získalo dovedna 55 jednotlivcov, ďalších 19 pracovníkov získalo odznak Priekopník socialistickej práce.

Pri príležitosti významných výročí našej spoločnosti,

34. Výstavba novej časti závodu bola pre pracovný kolektív významnou udalosťou. Na tribúne podnikový riaditeľ Jozef Mesároš, v pozadí hostia slávnosti

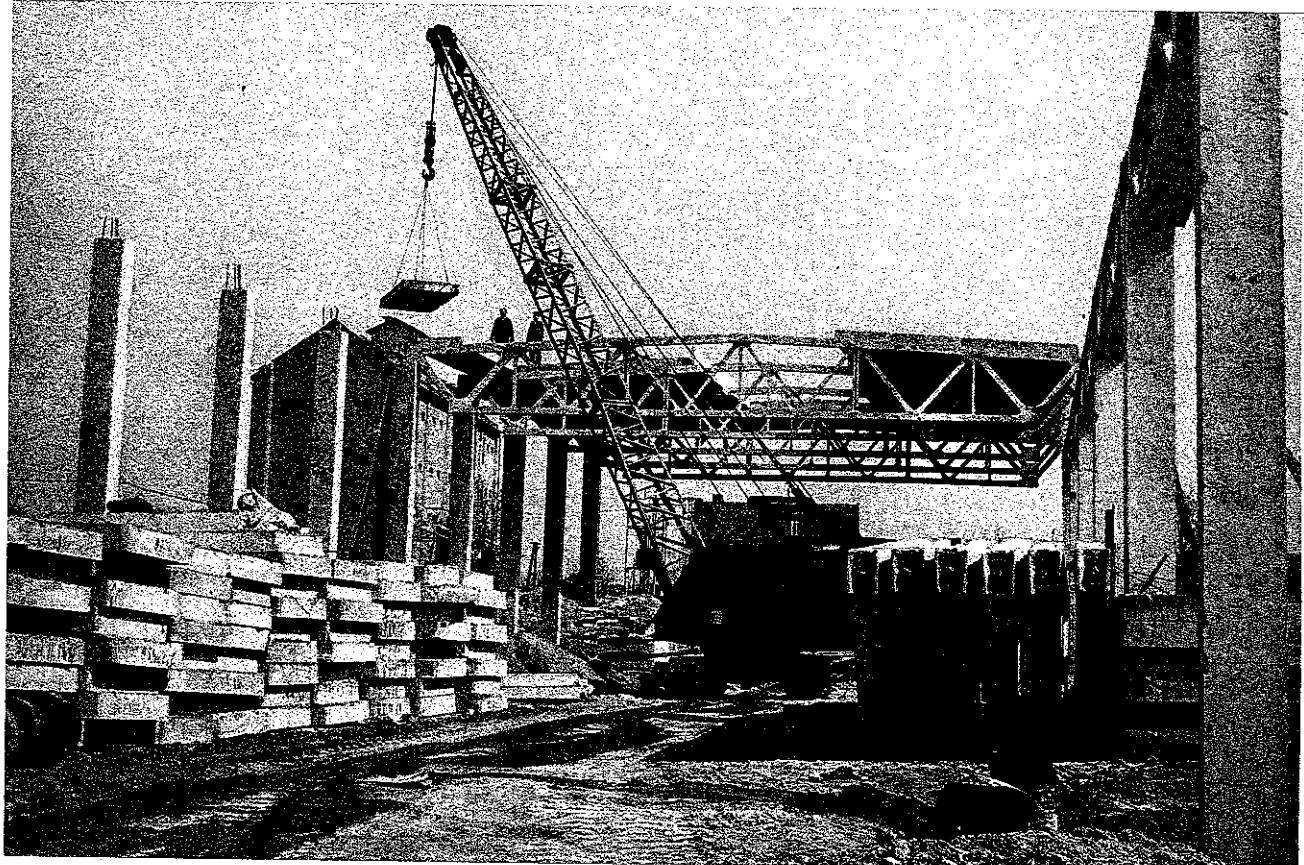
35. Začiatok zemných prác na novej stavbe

najmä KSČ a našej vlasti, boli kolektívu závodu — jednotlivcom i dielňam udelené ešte tieto čestné názvy, tituly, plakety, diplomy:

- čestný názov Kolektív 12. zjazdu KSČ pracovným kolektívom, vedeným súdružkami a súdruhmi Medekom, Patiovou, Pálmaym, Majerom, Dečim, Žužom, Dobrovodskou, Bednárikovou a Puškášom, dielni 531/2
- lakovní chladničiek, dielni 532 — aparáturke a výrobni chladničiek,
- čestný názov a plaketa k 20. výročiu oslobodenia Československa získali 1. a 2. cech, dielne 511, 512 a 513 z výrobne bakelitových svietidiel, dielne 521/1, 521/3, 522 a 525 z výrobne kovových svietidiel, dielne 531/1, 531/2 a 532/1 z výrobne chladničiek a kolektívov, ktoré v tom čase viedli súdružky a súdruhovia Turan, Ihnáčik, Čáni, Čibráni, Kvassay, Vilém, Matejková a Krutáková,
- čestný názov Kolektív Slovenského národného povstania dostali: kolektív automatárov pod vedením s. Ščasného, strihačov plechu pod vedením s. Ihnáčika, zvá-

36. Prvý pilier novej výrobne — haly M 1

37. Z pilierov sa rodili pracoviská novej výrobne

račov apparatúr pod vedením s. Pálmayho, čiernej montáže chladničiek pod vedením s. Vaňovej a kolektív vedený s. Pukom.

K 50. výročiu založenia KSČ bolo udelením pamätnej medaily vyznamenaných 45 pracovníkov závodu, držiteľmi diplomu ÚV KSČ sa stali pracovníci výrobne chladničiek, členovia BSP z režijného skladu vedenej Štefanom Turanom a ďalších 21 jednotlivcov.

Početné vyznamenania získali aj členovia závodnej jednotky ĽM, ktorími sa oceňuje oddanosť príslušníkov ľudových milícii pri obrane výdobytkov našej socialistickej spoločnosti.

Vyznamenanie Za vynikajúcu prácu dostal Michal Procházka, Za zásluhy o výstavbu Jozef Medek, Za upevnenie priateľstva zbraní Gejza Fehérváry, Za zásluhy

o obranu vlasti Štefan Saás, Gejza Fehérváry a Rudolf Malinovič, Za zásluhy o ĽM 1. stupňa Štefan Saás, Július Kocman a František Povedák, Za zásluhy o ĽM 2. stupňa Ostružník, Ján Maťo, Ján Áč, Štefan Saás, Jozef Kostoláni a Michal Varga. Vyznamenaniemi Za službu vlasti odmeli 8 členov ĽM pri príležitosti 10. výročia ĽM. Roku 1958 získali vyznamenanie 1. stupňa Za zásluhy o ĽM dvaja a 2. stupňa 14 príslušníci ĽM; vzornými milicionármi sa stali 26 členovia ĽM, čestný odznak ĽM získali 5 milicionári, pamätnú medailu k 50. výročiu KSČ 22 a pamätnú medailu 25. výročiu februárového víťazstva 41 príslušníkov ĽM.

Určite neunikne čitateľovi z radov mladšej generácie, ktorý ešte neprežíval s pracovným kolektívom doterajšie pracovné úspechy, že plejáda vysokých vyznamenani

40. Dôdavky technologického zariadenia

a uznaní nebola v minulosti samoúčelnou a nie je bez vplyvu na súčasnú tvorivú a pracovnú iniciatívu všetkých kolektívov podniku.

Dosiahnuté pracovné víťazstvá ostatnú navždy svedec-tvom, že pracovný kolektív podniku bol priekopníkom budovateľských činov a svojimi výsledkami prispel k rýchlejšiemu napredovaniu a rozvoju československej ekonomiky, k dosiahnutiu vytýčených cieľov našej spoločnosti na ceste socialistickej výstavby.

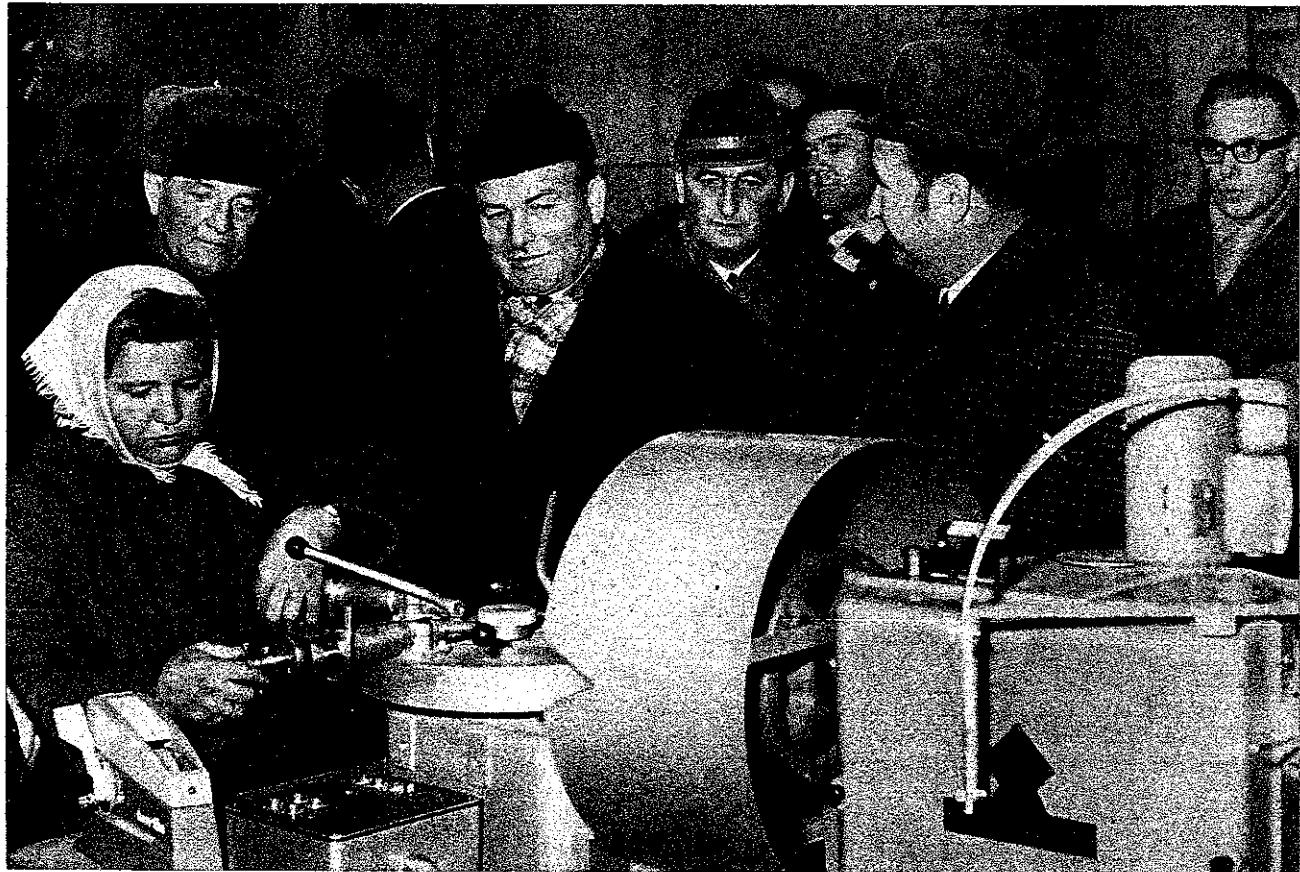
Obdobie veľkých a slávnych činov ostáva ďalej zdrojom, v ktorom nachádza i súčasná generácia bohatý prameň pracovného zariadenia, silu a presvedčenie, že práca človeka má svoj hlboký a bohatý zmysel.

V POPREDÍ ZÁUJMU — ČLOVEK

V socialistickej spoločnosti, ktorej úsilím je existenčné zabezpečenie, uspokojenie každodenných potrieb človeka, sa neustále zvyšuje životná úroveň rozvojom hmotných a kultúrnych oblastí.

Uplýnulé obdobie strojárskej výroby zaznamenalo veľa významných dôkazov, ako sa v porovnaní s predošlým polstoročím zmenili pomery v závode na úsekok práce s ľuďmi a pre ľudí. Starostlivosť o potreby pracujúceho človeka sa vo veľkej miere rozrástla už v prvých rokoch existencie podniku a postupne sa skvalitňovala.

Prvou oblasťou, ako sa začala strojárska výroba, bola starostlivosť o to, aby pracovníci nadobudli znalosti

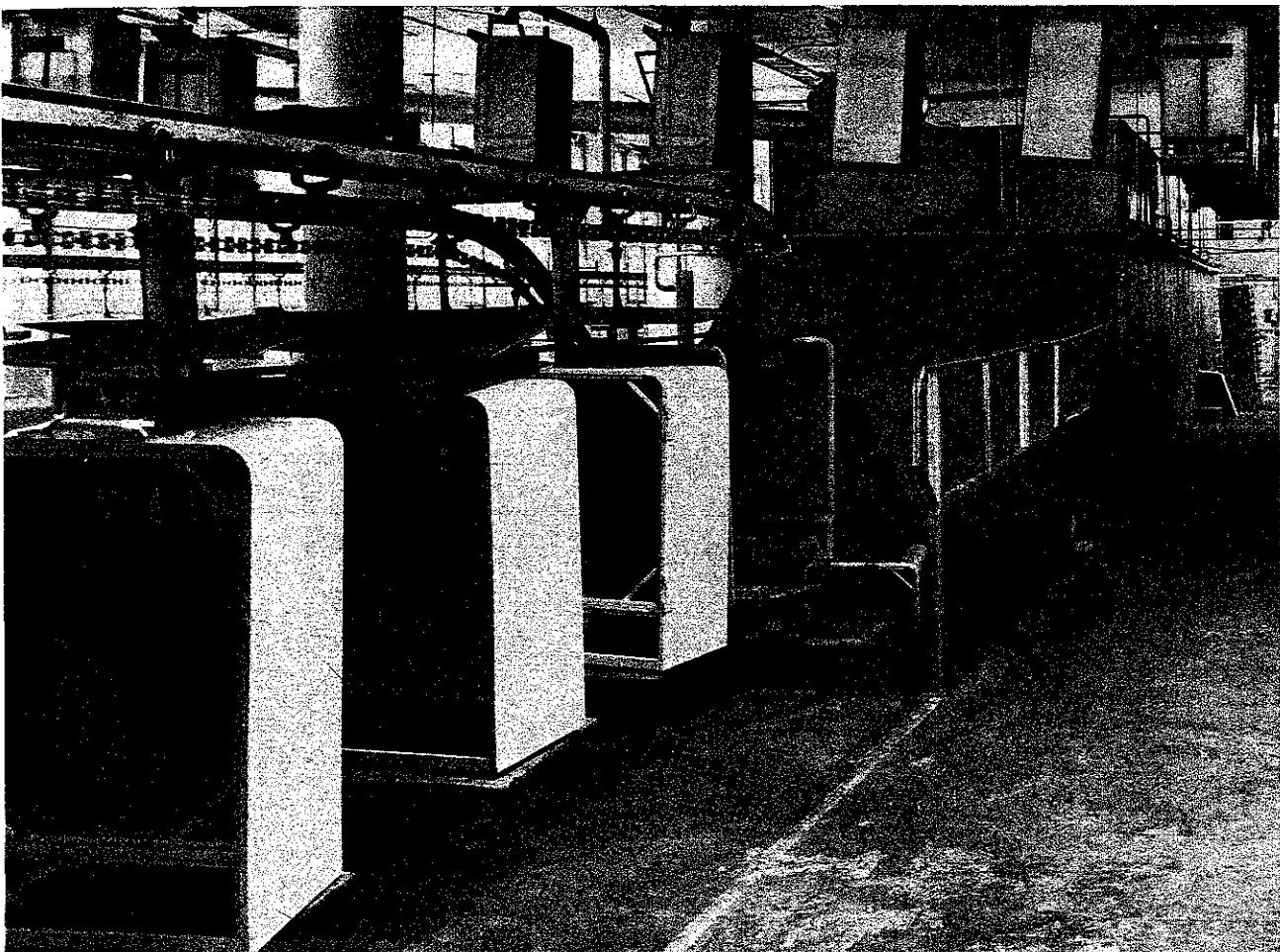
43. Pásku vo výrobnej hale M 1 prvýkrát prestrihli na pracovisku tlmiviek 23. 12. 1970. Medzi hostami sa na diho očakávanej slávnosti zúčastnili: vedúci tajomník OV KSS Michal Šucha, generálny riaditeľ VHK OMNIA Ing. Miloslav Ukropec, predsedu ONV Ing. Vajda, ktorých sprevádzal podnikový riaditeľ Jozef Mesároš

potrebné na zvládnutie úloh novej výroby. Takmer všetci pracovníci, robotníci a technickohospodárski pracovníci absolvovali roku 1950 a v nasledujúcich rokoch zaškoľovanie a zapracovanie v závodoch Elektrosvit v Čechách.

Pre pracovníkov podniku sa aj v neskorších rokoch organizovali rôzne preškolenia, ktorých cieľom bolo, aby sa pracujúci zdokonaľovali v odborných robotníckych profesiach, získali patričnú odbornosť a boli dobre pripravení zvládnuť nové úlohy. Po rokoch sa študijné formy závodnej školy práce obmedzili na účelové zaškoľovanie menších pracovných kolektívov, ako napr. riadičov vysokozdvížných a plošných vozíkov, zváračov pla-

meňom a odporom, žeriavnikov, posunovačov vagónov a pod.

Po rokoch, keď sa masové zaškolenie odborných robotníkov a technickohospodárskych pracovníkov stalo nesporné základnou potrebou na získanie kvalifikácie v novej strojárskej výrobe, nastal v širokých radoch pracovného kolektívu nevšedný záujem o zvyšovanie kvalifikácie a o vyššie vzdelanie. Prerástol formy školenia v závodnej škole práce, prítažlivým sa stalo štúdium na stredných školách, predovšetkým na strednej ekonomickej, priemyselnej strojníckej a v posledných rokoch i na elektrotechnickej škole. Od roku 1952 absolvovalo tieto školy stredného stupňa s úspechom viac ako 300 pracov-

46. Skrine chladničiek prechádzajú sušiacim tunelom

níkov podniku. V súčasnosti sa ich počet v piatich ročníkoch stredných škôl pohybuje na úrovni 40—50 študujúcich.

Mnohí z pracovníkov sa neuspokojili iba so získaním stredoškolskej kvalifikácie. Pokračovali na vysokých školách technického a ekonomickeho smeru. Doteraz absolvovalo úspešne vysokoškolské štúdium pätnásť absolventov, deväť v ňom ešte pokračuje. Z ďalších študijných foriem hodno spomenúť vyššie odborné štúdium, nahradzujúce vysokú školu, ktoré absolvovalo 10 pracovníkov, a pomaturitné a postgraduálne formy štúdia.

Strojárska výroba je náročná na pracovníkov s technickejou kvalifikáciou i v odborných robotníckych profesiach. Preto už roku 1951 sa v závode utvorilo učňovské stredisko, v ktorom si závod vychovával odborných pracovníkov. Priestorová obmedzenosť zariadenia zatiaľ dovolila vychovávať na budúce povolania v učebnom pomere v jednom školskom roku v priemere 30 mladých ľudí, čo predstavovalo 1 triedu, ale aj tak vyšlo z brány malého učňovského strediska dodnes 675 absolventov, z toho 74 dievčat, s požadovanými znalosťami v profesiach strojný zámočník, nástrojár, sústružník, frézár, brusič a pre-vádzkový elektromontér.

97. Nástup pracovníkov pobočného závodu v Svatobořiciach do prvomájového sprievodu. V pozadí vstupná budova s technicko-hospodárskymi pracoviskami

kové svietidlo sa skladá z novej hmoty, ako aj puzdro, nádobky článkov a telesa. Články možno ľahko vymeniť. Ich konštrukcia podstatne znížuje nebezpečenstvo vytiekania lúhu a poleptania baníkov. Novinkou je aj použitie dvojvláknových žiaroviek.

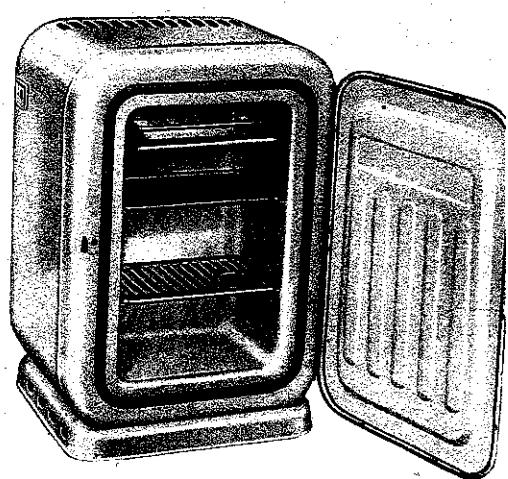
V sériovej výrobe lampových telies a článkov z domáčich surovín sa spočiatku objavili určité nedostatky, ale usilovné hľadanie nápravy sa skončilo s dobrým výsledkom a mnohými technickými zlepšeniami jednotlivých častí i použitých surovín.

Nová lampa pre svoje technické vlastnosti a prednosti v obhospodarovaní sa v krátkom čase plne uplatnila vo všetkých banských závodoch. V rozpäti 3—4 rokov

nahradiala predošlé banícke svietidlá. Stala sa jediným svietidlom baníkov, banských technikov a ostatných banských pracovníkov.

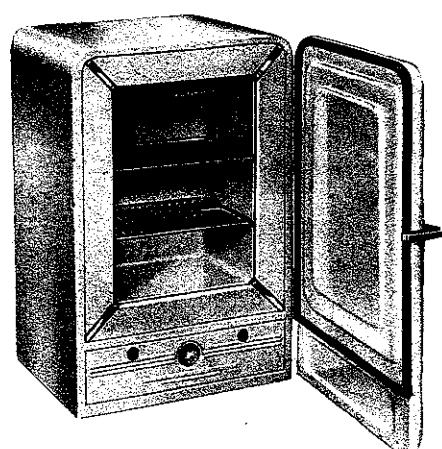
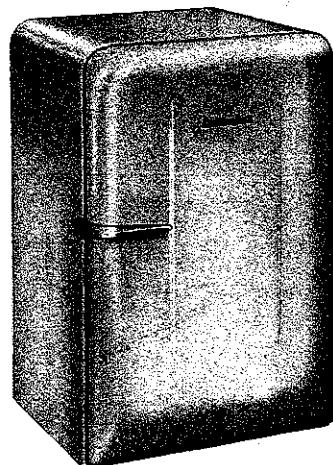
Okrem tejto lampy zostali v prevádzke už iba špeciálne neosobné svietidlá, ktoré sa tiež podstatne líšili od používaných typov. Z baní takmer úplne vymizli kedysi veľmi typické benzínové banícke lampy, keďže na indikáciu plynov sa zaviedli moderné a bezpečné interferometre.

V doterajšom vývoji banských svietidiel dosiahol n. p. Elektrosvit ocenenie aj v medzinárodnom meradle. Vývoj iste neustrnie a pôjde smerom k výrobe ľahkých osobných prilbových svietidiel s tzv. suchými plynotesnými

149.—150. 40 l chladnička, typ 381

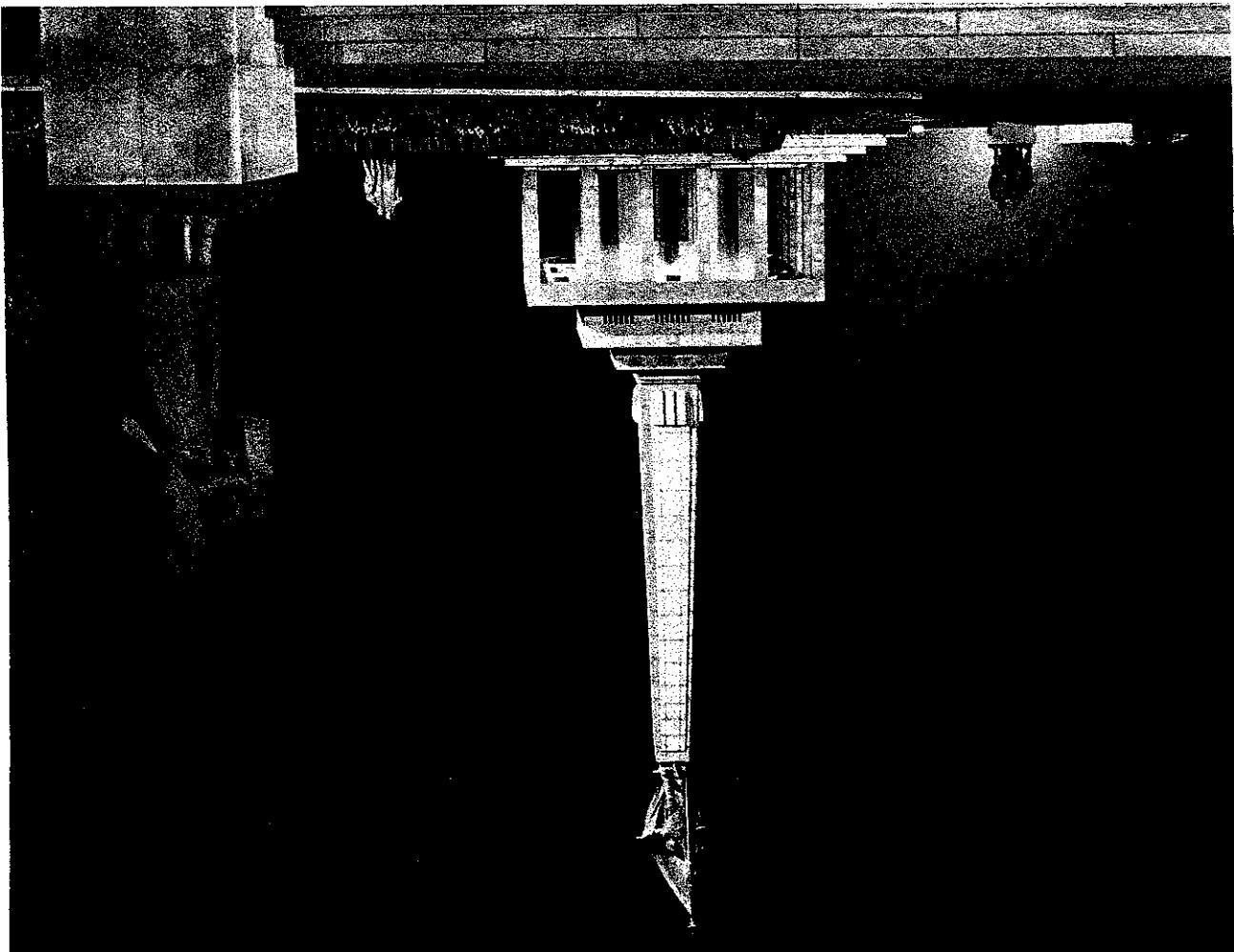
151.—152. 60 l chladnička, typ 397

Závody klubu v tomto období plne zabezpečovaly společenský život programy, které obohatily kulturny a společensky. Závody klubu za svobodění v jase násich výrobků a práce projektantového pracovního kollektivu. Ořentovala se na žáujícího formy kulturnej práce, vlastního produkciu zabezpečovaly výrobenyž zastav a s nimi spojené kulturno-spolocenske podjaceia.

Ná listinu prých překopněkou kulturnej práce zájma neskoroží tajomník ZK Štefan Kolárik. Scenár, tvorili vlastné hry, kterými sa autorsky uplatnil zánovia závodneho klubu si úz úvárali svoj vlastny podmienkach vývrahola činnosť do takéj mery, že sklonku existencie závodneho klubu v starých umelcuku urovň násťudovaneho programu. Na sklonku existencie závodneho klubu v starých umelcuku urovň násťudovaneho programu. Podzite forme a prýky umelcukho prejavu zvyraznili noč, ktorá bola zrozumiteľna aj mädraskym občanom. Lov obyvateľského mestecka Martfú osápane Mozák a teda ročne uskutočňovali výmenne ochotnicke programy. V spomienkach pracovního kollektivu, ale aj obyvate-

83. Slavín — symbol výdaky za oslobozenie v jase násich výrobků a práce projektantové

84. Náš podnik zabezpečuje zvýraznenie kultúrnych pamiatok svetlom. Na fotografii osvetlené Slovenské národné divadlo v Bratislave

85. Nitriánsky hrad, osvetlený aj zásluhou našich projektantov, technikov a robotníkov

THE 75TH ANNIVERSARY OF THE PLANTS AND THE 25TH ANNIVERSARY OF ENGINEERING PRODUCTION IN THE NATIONAL ENTERPRISE ELEKTROSVIT NOVÉ ZÁMKY

SUMMARY

Almost in the centre of the spreading plain of South-Western Slovakia, on half way between the ancient Nitra and the riverbed of the Danube lies the district town Nové Zámky. The environment was populated already in ancient times: in the 12th century within the frame of the construction of fortresses against Turkish danger, as the Turks had occupied in the first half of the 16th century the whole Southern part of Hungary, had taken Buda and had extended their territory till the right bank of the Danube.

The first fortress of Nové Zámky was built in 1545. Since the attacks of the Turks had become more and more dangerous and the fortress did not offer a sufficient defence, there was built in 1580, on a place situated more to the East a stronghold, having the form of a six-pronged star and being outfitted with ramparts. The walls of the stronghold were surrounded with a moat. In following years the already erected stronghold was still fortified in order to resist the penetration of the Turks in North-Western direction, oriented upon Bratislava and Vienna.

In 1663 the Turks undertook one of their greatest campaigns to Central Europe. According to a tactic military plan they wanted to avoid the strong fortresses in Komáro and Győr and therefore they moved on, crossing the Danube more to the East, in direction Nové Zámky. They have taken it in August of the same year. Twenty years later the Turks undertook, headed by their great vesir Mustafa a large campaign against Vienna. They were nevertheless defeated in front of its gates by the armies of the Polish king Ján Sobieski, which became afterwards a signal for the offensive against the Turks. The Emperor's Army, headed by Charles von Lothringen, had conquered in 1685 the castle of Nové Zámky and liberated the greater part of the territory on the Northern left bank of the Danube.

In the later on history Nové Zámky played a considerable role in the struggles between a part of the Hungarian aristocracy and the Emperor's court during the uprising of Rákóczi Ferenc II., since it was the centre and the support of the Kurucz-Armies.

After the dislodgement of the Turks from Central Europe the military significance of the town has decayed, the ramparts were destroyed. From the period of the town's foundation, there are only two churches preserved, as other original buildings, meanwhile restored, were destroyed in the heavy fall of bombs during the last months of the Second World War.

In the 18th and 19th century the town developed preponderently as an agricultural centre, in which gradually trade and several handicrafts began to flourish. To the end of the last century although the soil could no longer nourish the population. There are small industrial plants being founded and the railwayworkshops are being extended, since Nové Zámky is developing already at this time to an important communication centre. Within the frame of that time's industrial endeavours falls also the formation and foundation of the actual Elektrosvit plants, the 75 years hitherto existence of which is to be divided into two epochs: half a century of leather and footwear production and 25 years of engineering products production.

The founder of the plants was the Budapest manufacturer and business man J. C. Bánhegyi, who has requested in 1899 the municipal office to be given a suitable plot. After having received the same under very good conditions, he began immediately with the construction of the manufacturing objects and let on May 1st 1900 start production in the factory which was processing horse leather and uppers. The core of the working-collective was constituted of experts, whom the proprietor of the factory had acquired in Bošany and Budapest.

In following times the factory went through stirring years of changing prosperity, shorter periods of boom have alternated with long years of crisis. The factory has changed its proprietors. First the Viennese commercial house Suess A. H. and Sons owned it and since 1907 a joint-stock company, comprising the Hungarian Commercial Bank and some of the wholesale merchants of the town.

After the decline of the Austro-Hungarian Monarchy and the formation of the Czechoslovak Republic in 1918 the factory for leather production was overshadowed by additional years of commercial crisis, manifesting itself in the rows of the working class by struggles for the most elementary labour-laws and strikes which were characteristic for the twenty years of bourgeois Czechoslovakia.

The plant distinguished itself in that period as one of the centres of revolutionary workers movement and of red trade unions, from the rows of which have emerged the best leaders of the working class and functionaries of the municipal organization of the Czechoslovak Communist Party, founded already in 1921.

On the whole situation of life of the factory's working class had even the wholesale manufacturer Baťa practically nothing changed, having bought the plant in 1931. It is true that there were achieved during his era — thanks to higher organisation of labour and professional knowledge — some very good results in the plants of Nové Zámky. Leather of excellent quality was produced. In 1935 lacquer has made the work of tanners as well as the firm as such famous at the international exhibition in San Francisco. But as after the introduction of footwear production a more distinct development of the firm and bigger opportunities for the working class of Nové Zámky became apparent, the fascist threat began to manifest itself the consequence of which was the coalition of the Hungarian bourgeois parties in South Slovakia, the calling forth of the Viennese Arbitrage, whereby in the sense of its resolution Nové Zámky was adjudged in 1938 to the Horthy-governed Hungary. The expansion of Hitler-Germany has lead the countries of Europe, as well as those of other continents into war. This was a period of martial horrors and destruction.

All this evil disappeared with the victorious Approaching of the Red Army which has liberated Nové Zámky at the end of March 1945. The results of the Second World War and the alliance of the peoples of Czechoslovakia with the USSR, concluded still during the war, had signalized already from the very beginning of the renewed Czechoslovak Republic the new directions and ways of the political and social development. In the field of economy the nationalization of the industry and of other branches of the economics was realized and after the political victory of the working class, lead by the Czechoslovak Communist Party in February 1948, the whole society stepped on to the construction of socialism.

An integrating part of the programme of socialist construction was the industrialization of Slovakia. Within this a decision was taken by the Central Party and Government Bodies to change the production of leather and footwear in Nové Zámky into production of more future-bound industrial manufacturing of engineering products. Thus began the second, the modern epoch of the plant — the manufacturing of engineering products in the sphere of lighting fixtures and absorptive refrigerators for the household.

The basis of the production was shaping itself by means of concentration of production-plans from the sphere of lighting fixtures of the former private firms and plants which have been nationalized or confiscated. The hitherto existing dispersed, uneconomic and perspectiveless production was now concentrated into the plants of Nové Zámky — into a new economic organization — the National Enterprise Elektrosvit Nové Zámky.

This concentrated production-plan presented hundreds of lighting fixtures as well as processing types. Their number transgressed during the past 25 years the quantity of 650 products. Now as well there are in the National Enterprise of the Elektrosvit Plant's of Nové Zámky more than 330 various types of lighting

fixtures to be had. Thus it is possible to summarize this quantity of products into the following groups:

- incandescent bulb lamps made of plastic materials for flats, social rooms and offices,
- metal lighting fittings in combination of plastics with fluorescent tubes to be used in flats, social rooms and certain workplaces,
- incandescent bulb lamps of plastics and alloyings of aluminium with higher wattage for the industry,
- fluorescent tubes made of metal bodies for industrial purposes, combined with plastic materials,
- luminous discharge lamps for industrial proceedings,
- lighting fixtures from metal constituent parts under utilization of incandescent bulbs, fluorescent tubes and luminous discharges which serve as light sources for external illumination, predominantly for the illumination of streets, places, parks, etc.,
- purpose-bound lighting fixtures under utilization of incandescent bulbs and fluorescent tubes destinated for rail-vehicles, first of all for railway carriages, busses and trolley-busses,
- special incandescent bulbs, luminescent tubes and luminous discharges for dangerous (mining) and pretentious milieu,
- mono-purpose lamps for local illumination as for instance the illumination of machinery equipments, machines, working-areas, etc.

Since 1953 the National Enterprise manufactures also absorptive refrigerators for the household, the capacity of which is alternating from 40—100 liters according to type, they were to disposal in electro and gas finish. Actually in the manufacturing of refrigerators there is polyurethan used as isolation material which opens to this production new perspectives on the domestic as well as foreign market and moreover the possibility of an increase of the capacity up to 140 liters by means of utilization of the two-temperature-system. In the last 25 years the enterprise has developed a sufficient scientific and research basis, capable to perceive all the requirements and tasks of the enterprise in the sphere of lighting fixtures and the production of refrigerators. This in the sector of development and research, the construction and the technical preparation, which are of great technical pretension and of international level.

The development reflects in the production and economic tasks of the enterprise practically the economic needs of Czechoslovakia and stands for the expanding ambitions in the sphere of export. This development forms connexions to the realized investments, within the frame of which the productive and technical capacity of the original enterprise has been considerably enlarged. There was first of all a more spacious manufacturing plant with a more progressive technique and technology erected.

The potential of the National Enterprise Elektrosvit Nové Zámky, comprising the plant in Nové Zámky, as well as the branch-establishments in Svatobořice-Mistřín, in Karlové Vary-Bohatice, in Teplice-lázně and in Ostrava with its total technical and productive capacity and first of all with its sacrificial and enthusiastic

OBSAH

ÚVOD

Z HISTÓRIE MESTA A ZÁVODU

Najstaršie stopy osídlenia — — — — —

Založenie Nových Zámkov a výstavba hradov — — — — —

Pod zástavou s polmesiacom — — — — —

Na strane kurucov proti cisárskemu dvoru — — — — —

Rozvoj mesta — — — — —

Stavebný vývoj — — — — —

Obyvateľstvo a sociálne pomery — — — — —

Rozvoj školstva a kultúry — — — — —

Továrenský komín nad mestom — — — — —

Pracovný poriadok v prospech továrnika — — — — —

Robotnícke bašty na predmostiach — — — — —

Pred prvou svetovou vojnou — — — — —

Rozvoj továrne za prvej svetovej vojny — — — — —

ROZVOJ ROBOTNÍCKEHO HNUTIA

Nádeje na ruinách monarchie — — — — —

Nový štát — staré poriadky — — — — —

Viedla ich komunistická strana — — — — —

Jeden z mnohých — — — — —

Smutné Vianoce — — — — —

Hospodárska kríza hrozí záhubou — — — — —

Hľadanie východiska — — — — —

Medzi výkorisťovateľmi niet rozdiel — — — — —

Milionári sa nedohodli — — — — —

Draho zaplatená paráda — — — — —

OBDOBIE DRUHEJ SVETOVEJ VOJNY

Krkavci nad Československom — — — — —

Hlahol zvonov nezneje večne — — — — —

Na trójskom koni — do Maďarska — — — — —

V tieni svetovej vojny — — — — —

OSLOBODENIE A VÍťAZSTVO

PRACUJÚCEHO ĽUDU

7	Sloboda, aká si krásna! — — — — —
9	Továreň čakala na pomocnú ruku — — — — —
9	Rozhodujúce víťazstvo — — — — —
10	Dvojročný plán — prvý veľký pracovný úspech — — — — —
12	Perspektiva pre zocelených ľudí — — — — —
14	SVETLOM A POKROKOVÝMI
15	TRADÍCIAMI DO NOVÉHO ODOBIA
19	Vo svete umelého svetla — sviečka prepychom — — — — —
21	Zrodil sa nový podnik Elektrosvit — — — — —
23	Svetidlá sú naším chlebom — — — — —
24	Chladničky — významný výrobný program — — — — —
28	Bilancia štvrtoročného rozvoja — — — — —
34	Na širokom fronte socialistickej výstavby — — — — —
35	Červené zástavy mali u nás domovské právo — — — — —
37	V popredí záujmu — človek — — — — —
38	S komunistickou stranou k novým víťazstvám — — — — —
38	Za socialistickú prácu a život — — — — —
39	V zdravom tele — zdravý duch — — — — —
41	Spoločenské organizácie pevnou súčasťou života závodu — — — — —
45	ZA SPOLOČNÝMI CIELMI SO ZÁVODMI
46	V ČSR — — — — —
47	Internacionálna pracovná rodina — — — — —
48	Za svetlom v podzemí — — — — —
50	Technika sa snúbi so svojazom — — — — —
53	Nad svetoznámym kúpeľným mestom — — — — —
54	Malý, ale významný závod — — — — —
56	Svetlá čiernej Ostravy — — — — —
56	NAMIESTO ZÁVERU — — — — —
57	OBRAZOVÁ PRÍLOHA — — — — —
57	Rezume — — — — —
58	Summary — — — — —
	Zusammenfassung — — — — —
61	Összefoglalás — — — — —